
ואזריתא קשומט

ספר
ואזריתה
קשומט

דע מה שתשיב
לעצמך ולאחרים

מבט תורני מרומם ומרענן - לחזות בנועם ה'
ובמתיקות דברי תורתו ואמיתותה
הנאמנים הנחמדים והמתוקים
מדבש ונפת צופים

אשר זכיתי ללקט במתנת הבורא הנותן כח לעשות חיל
אברהם אליהו בלאאמו"ר הרב יהודה זצ"ל יעקובוביץ

ואזריתה ק ש ז ט

בדבר הערות לספר
ניתן לפנות למספרי הטלפון:
0527646119 או 076-5466693

הפצה:

אור הצפון 0528889349

עיצוב כריכה, שערים ועימוד:
גרפדף: 052-7629782

© כל הזכויות שמורות למחבר

אין להעתיק, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לפרסם או להפיץ בכל אמצעי, כל חלק מן החומר
המוצג בספר ללא רשות מפורשת מהמחבר.

In Memory of
Phyllis Schwartz

פעריל בת מרדכי

And

Bert Schloss

נתן בן מנחם

לזכר נשמת

שרה בת נפתלי ע"ה

Whose devotion to her family was only
surpassed by her devotion to Hashem

תהי נפשה צרורה בצרור החיים

לעילוי נשמת האשה הדגולה

מרת גאולה בת ר' יהושע ישראל

Mrs. Goldie Wrotslavsky ע"ה

Her entire life was devoted to הקב"ה, her

family and כלל ישראל

תהי נפשה צרורה בצרור החיים

Dedicated with love by Hershy and Debbie

Wrotslavsky

לעילוי נשמת אבי מורי

הרה"ג ר' יהודה

ב"ר יצחק שלמה יעקובוביץ זצ"ל

שהרביץ תורה רבות בשנים

והעמיד הרבה תלמידים לשם ולתפארת

בארץ ישראל ביישיבת "תורה תמימה" בני ברק

בארצות הברית, בקהילת לוס אנג'לס

וביישיבת מיר בברוקלין, ניו יורק

תהי נפשו צרורה בצרור החיים

לעילוי נשמת מורי חמי

הרה"ג ר' משה בונים

ב"ר יהודה ישעיה פירוטינסקי זצ"ל

מחשובי תלמידי ישיבת מיר המעטירה ומניצולי שנחאי
בעל מחבר "ספר הברית" הנודע לתהילה
הכניס אלפים רבים לבריתו של אברהם אבינו ע"ה

תהי נפשו צרורה בצרור החיים

לעילוי נשמת הילדה היקרה

יוכבד יעטא ז"ל

בת ר' משה נחום אהרן ומרת אביבה

פרוכטער שליט"א

טוב לבה חיוכה המתוק ומדותיה התרומיות השפיעו

לטובה על כל משפחתה ומכירה

תהי נפשה צרורה בצרור החיים

תוכן הענינים

1.....	הקדמה
5.....	לחמי תודה
א.....	נתיב א פשוטו של מקרא וחטאי גדולי עולם
ח.....	נתיב ב גדלות האדם כנושא מרכזי מהבריאה ועד לגאולה
יט.....	נתיב ג הגאווה והגדולה לחי עולמים - גאווה נכונה וענוה פסולה
כה.....	נתיב ד א-ל מלא רחמים לעומת א-ל קנא ונוקם
לג.....	נתיב ה איש לכמה נשים - אשה רק לאיש אחד
מב.....	נתיב ו הבחירה החפשית לעומת הידיעה הא-לקית
נג.....	נתיב ז הגדרת הטוב והרע
נט.....	נתיב ח אשר בחר בנו מכל העמים - ההתייחסות הנכונה לשאר העמים
עה.....	נתיב ט בעלי תשובה לעומת צדיקים גמורים - מי גדול ממי?
פא.....	נתיב י הבנת מאמרים תמוהים - ואמונת חכמים
צ.....	נתיב יא מה ענין ברכת המזון לברית, תורה, ירושלים, ונס ביתר
קו.....	נתיב יב מעשה ער ואונן - וגדרי אביזריהו דגילוי עריות
קיד.....	נתיב יג שכר ועונש לעומת צדיק ורע לו רשע וטוב לו
קכט.....	נתיב יד מחית עמלק לעומת צער בעלי חיים

הקדמה

ברוך שמה דמרה עלמא דהוא אלהא קשוט ואוריתה קשוט ונביאוהי קשוט ומסגא למעבד טבון וקשוט שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה וזיכני ללקט רעיונות ומחשבות לחזק את עצמי ואת אחינו בית ישראל בהבנת אמיתות התורה אשר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום. בא חבוקק והעמידן על אחת שנאמר ^א וְצִדִּיק בְּאִמּוֹנָתוֹ יִחְיֶה (מכות כד, א). אמת ואמונה שתיים שהן אחת הן, ומקור כל הטוב הוא ביסוד האמת וכל הרע והרשע יסודם בשקר - אין לך מדה רעה והנהגה לא טובה שאינה נובעת מעיקרון שקרי ומסילוף האמת. בגנבה וגזלה, למשל, האדם מחזיק בדבר שאינו שלו וטוען שהוא שייך לו, בעל גאווה מדמיין לעצמו כאילו מעלותיו, ממונו, וכשרונותיו באו לו מכחות עצמו, ובודאי שזה הוא שקר השקר; המכור לאלכוהול וסמים בורח מן האמת והמציאות לעולם דמיוני; המנאף מרמה את עצמו ואת המנאפת כאילו הוא באמת מעונין בה ולא באנוכיות; האוכל בלא ברכה מתנהג כאילו אין בורא לעולם, וכן הלאה וכן הלאה. ככל שנעיין בנושא יתברר לנו שהשקר הוא עצם ומהות הרוע. ולעומתו האמת והישר הוא שרש הטוב והנועם. הגרוע מכל הוא כאשר כחות הרשע משתמשים במסוה של אמת ומעוותים אותה לצורך מטרות רשעותם. דוגמא לדבר:

פורקי העול טוענים שהם לא מאמינים בתורה מפני שיש להם קושיות וסתירות על התורה ובעיות בהבנת חוקיה ומשפטיה, ובו בזמן אותם אנשים מאמינים באמונה שלמה במדע וברפואה למרות העובדה שבמדע וברפואה ישנם סתירות רבות ותופעות בלתי מוסברות וכל מיני תעלומות, ומחמת אטימות ליבם הם אפילו לא מרגישים בסתירה שבין הגישה שלהם לחכמת הבורא הכל יכול ולחכמתם המוגבלת מאד יחסית לבורא של אנשי המדע והרפואה.

כמו כן ישנם רבים שמאסו בתורה ובשומרי מצותיה משום שראו אנשים דתיים או חרדים שעברו על חוקי המוסר והיושר, ובו בזמן אינם מואסים בחכמת המדע למרות שכמה וכמה מאנשי הרפואה והמדע הם עבריינים בלתי רגישים בעלי גאווה ומתנהגים באי מוסריות. ולו חכמו ישכילו זאת, ואם היו מבקשים את ה'אמת' באמת או אז היו מבינים את הגיחוך שבטענותיהם כי הרי מהמעט שבמעט שבחכמת הבורא שהם כן רואים ומהגאוניות העצומה והאדרכילות אשר לא תאומן הנמצאת בחלקיק האטום התת-מיקרוסקופי אשר כל מדעני העולם אם יחוברו יחדיו לא יצליחו לייצר אטום אחד - ועד לכמות האין סופית של צבא השמים על רבוא רבבות כוכביה והמון הגלקסיות - יתברר לאין ספק כלל וכלל שחכמת הבורא ויכולותיו ית' הן במרחקי עד מכח השגת האדם. אם יש לנו קושיות ובעיות, הן באות ממוגבלותנו וקוצר דעתנו המזערית, לא מפני שאין להם תשובות. דומים הם לנער צעיר המתקשה להפעיל מחשב מתוחכם מקוצר השגתו ומאשים את המחשב ויוצרו בטפשות ובורות. והוא אינו מבין שהבעיה האמיתית היא קוצר ידיעתו ונסיניו. לעומתו, האדם המבוגר המבקש את האמת: בגרות שכלו מלמדתו שמהמעט שהוא כן מבין הדבר ברור לו שאכן לכל תכנית יש מתכנן ואפילו הצצה מהירה

בתכנון הנורא הוד שבכל מולקולה ובמערכת הגנטית, מהיתוש הקטן עד הפיל הענק ועד האדם צלם הא-לוקים מבהירה לו שבעיית אי-ההבנה מקורה בדלות מחו ומחשבתו ולא במערכת הא-לוקית. לכן, בדורינו כאשר ערבוביא נוראה ירדה לעולם וכמו שניבאו חז"ל במסכת סוטה² שבעיקבתא דמשיחא האמת תהא נעדרת התעורר צורך מיוחד לפזר את ערפל השקר ולנפות את סולת האמת מפסולת השקר. במיוחד כאשר מהרסינו ומחריבינו אשר מאיתנו יצאו מנסים בכל דרך אפשרית לכרסם באשיות האמת והאמונה, עלינו לאזור חלצנו ללבן ולהבהיר את אותם העניינים אשר בדורות עברו לא היה צורך לעסוק בהם ולפרטם, או מחמת פשטותם או מפני שלא עוררום קנטרני התורה עד תקופתנו אנו. תפילתי ותקותי היא שספר זה "ואוריתה קשוט", יתרום במעט להבהיר מספר נושאים אשר במסגרת פעילותי במשך קרוב לשלשים שנה בקרב אחינו בית ישראל היקרים אשר לא זכו לאורה של תורה בבית הוריהם ושאלו ודרשו מענה לשאלותם. השתדלתי כפי יכולתי בעזר הבורא יתברך שמו ללבן ולברר ולהשיבם תשובות של אמת מתורתנו תורת האמת. הדברים בספר זה מבוססים כולם על דברי חז"ל ומתורתם של רבתי גדולי עולם: הגאון ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל, הגאון ר' מרדכי שולמן זצ"ל, הגאון ר' משה טיקוצינסקי זצ"ל בשיבת סלבודקה בבני ברק, הגאון ר' חיים אהרן טורצין זצ"ל, הגאון ר' יצחק חיים קרסניצקי זצ"ל בישיבה למצויינים בירושלים עיה"ק תובב"א, הגאון ר' שמואל ברנבוים זצ"ל, והגאון ר' הירש פלדמן זצ"ל בישיבת מיר ברוקלין. אם ח"ו נפלה איזה טעות בדברים הוא בודאי מקוצר השגתי ולא בהם ז"ל היא תלויה.

למרות העובדה שהנני העני ממעש ויראתי מלגשת אל מלאכת הקודש, תמכתי יתדותי בסמיכת חכמים שקיבלתי ממו"ר הגאון ר' שמואל ברנבוים זצ"ל ומאבי מורי הריני כפרת משכבו ה"ה הגאון הר"ר יהודה זצ"ל אשר כל ימיו השתדל לברר האמת ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא והעמיד תלמידים הרבה בצעירותו בישיבתו ישיבת "תורה תמימה" בבני ברק ואח"כ (בגלותו בגלות אמריקה) בלוס אנג'לס ובישיבת מיר המעטירה בניו-יורק. אני תפילה שבזכותם ובזכות כל רבתי וזכות הרבים לא תצא תקלה מתחת ידי. ויהיו לרצון אמרי פי והגיון ליבי לפניך ה' צורי וגואלי."

המלקט

אברהם אליהו

בלאאמו"ר הרב יהודה זצ"ל יעקובוביץ

לחמי תודה

יקצר הגליון מהכיל את עומק הכרת הטוב שברצוני להביע בראש וראשונה לבוראי ויוצרי אשר באהבתו וחמלתו האין סופיים גמלני כל טוב. להורי היקרים אבי מורי הגאון הר"ר יהודה זצ"ל ותבדל לחיים טובים וארוכים אמי מורתי הרבנית מרת שינא דבורה תחי' לאויט"א אשר הנחוני בדרך אמת מתוך אהבה ומסירות נפש. לאשתי אשת החיל היקרה מאוד ה"ה מרת בילא תחי' לאויט"א אשר כל מגמתה לעזרני בעבודת הקדש ולהרבות כבוד שמים. לחמי מורי הגאון ר' משה בונים פירוטינסקי זצ"ל מחבר "ספר הברית" ותבדל לחיים חמותי החשובה מרת לאה רבקה שתחי' לאויט"א אשר קרבוני וקבלוני ממש כאחד מצאצאיהם. לבני ובנותי ולחתני וכלותי היקרים ה"ה: הר"ר יצחק שלמה יעקובוביץ ורעייתו היקרה מרת שרה פנינה (לבית מאשיץ), הרה"ג ר' מנחם פרידמן (ראש ישיבת טולידו) ורעייתו היקרה בתי מרת יוכבד, הר"ר משה אהרן פרוכטר ורעייתו היקרה בתי מרת אביבה, הר"ר משה יהודה סרברובסקי ורעייתו היקרה בתי מרת שושנה רייזעל, הר"ר אלחנן יעקובוביץ ורעייתו היקרה חנה לאה (לבית פלאם) - יחיו לאויט"א, הר"ר שמואל חיים ורעייתו היקרה דניאלה (לבית גולדמן), אהרן נ"י, יחזקאל שלום נ"י, ושרה אילנה הי"ו, וכל צאצאי צאצאינו יחיו לאויט"א.

בפתיחת הספר המקום לפתוח בכבוד אכסניא של תורה בני קהלת דיטרויט היקרים והמסולאים בפז, קהלה שכולה תורה וחסד אשר גמלו עימי ועם ב"ב טובה וברכה. ישלם ה' להם כפעלם הטוב ומשכורתם תהא כפולה ומכופלת מאדון הברכות.

תודה מיוחדת לראשי ה"כולל אברכים" מייסודה של ישיבת לייקווד בדיטרויט, ה"ה הרה"ג ר' משה שוואב שליט"א והרה"ג ר' שמואל איירנס שליט"א אשר קבלוני בחום ובאהבה וגמלו עימי ועם משפחתי אך טוב וחסד.

ואחרון אחרון חביב תודתי נתונה למוסד הקדוש "מכון לתורה" ולתומכיו הרבים אשר איפשרו לנו לעסוק בעבודת הקודש של קירוב לבבות אחינו בני ישראל לתורה ויר"ש בתחלה במדינת מישיגן וסביבותיה ולאחר מכן בכל רחבי אמריקה וקנדה. היות כי ידידינו ותומכינו רבים הם ואיני יכול לפרטם ולכן אף על פי שלא אפרוט אלא את ידידי המסורים ה"ה ר' שמואל יוסף סניידר וב"ב יחי' לאויט"א ואת ה"ה ר' צבי הערש טורגו וב"ב יחי' לאויט"א יהיו נא בעיניכם כאילו הייתי פורט את כולם.

לידיי"נ הרה"ג ר' שמחה קליין שליט"א מרא דאתרא דקהילת "אהבת עולם" דיטרויט, רב תודות על עזרתו ועידודו בהוצאת הספר לאור.

המלקט

נתיב א

פשוטו של מקרא וחטאי גדולי עולם

מבוא

מספרים על נהג שמיהר לעבודתו בבקר בהיר בברוקלין שבניו-יורק. מתוך חפזו הגדול נכנס לכביש המהיר, אלא שבטעות במקום להכנס דרך כביש הכניסה הרגיל, נכנס לכביש המהיר דרך היציאה. בניו-יורק נהוג שמסוק (הליקופטר) חג מעל הכבישים הראשיים ומדווך דרך הרדיו על ניווט התנועה, פקקים וכו'. והנה הנהג הזה פותח את הרדיו לשמוע את דיווחי התנועה, ולפתע הוא שומע את הודעת החירום הבאה: 'אנא, נהגים הנוהגים בכביש המהיר הנקרא "בלט פרקוויי", הזהרו - יש שם נהג שיצא מדעתו והוא נוהג בכיוון ההפוך'. הוא מקשיב ופתאום מבחין במאות כלי הרכב הנוסעים מולו, והוא מתחיל לרטן ולכעוס: "מה? משוגע אחד יש פה הנוסע בכיוון ההפוך? הרי ישנם פה המון משוגעים - כולם נוסעים בכיוון הנגדי - מה קרה להם?"

המוסר השכל מהסיפור שהאדם כל כך מאמין בעצמו שהוא צודק עד כדי כך שהוא מאשים את כל אלו הנוהגים כשורה כאילו הם הבעייתיים. בדומה לכך הוא האדם הלומד את דברי התורה כפשוטם ללא מסורת וללא הקדמה ראויה מעשרות הדורות של החכמים שקדמו לו. הוא בטוח שהוא, ורק הוא, מבין את הדברים לאשורם, ואילו כל החכמים והמלומדים שבמשך הדורות קבלו את התורה איש מפי רבו עד למשה רבינו ע"ה, ועמלו על כל אות ופסוק שבתורה בעמל מחשבתי רב עוצמה, הם טועים, רק הוא היודע ומבין את העניינים נכונה. כמה גאוה וטפשות ישנה בהשקפת אדם זה. לכן, חובה על כל יהודי המעוניין באמת להבין ולהשכיל ללמוד וללמד - בראש וראשונה ללמוד את כללי הלימוד ויסודות התורה מתלמידי חכמים מופלגים שקבלו את דרך הלימוד במסורת מרבתייהם דור אחר דור. רק אז יוכל הוא להיות סמוך ובטוח בהבנת התורה בדרך אמת, ואז יקוים בו מאי דכתיב "כִּי יִרְמָזְנוּ וְתוֹרָה אֹרֵי" א.

■ האתגרים ■

מאמרי חכמינו ז"ל הקובעים בהרבה מקרים ש'כל האומר פלוני חטא אינו אלא טועה', מדוע אין הוא אלא טועה? לכאורה, אם הוא לומד את התורה שלא כראוי הוא יותר מטועה - הוא אפיקורוס.

אם האדם הלומד את פשוטו של מקרא עלול לטעות, מדוע למדתנו התורה את המעשים הללו באופן הנתון לטעות?
מה היא הדרך הנכונה ללימוד עניינים אלו הנשגבים מבינתנו?

● א ●

חז"ל לימדונו², "כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, שנאמר 'ויהיו בני יעקב שנים עשר', מלמד שכולם שקולים כאחת; אלא מה אני מקיים 'וישכב את בלהה פילגש אביו', מלמד שבלבל מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה". וכן בהמשך דברי הגמרא שם ישנם כמה וכמה מאמרים על זה הדרך, 'שכל האומר בני עלי חטאו', או 'שדוד המע"ה חטא אינו אלא טועה'. וכבר העיר מרן הגר"א קוטלר זצ"ל³ על נחיצות מדות החינוך הטהור בלימוד התנ"ך, ובפרט לקטנים, לחנכם על קדושת רוממותם של גדולי עולם וגדלותם, ושחטאיהם אינו ח"ו כחטאינו. ומה שנחשב אצלם לחטא הוא דבר דק מן הדק לפי מדריגתם הנשגבה מבינתנו, ולא מחשבותיהם מחשבותינו - והוא מעקרי האמונה בדברי חז"ל ובתורה שבע"פ בכלל. שהרי מי שמפקפק בדבריהם ז"ל, הוא כופר בכל אמונת ומסורת ישראל. בלא תורה שבע"פ לא מצאנו ידיו ורגליו בתורה שבכתב, שהרי הכל מפורש על פיהם, כיצד לעשות תפילין וציצית וכל ההלכות, שבלי פירושה שבע"פ אין להם שום משמעות. אפילו הנקודות שבמסורת, כולם מפיהם אנו חיים. אף צורת האותיות לא נדע אלא במסורת מאבותינו, וכסיפור הידוע⁴ בגר שבא להתגייר אצל הלל וביקש ראייה על התורה שבע"פ שהיא אמת. שנה לו הלל את הא"ב, ללמד שבלי מסורה אי אפשר לדעת מה הוא א' ומהו ב'. על יסוד זה מושתת כל אמונתנו ודרך חיינו.

ומה שנקטו חכמינו ז"ל בלשון 'כל האומר וכו' אינו אלא טועה', ולא אמרו 'אינו אלא אפיקורוס', נראה שכוונתם להדגיש שהאומר כן אינו אפילו בגדר אפיקורוס. אלא, הוא פשוט בגדר בור או עם הארץ שאינו יודע ללמוד. הוא פשוט טועה בפשוטו של מקרא, ואינו מבין את יסודות לשון התורה.

כמו שיש כללים בכל לשון משבעים לשונות של אומות העולם, על אחת כמה וכמה בלשון הקודש שעליו מושתתים כל יסודות הבריאה. בכ"ב אותיות שבו נבראו שמים וארץ. בודאי ובודאי יש המון יסודות וכללים כיצד להבין את לשון המקרא כמו שהארץ בטוב טעם ודעת מרן המלבי"ם זצ"ל בספריו הרבים, ובפרט בספר 'אילת השחר', שבו ביאר את שש מאות ושלושה עשר כללי וחילוקי הלשון בלשון הקודש. לא יעלה על הדעת שמי שאינו בקי בכללי אותה לשון יבא להגיד דעתו כיצד להבין ולקרות את השפה אותה הוא אינו מבין בעצמו, קל וחומר בן בנו של ק"ו, שאך ורק אותם הבקיאים בכל פרטי הדקדוק בקבלה מדור לדור ממשה רבינו ע"ה, ומבינים בהשכל וידוע את לשונו הקדוש שבו ברא את עולמו יתברך, רק הם יכולים

ב. שבת (נה, ב).

ג. בקונטרס הנדפס בספר 'אוסף חידו"ת'.

ד. שבת (לא, א).

להורות לנו ולחוות דעת בכוונת הדברים. ללא ידיעה זו אי אפשר להתחיל בלימוד התורה כראוי.

הצד השווה שבהן שבכל מקום שביארו חז"ל את אמיתות כוונת הדברים, אין פירוש הדבר כמו אותו 'איש בער לא ידע ופסיל לא יבין את זאת', האומר שרבותינו ז"ל דחקו פירושם במאמר התורה שלא כפשוטו של מקרא, אלא בדיוק ההיפך מזה, שמה שביארו ז"ל הם הם הדברים, ואי אפשר להבינם בדרך אחרת אלא כך הוא פשוטו של מקרא למדייק בלשון המקרא.

ונביא דוגמא לדבר מהמאמר שהובא לעיל ש'כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה'. מכיון שהוכח מהמשך לשון הקרא במה שנאמר 'יִהְיוּ בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר' - שראובן לא הוצא מכלל הבנים - והתורה מעידה זאת דווקא כאן מיד לאחר המעשה, והרי לולא הצורך להדגיש נקודה זו אין כאן המקום להזכיר לנו שבני יעקב הם שנים עשר שכבר ידענו את זה מקודם. אם כן, הרי הדבר ברור שראובן באמת לא חטא בחטא חמור של שוכב עם אשת אביו חס ושלום. אם כן, מהו פירושן של דברי הכתוב 'וישכב את בלהה פלגש אביו'? הנה על זה ביארו שלשון 'שכיבה' פירושו התקרבות לדבר. שכן לשון 'שכיבה' תלוי במסגרת הדבר והענין, כמו אצל מאי דכתיב 'וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם אַבְתָּיו וַיִּקְבֹּר בְּעֵיר דָּוִד'.¹ כלומר, אין למלת 'וישכב' שום קשר עם 'איש פי ישכב את אשה שכבת זרע', כי שם בויקרא הוא ענין ביאה עם אישה, ושם הוא ענין מיתה. מה שמקשר בין שכיבה דאשה ושכיבה דדוד עם אבתיו הוא רק בזה שאצל האשה ענין השכיבה הוא ההתקרבות אליה בדרך אישות, וענין השכיבה עם אבותיו הוא גם כן במה שהוא הצטרף אל אבותיו ששכבו מלפניו, ועכשיו גם הוא התקרב אצלם ונמצא במחיצתם. לכן, במעשה דראובן מה שכתבה התורה עליו שהוא שכב עם בלהה פלגש אביו, פירושו הוא שראובן התקרב והתערב בענייני האישות של אביו ושל בלהה בכוונה טובה, אבל במעשה שאינו רצוי לפי כבוד אביו ולפי מדרגתו של ראובן כאחד מקדושי עליון ושבטי י-ה. על כן, לגבי התקרבות כזו לענייני השכיבה של אביו נחשב אצלו כהתקרבות יתירה בלתי ראויה לפי מדרגתו. לכן, לגביו משתמשת התורה בלשון שכיבה, שאמנם משתמע כאילו שכב עם בלהה, אבל בודאי לא בדרך שכיבה של ביאה,² כפי שאמנם יכול להתפרש לפעמים לשון שכיבה כמו בפסוק של 'איש פי ישכב את אשה שכבת זרע'. אלא, שכיבה זו היא בגדר התקרבות כמו 'וישכב דָּוִד עִם אַבְתָּיו שאינו ענין לשכיבת אישות אלא להצטרפות והתקרבות כפי שהתבאר לעיל. ולכן, 'כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה', כיון שנדמה לו שלשון השכיבה הוא מלשון שכיבת אישות ואינו כן כפי שביארו והוכיחו

ה. מלכים א (ב, ז).

ו. ויקרא (ט, כ).

ז. דברי הרד"ק והרלב"ג שם בפרשה שפירשו דראובן שכב ממש עם בלהה הם דלא כדברי חז"ל וצע"ג.

חז"ל מגופו של ענין, הדברים ברורים ומובנים בהחלט לכל מי שיש בו אפילו מקצת בינה.

וכן בכל מקום שאמרו 'כל האומר פלוני חטא אינו אלא טועה' כן הוא, כמו שאמרו אצל שלמה המע"ה^ח: 'אמר רב פפא אנן משלמה ליקו ונתיב, שלמה לא נסיב מידי וכו', אלא קשיא ויתחתן^ט, מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן בה' ע"כ. הרי דחיתון הוא מלשון קירוב. וכיון שאי אפשר לפרש שהוא ממש התחתן עמה, בהכרח דפירוש המלה 'ויתחתן' במסגרת הענין, הוא התקרבות יתרה (כלישנא דעלמא "חתן תורה", "חתן בראשית"), שאמנם היא אינה ראויה לפי מדריגתו הנעלה של החכם מכל אדם, אבל מ"מ אינה ענין חיתון ממש אלא לשון התקרבות כנ"ל.

ובהשוואה לזה כמו שביארו חז"ל את כוונת התורה בדיני התורה בפסוק שְׁפָר תַּחַת שְׁפָר עֵין תַּחַת עֵין שֵׁן תַּחַת שֵׁן כְּאֶשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאֶדָם כֵּן יִנְתֵּן בּוֹ'. דרשו שלשון 'כן ינתן בו' פירושו ממון הנתון מיד ליד שכן נתינה אינה לקיחה אלא נתינה לניזק, וכוונתם לפרש שמלת 'תחת' היא 'במקום'. כיון שעל ידי נטילת עין המזיק אין הניזק מקבל כלום מזה והתורה אמרה 'כן ינתן בו', בודאי שבמסגרת הדברים הכוונה של מילת 'תחת' היא 'במקום', דהיינו שכיון שניטל מהניזק עין צריך להשיב לו עין אחרת במקומה. וכיון שכמובן אי אפשר לתת לו עין אחרת, כוונת התורה לומר שעל הניזק ליתן לו את שוויה של אותה העין שניטל וגזל ממנו, והיינו דבר הניתן מיד ליד שהוא ממון. אין פה דוחק הלשון, אלא לכל בר דעת המבין בלשון הרי הדברים פשוטים מאד.

כללו של דבר שכשם שפירושו של 'וישכב ראובן' הוי ענין שכיבה של התקרבות יתירה כמבואר לעיל ולא שכיבת אישות, הוא הדין נמי לענין 'עין תחת עין', דפירושו הוי ענין של 'במקום', בעין עצמה תתן לניזק את שווי העין. והוא הוא ענין וסגנון אחד.

ועל דרך זה מה שאמרו חז"ל 'שהמלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא'^י, וכן 'המלבין פני חברו כשופך דמים'^{יא} - שגם זה נכלל בכלל לא תרצח - אף על פי שבודאי אינו רציחה ממש, אבל יש בו מעין רציחה ומענינה הואיל והוא מביישו ונוטל את כבודו ויורד לחייו. לכן הלשון שייך גם למלבין פני חברו,

ח. יבמות (עו, ב).

ט. מלכים (א ג, א) - ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד פלתו לבנות את ביתו וגו'.

י. ויקרא (כד, כ).

יא. בבא מציעא (נט, א).

יב. שם (נח, ב).

ואינו מצד גוזמא, אלא מדין קרבת הלשון. הצד השווה שבין שני העבירות - למרות שההפרש ביניהם הוא גדול מאד¹.

וכן הוא במה שאמרו חז"ל² 'כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה', ועוד הרבה מאמרים מעין זה. למעיין יתברר שתמיד יש קשר לשוני ורעיוני עם ענין עבודה זרה, ואין צורך להאריך בזה.

● ב ●

מה שעדיין צריך ביאור בהבנת הענין הוא שאם אמנם כן הוא כמבואר לעיל, למה נקטה התורה בלשונות כאלו המשתמעים לכמה פנים ויש בהם מקום לטויעים לטעות ולחשוב ראובן חטא בחטא חמור כזה, שאפילו אצל קל שבקלים הוא חטא איום ונתעב, ולכאורה היה ניתן למנוע את הטעות בנקיטת לשון ברור ולומר שראובן בלבד יצועי אביו כפי שהיה באמת וכפי שהוכח שכן היה מגופו של ענין כנ"ל. למה לא מנעה התורה את אפשרות הטעות החמורה בכוונת העניינים?

אלא למדתנו התורה בזה שלימוד מוסר ההשכל בכל חומרתו, ונקיטת הביטוי המחמיר שלגבי ראובן מגדולי העולם נחשב כאילו שכב עם פילגש אביו - כל כך חשוב - שכדאי הוא דבר הוראת התוכחה והמוסר לאדם גדול ככל שיהיה- שנלמד להתרחק אנו לפי מדרגתנו מכל שייכות לחטא. אין הקדוש ברוך הוא נושא פנים לאף אדם אפי' לגדולי הגדולים כאשר נטה מקו הצדקות אפילו במעט מן המעט. לימוד זה שווה בנזק הטעות של הטועה ואומר ראובן חטא. עד כדי כך היא תועלת התוכחה ולימוד מוסר ההשכל ממעשי גדולי העולם.

● ג ●

ועוד ענין נשגב מאד למדנו ממה שסיפר לנו הבורא בתורתו מה שנשמע כמעין חטא אצל גדולי עולם, והוא, שבכל פעם בו היו גדולי עולם קרובים מאד לטעות חמורה וטרגית ביותר, כסיפור יוסף ואחיו שחשבו אותו לנוכל ורשע רודף ומורד במלכות ופסקו דינו למיתה, כחוט השערה היה בין הוצאת כוונתם לפועל בטעות חמורה ונוראה שהיה בכחה להביא חורבן והרס כל ישוער. אמנם, מכיון שבעצם צדיקים גדולים היו, וטעותם היתה בכנות אף על פי שהיה שם נצנוץ של חטא כעדות התורה על שנאתם אותו, אעפ"כ מכיון שידע הבורא צדקתם 'רגלי חסידיו ישמור' - וממילא נתגלגל הדבר שניצלו מטעות חמורה בזכות צדקתם. הדבר מבהיל

יג. ואע"פ שיש שדנו בזה אם יש במשמעות דברי חז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש וכו' שיש בזה דין ייהרג ואל יעבור - עיין ב יד. מסילת ישרים (פרק יא) בשם הזוהר, וכן הוא ברמב"ם (דעות ב, ג).

על הרעיון איך שהיו כל כך קרובים לטעות ולמעוות לא יוכל לתקון וניצלו מזה. כן מצינו בדרך המלך ע"ה, שהתורה העידה עליו שְׁהָיָה לְקָבוֹ שְׁלָם עִם ה' טו – שהצילו הקב"ה מחטא החמור של אשת איש כאמרם ז"ל טו 'כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה'. אמר דוד המע"ה לְךָ לְבַדְךָ חָטָאתִי¹⁷: שלפי מדריגתו חטא בזה כלפי הקב"ה, אבל לא בחטא הנורא של אשת איש.

● ד ●

סוף דבר הוא שכל הלומד תורה שבכתב בלי פירוש התורה שבעל פה הוא כקורא מפת דרכים מבלי לעיין במפתחות המפה; נדמה לו שקו חום כזה הוא כביש מהיר, ובאמת אינו אלא מסילת ברזל של רכבת; על קו כחול הוא חושב שהוא שביל אופניים, והוא פשוט לא יודע שזה מורה על נחל או נהר. הוא מבולבל לגמרי, ומוטב שלא היה מעיין במפת דרכים זו בכלל שכן היא לא תביא לו כל תועלת. אדרבה, היא גורמת לו הפסד זמן בלבול ועגמת נפש. לכן כל הלומד תורה שבכתב עליו לדעת שאין לימוד זה אלא הכנה לעיון במפת הדרכים של התורה ולמפתחותיה המסורים לחכמינו ז"ל בידעם את חכמת הלשון ומסורתה מדורי דורות. כשם שהנצרך לניתוח מוח מסובך לא ילך לסנדלר לחוות את דעתו בנושא, כמו כן לא יתכן לרוצה לדעת את כוונת התורה ללכת לסנדלרי התורה הפרופסורים ו"מומחים לתלמוד", שאפילו אם קראו לא שנו, וגם אלו שכן שנו, עכ"פ לא שימשו תלמידי חכמים כראוי ואין להם ולדעת תורה שום שייכות וקשר. ולכאורה, אין הם ראויים אפילו למעמד של אפיקורסים, כי אפיקורוס הוא המבין וכופר - והם אפילו לא יודעים במה לכפור, כי הם פשוט טועים בהנחותיהם שאין להם שום יסוד ואחיזה במציאות.

טו. מלכים (א יא, ד).

טז. שבת (נו, ב).

יז. תהילים (נא, ו) ועי' רש"י (שם).

נתיב ב

גדלות האדם בנושא מרכזי מהבריאה ועד לגאולה

מבוא

מסופר על כפרי אחד שלכבוד חתונת אחותו רצה לקנות לעצמו חליפה יפה. מכיון שהוא מעולם לא קנה חליפה, הסבירו לו חבריו שכדי לקנות חליפה צריך (כנהוג בעבר הלא כל כך רחוק) לנסוע לעיר הגדולה אל אחד החייטים המעולים ולהזמין אותה. ואמנם כך עשה. לאחר שהחייט מדד את מדותיו, הוא הודיע לו שבעוד חודשיים הוא צריך לחזור ולמדוד את חליפתו החדשה. האיכר נשמע להוראותיו, ובהגיע הזמן הוא חזר שוב לעיר, ובצפיה מתוחה הוא התרגש מאד לקראת החוויה המיוחדת - סוף כל סוף גם לו תהיה חליפה מהודרת. הוא מגיע לחנותו של החייט העסוק עם קליינטים אחרים. החייט מקבלו בסבר פנים יפות ומראה לו שבפינה תלויה חליפתו החדשה - "ועד שאני אתפנה אליך - בבקשה לבש את החליפה וזכח לי כמה רגעים". הכפרי נגש בזריזות ומתחיל ללבוש את המכנסיים, אבל לתדהמתו הוא מתקשה ללבשם - הם פשוט צרים מדי. בכל זאת, הוא מצליח להכניס את רגליו לתוכם, והנה הוא מנסה לכפתר ולסגור את כפתורי המכנסיים... לא הולך... בקושי הוא דוחס את בטנו ומצליח בסופו לסגור את הכפתורים. הוא מתנשם בכבדות. החייט עדיין עסוק והוא ממשיך עכשיו עם הז'קט הוא מנסה ללבוש ושוב השרוולים צרים לא נוחים... עכשיו הוא מנסה לכפתר את הז'קט, ובקושי רב הוא דוחס את גופו יותר ובקושי מצליח לסגור את החליפה העומדת להפקע תחת הלחץ... סבלנותו של הכפרי פוקעת והוא מזדעק וקורא לחייט. החייט נבהל, והוא מיד רץ לקצה החנות לראות מה קורה עם הבן אדם הזה והוא מיד פותח את הכפתורים. ו... חיוך גדול מופיע על פניו. הוא פונה לכפרי - "אדוני! האם אינך יודע שלפני שמודדים חליפה חדשה יש לפשוט את מעיל החורף, והאם חשבת שהמכנסים החדשים יעלו על מכנסי העבודה העבים אותם אתה עדיין לובש?" הנמשל הוא האדם המצוי המנסה ללמוד נושאים חדשים בעודו עדיין 'לבוש' מבחינה שכלית ורגשית בבגדי הישנים, ואיננו מרגיש בנוח עם החומר החדש אותו הוא לומד. העצה הפשוטה כמובן היא להסיר את הלבוש הישן השטחי לפני ההתעמקות בנושא מנקודת מבט חדשה, ואז יתאימו הדברים בנעימות ובהנאה שכן מדתם נכונה ופקודי ה' ישרים משמחי לב מצינת ה' בְּרַחֵם מְאִירַת עֵינַיִם¹¹.

הבנת נושא גדלות האדם כראוי, בכחה להפיץ אור על כל אורך ורוחב השקפת היהודי על עצמו על עמו על תורתו ועל תכליתו בעולמו.

■ האתגרים ■

מה פירוש המושג צלם אלקים?

מדוע נאסר לאדם ולחיה אכילת בשר בעלי חיים?

מדוע הותר לנח ולבניו לאכול בשר בעלי חיים?

מה היתה טעותם הראשונה של חוה ואדם?

מפני מה ניסה הקדוש ברוך הוא את אברהם בעקידת יצחק?

מפני מה נצטוו בני ישראל להקריב קרבנות, ולמה עבודת הקרבנות היא כה מרכזית בעברו ועתידו של עם ישראל?

משום מה נענשו האדם והבהמה באותה מדה במצרים ובפרט במכת בכורות?

מה היא הסיבה שמצות פדיון בכור שוה לאדם ולבהמה?

למה התפלגין מוכרחים שיהיו עשויים מעור בעל חי טהור?

מה הוא הנסיון התמידי בכל הדורות שחוזר על עצמו וכיצד יתוקנו העיוותים לעתיד לבא?

● א ●

בעזרת החונן לאדם דעת על ידי העיון בדברי התורה הקדושה ובמאמרי חכמינו ז"ל, יבוארו כמה נושאים חשובים הנראים כחתומים ונשמעים כסתומים על ידי הבנת יסוד אחד אשר את החשיכה יאיר כמנורת המאור אשר ממקשה אחת עשויה.

וַיִּבְרָא אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְם אֱלֹקִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם י"ט - כך מתארת התורה את גדולת האדם וקדושתו בתחלת בריאתו. ובהמשך², וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹקִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹקִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבִּשְׁתֶּהּ וּרְדוּ בָדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ, וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זָרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֶרַע זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ, וְלֹכַל חַיַּת הָאָרֶץ וְלֹכַל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלֹכַל רֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן.

וכתב רש"י^{כא} וז"ל, "השוה להם בהמות וחיות למאכל, ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, אך כל ירק עשב יאכלו כולם יחד. וכשבאו בני נח התיר להם בשר, שנאמר כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי גֹּו' כִּירַק עֵשֶׂב שֶׁהִתְרַתִּי לְאָדָם הַרְאִשׁוֹן נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל".

משמע מדברי רש"י ז"ל דאף על פי שנבראו אדם וחווה בצלם אלקים, והם היו נזר הבריאה ותכליתה, מכל מקום לגבי נושא המאכל השווה להם בהמות והחיות ואסרם עליהם מלאכלם. לא הותרו בעלי החיים לאכילה לבני אדם אלא לאחר המבול. ולשונו של רש"י המדגיש שבענין המאכל הושוו אדם וחווה לבהמות וחיות, אומר דרשני.

וכשנתבונן בחטא אדם וחווה בגן עדן, נמצא שכבר בתחלת חיי האדם על פני האדמה טענה חווה (אשר כשמה המבואר בתורה היא היתה אם כל חי), טעות חמורה כאשר נתפתתה להשאת הנחש אשר היה ערום מכל חית השדה. המתבונן יבין שתחילת טעותה היתה בזה שהיא ניהלה דו שיח עם הנחש דהיינו עצם העובדה הזאת שהיא הקשיבה לו וענתה לו, בזה כבר התחילה לחטוא, היות שעצם ההקשבה לנחש היתה כהודאה בחשיבותו, דהיינו כאילו הוא הנחש (שאינו אלא בעל חי למרות ערמומיותו הרבה, אבל הרי צלם אלקים אין בו ולא רוח ונשמה אלקית) שוה הוא לאדם בעל צלם האלקים ויש להתייחס לדעתו כשוה בין שוים. ומכאן תחלת החטא ובעיית האדם בעולמו. העונה שלא במקומה והשגויה כאילו אין בינו לבין החיה והבהמה תהום עמוקה המפרידה ביניהם. ושאין כל השוואה ביניהם כי אם

יט. בראשית (א, כז).

כ. שם (פסוק כח).

כא. שם.

דמיון שטחי מאד במבנה גופם - והחשבת דעתו של הנחש כאילו גם לו יש מה לומר לייעץ ולחוות דעה לבני עליון כאדם וחווה, היא העובדה שהיתה בעוכרה של חווה. ממנה השתלשלו טעויות חמורות וחטאים רבים לדורי דורות שרבים מהם נבעו, ועדיין נובעים, מאותה שגיאה ששגתה בו חווה מיד עם בריאתה.

● ב ●

בביאור איסור אכילת הבשר לאדם ולאשתו, ובסיבת ההיתר לנח ובניו אחריו, נאמרו פירושים רבים ושבעים פנים לתורה. לפי דרכנו יתבאר שסיבת ההיתר לנח ובניו היתה על פי מה שמצאנו בתיאור חטא דור המבול בפרשת בראשית^{כב}, ויאמר ה' אִמְחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נִחְמַתִּי כִּי עָשִׂיתֶם, ובפרשת נח^{כג}, וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרָכָהּ עַל הָאָרֶץ. פרש"י^{כד}, "אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן", כלומר, שהתפתחה השוואה בין בני האדם שנבראו בצלם אלקים לבעלי החיים, והושפעו זה מזה, בני האדם התנהגו כבעלי החיים, ובעלי החיים אף למדו משחיתות בני האדם והשחיתו את דרכם אפי' כנגד טבעם. ובזה יבואר מאמר הקב"ה^{כה}, "אִמְחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה וְגו', דלכאורה היה צריך לומר "אמחה את האדם אשר בראתי וגם את הבהמה והרמש ועוף השמים". מדוע נאמר את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים, אלא ההסבר הוא שהתורה מדגישה 'מאדם עד בהמה' כאילו בא לומר שהאדם בחטאו הושווה לבהמה ורמש ועוף השמים.

ובזה שהתיר הקב"ה לנח ובניו את אכילת הבשר היה מסר ברור לדורות הבאים: דור המבול השוו את עצמם לחיות טרף ולבהמות השדה וביזו בזה את צלמם האלקי והתדרדרו עד הדיוטא התחתונה. אתם מהיום והלאה עליכם להבין היטב שאע"פ שלאדם בעל צלם האלקים ישנם צרכים הדומים לבעלי החיים כאכילה ושתייה פריה ורביה, ועשיית צרכיו. אך, אל לכם חס וחלילה לטעות ולשכוח אפילו לרגע שאין כל השוואה ביניכם בעלי צלם האלקים ובעלי החיים, שכן אתם נבראתם בדמות ובצלם אלקים והנכם בעלי נשמה אלקית בעלי בחירה ועתידים אתם לתת דין וחשבון על מעשיכם, מה שאין כן בעלי החיים שאין להם אלא את עולמם זה, אין הם בעלי בחירה, ומלבד נפשם הגופני אין להם ולא כלום עם העולם הרוחני-אלקי. ההבדל הזה קדש קדשים הוא, וכל המשוה עצמו לבהמה סופו שעושה מעשה בהמה וחי חי בהמה ומשחית את צלמו האלקי.

כב. בראשית (ו, ז).

כג. בראשית (ו, יב).

כד. שם.

כה. בראשית (ו, ז).

ועל פי זה יבוארו היטב נסיבות ההיתר ועתויים כנאמר בפרשת נח¹⁰ לאחר יציאת נח ופמלייתו מן התיבה, כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפחתיים יצאו מן התיבה, ויבן נח מזבח לה' ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח, ויח ה' את ריח הניחח, ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי.

וכן כתיב להלן¹² ויברך אלקים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ, ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו, כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כניק עשב נתתי לכם את כל.

ולעומת זאת להלן נאמר¹³, שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלקים עשה את האדם. הרי משמע בפירוש שבתוך ההיתר של אכילת הבשר לנח ובניו היתה טמונה הוראה מבורא העולם, דהיינו, להבחין ולהבדיל בין בעלי החיים שאין בהם צלם אלקים ובין בני האדם בעלי הצלם האלקי, באזהרה חמורה שאינה משתמעת לשתי פנים וכל זאת לאחר שהריח את ריח הניחוח של קרבנותיו של נח דהיינו שבהקרבת הבהמות לבורא העולם הבין נח שהבהמות נבראו לתועלת האדם ולעזר לו בעבודתו ובהשגת יעדיו הרוחניים. ומכיון שכן, ראוי הוא והדורות הבאים לדעת את גדולת האדם האלקי ושאין השוואה בין האדם לבהמה, ולא נבראו בעלי החיים אלא לצורך בחיר הבריאה דהיינו האדם, בעל הדמות והצלם האלקי.

● ג ●

כתיב¹⁴, ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני, ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המרה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך.

כתב רש"י, "והעלהו. לא אמר לו שחטהו, לפי שלא היה חפץ הקדוש ב"ה לשחטו, אלא להעלותו להר על מנת לעשותו עולה, ומשהעלהו אמר לו הורידהו".

הנה פרשת העקידה היא אחת הפרשות המרכזיות שבמעשי אבותינו שהם סימן לבנים, והיא מוקשית לרבים בהבנתה הנכונה. וזכינו לאורו של המאור הגדול המלב"ם שהאיר עינינו בכל התורה בכלל ובפרשה זו בפרט ולאורו נסע ונלך.

כו. בראשית (ח, יט-כא).

כז. בראשית (ט, א-ד).

כח. בראשית (ט, ו).

כט. בראשית (כב, א-ב).

נעתיק בזה את לשונו: "כבר אמרו לגבי מאי דכתיב ל' אֶשֶׁר לֹא צְוִיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל לְבִי, זֶה עֵקֶידַת יִצְחָק, וְהֵלֵא צוּהוּ וְהֵעֵלְהוּ שֶׁם לַעֲלָה וְגַם אֵיךְ צוּה וְחָזַר בּוֹ. אַמֵּנָם, אִם הִיָּה אַבְרָהָם מִדְּקָדֵק הֵיטֵב הִיָּה מִבֵּין שְׁלֹא כִּיּוּן ה' כִּלְל שִׁיִּצְחָק יִהְיֶה עוֹלָה".

והאריך בראיתו והמשיך וכתב, "ומזה מוכרח שמה שאמר 'אשר אומר אליך' אינו מוסב על ההר, רק על והעלהו שם, רצה כלומר העלה את מי שאומר אליך, דהיינו את האיל". והאריך בעוד ראיות, ובסוף פסקה זו כתב, "ומכל זה היה לו לדעת האמת רק שה' אמר לו בלשון שיטעה בו שיצחק עצמו יוקרב לעולה, ומרוב אהבתו לאלקים ומרוב חשקו לקיים מצותיו ומרוב שמחתו שזכה שבנו יהיה עולה לה' לריח נחוח לא חקר כלל ולא העמיק בדברים, ורץ כצבי למהר לעשות מצותיו, עד שהוצרך המלאך לעכבו".

והמשיך המלבי"ם לבאר שם פסוק ה', "שבו לכם פה עם החמור". יספר בזה כי נבדל הנסיון הזה מכל מה שעשה אברהם עד הנה, שכל מה שהלך עד הנה בדרכי ה' וישמור משמרתו ומצותיו היו מצות שלא היו נגד שכלו, וכל מצוה שהיה עושה בפרהסיא לעיני רואים למען דעת כל עמי הארץ את ה' ישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, לא כן מצוה זו שהיה נגד שכלו, שעד הנה דרש ויוכח נגד עבודה זרה שהיו מקריבים זבחי אדם, ויוכח אותם כי לא ירצה ה' בתועבות כאלה. וכי אין תועבה גדולה בעיני ה' כשפיכת דם כמו שנאמר 'כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם וגו' ישרפו באש לאלהיהם'. ועתה, כאשר הגיעתהו המצוה הזאת שהיא נגד השכל ונגד דרכי ה' הטובים, לא רצה לעשות מעשה זה לעיני נערו [שלפי דעת חז"ל היו אליעזר וישמעאל] כי בוש מלפניהם לעשות מעשה שעד עתה היה זה תועבה בעיניו ולא רצה שילמדו לעשות כזאת".

ובהמשך כתב, "אבל מעשה זה שבאמת לא רצה ה' בו, ואם היה שוחט את יצחק היה זה מעשה רצח ותועבת ה' אשר שנא הנה גם נפשו הרוחנית הצופה מסתרי החכמה העליונה היתה מתנגדת למעשה זאת, עד שלכן בוש מלעשות זאת נגד נערו כאשר יבוש האדם לעשות מעשה תועבה במקום רואים".

ובפסוק י"א כותב המלבי"ם, "ועל כן אמר במדרש שהמלאכים בכו וכו', ואם היה שוחט אותו היו כל המעשים הקודמים הכנה אל רצח ותועבת ה', וע"כ בכו מלאכים אלו כי יהיו כאין וכאפס".

ובפסוק י"ב מסביר המלבי"ם, "ובדרושי ארצות השלום כתבתי בזה וכו', והנה היה בזה שתי מצות: שתחילה כשהעלה קיים מצות ה' שצוה והעלהו שם לעולה, ועתה שהורידוהו קיים שנית מצות ה' שאמר אל תשלח ידך".

ובסוף הענין בפסוק י"ג על הפסוק 'וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו', כתב "הנה עתה התחיל אברהם לחקור על דברי ה' שאמר והעלהו שם לעולה ואיך יצוה עתה בהפך ונצח ישראל לא ינחם והבין האמת שמה שאמר 'אשר אומר אליך' מוסב על והעלהו העלה את אשר אומר אליך להעלותו, ובהיותו משוטט במחשבתו את מי יצוה ה' להעלות ראה פתאום והנה איל שלא היה שם מקודם ואחר רצה לומר תיכף אחר זה ראה שהאיל נאחז בקרניו בסבך של האילנות וידע שהאיל הוא הנשלח לקרבן תמורת יצחק ועליו כיוון במה שאמר אשר אומר אליך. לכן, העלהו לעולה תחת בנו".

ובהמשך הענין ביאר המלבי"ם באר היטב את ענין הקרבנות בכלל ואלו הם דבריו: "ועל זה השם מקבל מחשבת המקריב שחושב בשעת הקרבת הקרבן כאילו אני נשחט כאילו אני נקרב והשם מקבל מחשבה כמעשה כי המחשבה הוא פועל הנפש ומה שנוגע להגוף יקבל גוף הבהמה תחת גוף האדם". ובהמשך דבריו כתב "וה' צוהו על העקידה שיהיה זה הכנה לזרעו שיצטוו על הקרבנות וה' יקבל מחשבה זו של מסירת נפש כמעשה ממש לכן הקדים זה ביצחק שהוא השרש לכל זרע ישראל".

ובהמשך דבריו בפסוק י"ד כתב "ויקרא אברהם שם המקום שאז השיג אברהם את הענין הזה שלעתיד יהיה שם מזבח בנוי ואת אשר נעשה בעקידת יצחק יראה ה' תמיד בכל קרבן שיביאו שיהיה האיל כאיל יצחק ומסירת נפש במחשבה כמסירת נפש של יצחק".

● ד ●

בסיכום ביאורי המלבי"ם מתבהרת התמונה המושלמת של מעשה העקידה, שאף על פי שבאמת טעה אברהם אבינו בציוויו של הקדוש ברוך הוא שהרי לא עלתה על לבו ית' לצוותו לעשות מעשה, אלא להעלותו על המזבח ולקדשו ומיד שהורידו ולא לעשות מעשה, מכל מקום טוהר עומק כוונתו של אברהם אבינו היתה לעשות רצון בוראו בתמימות ומחמת אהבתו את ה' בכל לבו. לכן, למרות שהיתה זאת טעות מצדו, נחשב לו מעשה זה של מסירת נפשו לזכות נצחית לו ולזרעו אחריו.

והדבר מבהיל על הרעיון כיצד מעשה שהמלבי"ם מגדירו שאילו היה עושהו היה עושה מעשה תועבה שפל ביותר, והיה גורם טרגדיה נוראה לו ולזרעו אחריו לנצח

נצחים, אף על פי כן יודע מחשבות חשבה לו לטובה, כי נבע הדבר מתמימותו עם השם ומאהבתו העזה לבוראו שעמדה לקלקל את השורה.

● ה ●

ועתה נמשיך לבאר ולהוסיף נופך לפי דרכו של המלבי"ם. יתכן שזו היתה אחת מכוונות הבורא יתברך שמו בנסיון העקידה ללמד ולהודיע לעם סגולתו את הענין הזה שחפץ ה' הוא חיים, וקרבנות אדם הם תועבת ה' אשר שנא, וכל רצונו הוא כמאמר חכמינו ז"ל רחמנא ליבא בעי^ל, דהיינו שכל מה שהקב"ה רוצה זה את לבו ונאמנותו המלאה של יציר כפיו האדם בחיר הבריאה, ושלא יטעו לעשות כתועבות אנשי ארץ כנען. וכן, לכשיבנה בית המקדש יעלו קרבנות בעלי חיים טהורים בדוקא, שיעלו לרצון כאילו הקריבו את עצמם כדברי המלבי"ם. ובזה יבחינו בין גדלות האדם שמטרתו חיים המובילים לחיי נצח לבין הבהמות שכל תכליתם לשמש את האדם בעל צלם האלקים והם גוף ונפש בלי נשמה אלקית.

ולפי זה, דוקא הקרבנות בבית המקדש מדגישים ומצהירים את אותה נקודת היסוד שעל כל ילוד אשה לדעת, שאין בינו לבין בעל החיים שום השוואה חוץ מהעובדא המשנית שלשתיים יש גוף. אבל אין גוף האדם כגוף הבהמה, שכן גוף האדם משכן הוא לנשמתו האלקית ולהשראת השכינה, ואין בינו לבין גוף הבהמה אלא השוואה קלושה ביותר וחיצונית לגמרי. הגוף בעצמו הוא קדוש כמאמר דוד המלך ע"ה^ב צִמְאָה לְךָ נַפְשִׁי כִּמָּה לְךָ בְּשָׂרִי, כלומר שאפילו בשרי הגשמי כמה אליך אלקים.

● ו ●

מכאן נמשיך להבנת סיפור יציאת מצרים מנקודת מבט זו.

כאשר באו אחי יוסף עם בנימין אחיו נאמר^ג וַיִּרְחֹץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפֵּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לְחֶם, וַיִּשְׂמֵמוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֲכָלִים אֶתוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הַעֲבָרִים לְחֶם כִּי תוֹעֵבָה הוּא לְמִצְרַיִם. ותרגם אונקלוס, "ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין", דהיינו שנחשב זה כתועבה למצרים מכיון שהבהמות היו להם לאלהים ועבדו אותם כעבודה זרה.

לא. סנהדרין (קו, ב).

לב. תהילים (סג, ב).

לג. בראשית (מג, לא-לב).

ומופלא הדבר מאד שבעת ובעונה שהמצרים כיבדו וסגדו לבהמות, באותה שעה גזרו כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון^ל, גם הכו באכזריות בני אדם כנאמר^ל ויכו וטרו בני ישראל אשר שמו עליהם נגשי פרעה לאמר מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום. זאת אומרת, שחיי הבהמה וכבודה נחשבו בעיניהם כקדושה, וחיי אדם וכבודו כאפס היו בעיניהם. ועליהם נאמר^ל, "זבחי אדם עגלים ישקון".

ובזה נבין מדוע שכשקבלו המצרים את מכותיהם, מדגישה התורה^ל מספר פעמים שהמכות כוונו בשוה לאדם ולבהמה גם יחד כהפסוקים דלהלן.

ותהי הפנס באדם ובבהמה כל עפר הארץ היתה כנים, וכן אצל מכת שחין כתיב^ל, ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה. וכן אצל ברד כתיב^ל, ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה. שהרי אם אדם חטא, בהמה במה חטאה? אלא שזו היתה חטאת מצרים שבהמותיהם אלהיהם.

וזו סיבת אמירתו של משה לפרעה^מ, ועתה גלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה אלקינו. וכן להלן^{מא}, ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועלת ועשינו לה אלקינו. דרצה להוכיח לפרעה דווקא זכות זו של האדרת גדלות האדם לעומת בעלי החיים, וכל מטרתם היא דוקא לזבח את אלהי מצרים, ולהראות בזה שלא רק שאין בהם שום כח אלהי אלא שהם טפלים לאדם ולא נבראו אלא לשמשו בגשמיות ורוחניות.

ומזה יובן מדוע המצוה השניה שנצטוו בני ישראל לאחר הציווי של החדש הזה לכם ראש חֲדָשִׁים^{מב} היתה להקריב את קרבן הפסח. שכן זו היתה קריאת תגר על אמונת המצרים בבהמות כאלהים, דווקא כשהם עדיין בתוך מצרים להראות ולגלות את חרפת מצרים ולקדש בזה את קדושת האדם וגדלותו להבחין בין צלם האלקים ובעלי החיים.

ובזה יוסבר מה שנאמר^{מג}, ומת כל בכור בארץ מצרים מכור פרעה הישב על פסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחיים וכל בכור בהמה, ששוב אנו מוצאים

לד. שמות (א, כב).

לה. שם (ה, יד).

לו. הושע (יג, ב).

לז. שמות (ח, יג).

לח. שם (ט, י).

לט. שם (כב).

מ. שם (ה, יג).

מא. שם (י, כה).

מב. שם (יב, ב).

מג. שם (יא, ה).

שהושוו בכורי האדם של המצרים לבכורי בהמתם להדגיש ולהבליט את התועבה שבדבר ושגורל שניהם שוה ללמדנו בזה את גודל העיוות שבאמונת מצרים.

וגם בבקיעת ים סוף אנו מוצאים את השוואת המצרים לבעלי החיים, כנאמר "אֲשִׁיחָהּ לֵה' כִּי גָאָה גָאָה סוּס וְרִכְבּוֹ רָמָה בְּיָם"^{מז}, שכן הסוס והרוכב לא רק שהושוו זה לזה אלא אף הוקדם הסוס לרוכב להודיע עוולתם בהערכתם את בעלי החיים מעל צלם האלקים. וכדי לזכור את הענין הזה נצטוינו, "קִדְּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל חֵם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶדָם וּבַבְּהֵמָה"^{מח}, כעדות הפסוק הבא, "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאֲתֶם מִמִּצְרַיִם"^{מט}, דהיינו שסיבת המצוה היא כדי לזכור את יציאת מצרים ועניינה.

● ז ●

ע"פ דברינו לעיל יש להמתיק את הענין שתפלין שמצותם הלכה למשה מסיני צריכים שיהיו נעשים אך ורק מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. ושיקשרו ויונחו על הזרוע כנגד הלב ועל מקום המוח, מלמדנו את היפך חקת מצרים (כמובא בפרשיות קדש והיה כי יביאך) שאנו משתמשים בבעלי החיים ובעורם לקדושה ושמטרתם היא לשמש את צרכי האדם ברוחניות גם כן. ולכן, כשרותם תלויה בכוונת עיבודם לשמה וגם שענין זה יוחרת היטב בתודעתו של כל בן ישראל בלבו ורגשותיו ובשכלו והבנתו, שכל יישותו וזהותו אלקית, ושלא נבראו שאר הדברים בעולם אלא לשמשו לפי הוראותיו של בעל הבירה בורא העולם ומלואו.

ועל התפלין נאמר בתורה^{מז}, וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וַיִּזְרְאוּ מִפָּנֶיךָ, כמבואר בדברי חכמינו ז"ל^{מח}, כי על ידי התפלין מכריז היהודי ואומר, "אני צלם אלקים ולא כחית השדה ובהמות יער".

● ח ●

וגם בדורות הרבים שעברו מאז יציאת מצרים ועד דורינו אנו, אנו מוצאים גוונים וסוגים שונים של אותה עבודה זרה, דהיינו, או האדרת גדולת בעלי החיים מגדולת צלם האלקים, או השוואת שתיים כאילו יש ביניהם מכנה משותף. ובדורות האחרונים המציאו המצאה מטופשת ומגוחכת כל כך שבני האדם הם תוצאת השתלשלות הדורות והתפתחותם העצמאית בלי בורא אותם (עפ"ל) מבעלי חיים,

מד. שם (טו, א).

מה. שם (יג, ב).

מו. שם (ג).

מז. דברים (כח, י).

מח. ברכות (ו, א).

וכאילו אין בינם לבין הקופים אלא אינטלגנציה מתפתחת, אבל בעצם אחד הם, גשמיות ללא נשמה אלקית. ואולי יש להסביר בזה את נבואת הנביא זכריה על אחרית הימים^{מט}: וְכֵן תִּהְיֶה מִגִּפְתֵּי הַסּוּס הַפָּרֶד הַגָּמֵל וְהַחֲמוֹר וְכָל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּמִחְנוֹת הַהֵמָּה כַּמִּגְפָּה הַזֹּאת, וּבַהֲמִשְׁךְ², זאת תִּהְיֶה חֲטָאת מִצְרַיִם וְחֲטָאת כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לְחַג אֶת חַג הַסִּפּוֹת^{כז}. הרי דהשוה בזה את "חטאת מצרים" שכאמור עבדה את בעלי החיים, ושהיא תהיה גם "חטאת כל הגוים", דהיינו שכל הגוים ג"כ יטעו ביסוד ההבדל הזה בין אדם לבהמה, וזה אשר גרם להם להיתדרדר עד הדיוטא התחתונה. ואולי משום זה מסתיימת נבואת זכריה^{כז}, וְלֹא יִהְיֶה כְּנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא, כי הכנענים הם סמל ההשחתה שהקריבו קרבנות אדם כקרבנות בעלי חיים, ועשו בבני האדם את תועבת ה' אשר שנא כמובא לעיל. ולכן, אין מקומם בבית ה' שהוא המקום שבו הודיע הקב"ה לעמו את אשר אהב בקרבנתם ע"י עבודת בית המקדש כראוי ולא כדרך אנשי כנען התועים ומתעים, ובזמן הגאולה יטוהר בית המקדש מהם ומהמונם ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן.

מט. זכריה (יד, טו).

נ. שם (יט).

נא. יש להוסיף ולבאר שחג הסוכות הוא החג בו התורה מצוה עלינו להקריב את שבעים פרי החג כנגד אומות העולם הפוחתים והולכים עד הושענא רבה שהוא היום האחרון של חג הסוכות (כלשון חז"ל: "שמיני רגל בפני עצמו") שהוא היום המקביל לשביעי של חג הפסח במחזור של ששה חדשים זה לעומת זה. ולכן, ההשתתפות בחגיגת חג הסוכות על ידי אומות העולם היא הודאתם בטעותם והכרה במלכותו של הקדוש ברוך הוא. דבר זה מושג דווקא על ידי זביחת הפרים שהם סמל חטאת מצרים וחטאת כל הגוים בהערצתם של הפרים כאלהים במצרים, ובהשוואתם של הפרים לצלם הא-לקים על ידי שאר האומות. וכאשר הם לא עולים לחגוג את חג הסוכות, הם מורדים בזה במלכות שמים, ודמם בראשם.
 נב. שם (כא).

נתיב ג

== הגאווה והגדולה לחי עולמים - גאווה נכונה וענוה פסולה ==

|| מבווא ||

בעולם הישיבות מסופר על תלמיד באחת הישיבות, שהיה נגוע בנגע הגאווה בצורה חמורה ביותר. לאחר שנכשלו כל נסיונות המשגיח לעבוד עם הבחור על בעייתו, הציע לו המשגיח שהוא יסע לישיבת נובהרדוק לשהה חדשים, והיות והישיבה ידועה בהצלחתה בנושא תיקון המדות ובפרט בהשגת מדת הענוה, הוא המשגיח מאמין, שזו העצה היחידה שיכולה לעזור לו בהשגת מטרותיו. הבחור שמע לעצת רבו ונסע לישיבת נובהרדוק לתקופה המוסכמת, ולאחר תקופה הוא חזר לישיבתו הראשונה. זמן קצר לאחר תחילת הזמן אירע שהמשגיח נקלע לאיזור בית המדרש סמוך למקום בו למד אותו תלמיד עם החברותא שלו, ובמקרה הוא האזין לשיחתם. ומה גדלה תדהמתו בשמעו את הבחור, שזה לא מרחוק חזר משהה חדשים של לימוד המוסר, מספר לחבירו על נסיעתו לישיבה בה למד מוסר וענוה במשך תקופה ארוכה. ובין הדברים הוא אומר לו, "דע לך שעד עכשיו הייתי בחור מן השורה, אבל עכשיו לא רק שאני למדן יותר גדול אלא אני גם עניו גדול משהו יוצא מגדר הרגיל".

מצד אחד הגאווה מושרשת מאד באדם ולכן יש צורך לרכז כחות נפש ועמל רב כדי לעקרה מן השרש. וגם כאשר האדם משיג מדה מסויימת של ענוה, עדיין עליו לעמוד על המשמר בתמידות כדי שלא להכשל בה שוב.

מצד שני שפלות הנפש, כאשר האדם לא מכיר בגדלותו הא-לקית וחשיבותו בעיני הבורא, היא ענוה פסולה העלולה ח"ו להביא את האדם לשפל רוחני שאין כדוגמתו. ולכן, מאד מאד חשוב להעמיק בנושא ולהבין מצד אחד את ענקיותה של נפש ונשמת האדם הנברא בצלם א-לקים (ובפרט היהודי הנחשב לבנו של בורא העולם בחבה יתרה) ומצד שני, להזהר בתכלית מהגאווה הפסולה והמאוסה בעיני הבורא עד כדי כך שחז"ל²² אומרים שהקב"ה אומר על מי שיש בו גסות רוח "אין אני והוא יכולים לדור יחדיו". בפרק זה יבואר נושא זה בצורה ברורה וקלה להבנה.

האתגרים

גאווה וגסות הרוח הם מהתכונות המאוסות ביותר בתורה
 בנביאים בכתובים ובדברי חכמינו ז"ל. אם כן, כיצד יתכן שאנו
 מוצאים ביטויים בתורה המייחסים גאווה לבורא העולם כמו יי
 אֲשִׁירָה לה' כִּי גָאֹה גָאֹה, וכן יי ה' מֶלֶךְ גָאֹה לְבָשׁ? וכן בפיוט
 "האדרת והאמונה" שאומרים בבתי כנסיות בימים נוראים (ולפי
 נוסחאות שונות גם בימים אחרים) נאמר - "הגאווה והגדולה לחי
 עולמים?"

האם קיים מושג של גאווה "טובה"?

● א ●

הגמ' אומרת, ^נ "אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא, כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקדוש ברוך הוא אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר ^נ 'מְלִשְׁנֵי בְּסִתְרֵי הָעוֹלָם אוֹתוֹ אֶצְמִית גְּבַה עֵינַיִם וְרָחַב לִבָּב אוֹתוֹ לֹא אוֹכֵל', אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל".

וכתב באורחות חיים להרא"ש, ^{נח} "ואלה הדברים שיזהר בהם לסור ממוקשי מות ולאור באור החיים - להתרחק מן הגאווה בתכלית הריחוק".

ובפירוש המשניות להרמב"ם ^{נט} כתב, "אבל רב נחמן פסק ואמר, שאין ראוי שיהיה לאדם ממנה, ר"ל מן הגאווה, לא חלק גדול ולא חלק קטן, מפני שאין חטאו מעט שישים האדם תועבת ה' אין ראוי להתקרב אליו, אמר בזה הענין רב נחמן בר יצחק אמר, 'לא מינה ולא מקצתה'", ועל דרך זה נמצא בדברי חז"ל ובכל ספרי המוסר ^ס, הרבה אזהרות להתרחק מן הגאווה שהיא מדה מאוסה מאד מאד.

ולעומת זאת אנו מוצאים בכתובים, ^{סא} ה' מְלִךְ גְּאוֹת לְבָשׁ, דהיינו, שהקדוש ברוך הוא מלבושו גאווה. וכן בשירת הים, ^{סב} - אֲשִׁיכָה לֵה' כִּי גָאָה גָאָה. וכן בפיוט האדרת והאמונה הנ"ל "הגאווה והגדולה לחי עולמים".

ולכאורה הענין תמוה מאד, כי אם מדת הגאווה מאוסה ופסולה, כיצד אפשר לייחס לבורא העולם שום שייכות עם מדה מגונה זו?

אלא שהקושיא עצמה בטעות יסודה, שכן תרגום המילה "גאווה" כאילו היא גבהות הלב ומקורה נובע מהתנשאות בלתי צודקת על הזולת, אינה נכונה כלל וכלל. אלא, פירושה הנכון הוא "גדלות ורוממות", דהיינו כאשר הדבר מרומם הוא מנושא ומורם מעל האחרים. ולכן, המלה גאווה אינה מורה בעצם על מדה מגונה ומושחתת, אלא על גדלות ורוממות. אם כן, נשאלת השאלה, מה רע כל כך בגאות האדם, הרי למדונו חכמינו שאנו מחוייבים ללכת בדרכי הבורא יתברך שמו: "למה הוא רחום אף אתה רחום" ^{סג} וכו'. ואם כן, מה רע בדבר אם נלך בדרכיו; וכשם שלו הגאווה והגדולה, כן גם לנו טוב שתהיה גאווה וגדולה?

נו. סוטה (ה, א).

נד. תהילים (קא, ה).

נח. ליום הראשון (אות א).

נט. אבות (ד, ד).

ס. עיי' בסמ"ג (חלק לאוין ל"ת ס"ד) שכתב שנתגלה לו בחלום שאיסור גאווה נמנה כל"ת מיוחדת מכח הפסוק ד'יָרָם לְבַבְךָ וְשִׁכַּחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ' עיי"ש.

סא. תהילים (צג, א).

סב. שמות (טו, א).

סג. ראה רמב"ם הלכות דעות (א, ו).

התשובה על כך היא, שבעצם אין שום פסול ומיאוס בגאווה אמיתית. הבעיה היחידה עם גאות האדם היא מפני שגאות האדם בשקר מתועב ומאוס יסודה, שהרי במה יתגאה האדם? בממונו? וכי מי נתן לו את רכושו? במראהו הנאה? הלא זה בודאי הוענק לו ישירות מבוראו. בחכמתו? הלא את שכלו ג"כ קבל במתנה מיוצר בראשית המחיה את כל מה שנמצא בעולם. באמת אין לו לאדם שום דבר שהוא שלו מצד עצמו ושלא ניתן לו בחסדו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. כיצד יתגאה במעלותיו - הלא שקר השקרים הוא - שהרי אין לו משלו כלום כלל וכלל. נמצא שהשקר שבגאווה היא התיעוב שבה, ולפיכך בורא העולם שגדלותו אמת והוא מקור האמת, לו נאה ולו יאה הגאווה והגדולה. ולכן ה' מלך גאות לבש כי הגדולה לבושו כנאמר, ^ט הוֹד וְהָדָר לְבָשָׁת.

הנה ישנו רק דבר אחד בו יתגאה האדם שאין בו מן השקר, והוא בחירתו בטוב לעומת הרע שכן אין לו לאדם בעולמו כלום חוץ מממשלת הבחירה, אותה העביר לו הקדוש ברוך הוא במתנה, אבל בבחירה עצמה אין להקדוש ברוך הוא חלק בה. היא כולה של האדם, כפי שלמדונו חכמים ז"ל: ^ס "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", שכן יראת שמים היא באמת אך ורק בידי האדם עצמו והיא באמת שלו. לכן אמרו חכמים, ^{סו} "תלמיד חכם צריך שיהא בו שמינית שבשמינית שבגאווה". לכאורה הרי הדבר תמוה מאד, כי אם הגאווה היא מאוסה והיא כסם המות לנשמה, איך יתכן שקצת סם המות מומלץ לתלמיד חכם שיהיה לו?

פירוש הדבר הוא כפי שהתבאר לעיל, שבאמת מצד עצם הגאווה שבאה מחמת ההליכה בדרכיו ובמצותיו של הבורא אין שום בעיה עמה. אדרבא, הרי כתיב, ^{סז} וַיִּגְבֶּה לְבוֹ בַּדְרָכָי ה', וזה דבר טוב. אלא שהבעיה נעוצה בטבע האדם, וחז"ל בחכמתם הנובעת מחכמת התורה והבורא שנתנה, הבינו את נטית האדם לגאווה פסולה ומגונה שנובעת מטבע האדם להגזים את מעלותיו אפילו הרוחניות קל וחומר הגשמיות, ולדמיין לעצמו כל מיני מעלות שונות ומשונות שאינן שייכות לו כלל וכלל. ואפילו אם יש בהן מקצת מן האמת, רוב רובן בהגזמות או בשקר יסודן. לכן ציוונו חכמים להתרחק מן הגאווה כמטחוי קשת ויותר, כי היא מחלה ממארת ומסוכנת, וטבעה כמחלת הסרטן רח"ל, שמתחילה בדרך כלל עם תא סרטני אחד ובמהירות מתפשטת על שאר חלקי הגוף. כמו כן הגאווה מסוכנת כמוה. ולכן, אל לו לאדם להתחבר אליה בכלל. אבל התלמיד חכם שיש בכחו ובמחו האפשרות לנווט את מדותיו, לו ציוו חכמים שצריך שיהיה לו מעט מן המעט שבגאווה. וכל כך למה? מכיון שבתוך תוכו חייב האדם לדעת ולשמח בבחירתו בטוב, שכן שמחה זו היא השמחה של מצוה

סד. תהילים (קד).

סה. ברכות (לג, ב).

סו. סוטה (ח, א).

סז. דברי הימים (ב טז, ו).

שמקיים רצון בוראו ועושה נחת רוח ליוצרו וכי יש לך שמחה גדולה מזו? ועל ידי השמחה שורה השכינה שכן לימדונו חכמינו ז"ל^{סח}, שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך הוללות אלא מתוך שמחה של מצוה.

● ב ●

ישנה עוד "גדלות" חיובית שחייבוננו בה חז"ל, והיא מה שאמרו בגמרא^{סט}, "ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחבירו. לפיכך, כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם". זאת אומרת, שכל אדם חייב להרגיש ולהאמין ולומר בשבילי נברא העולם כולו, וזה כולל את כל מחמדי תבל וכל צבא השמים - הכל הכל בשבילי נבראו. ונשאלת השאלה: האם אין לך גאווה גדולה מזו, ואיך יתכן לצוות לאדם מצד אחד שיתרחק מן הגאווה בתכלית הריחוק, ומצד שני להורות לו שהוא חייב לומר שכל העולם נברא בשבילי - הלא הדבר נשמע כסתירה מן הקצה אל הקצה?

התשובה פשוטה בתכלית הפשטות. שכשאדם מכיר שאמנם כל העולם נברא בשבילו, זו היא המציאות האמיתית ואין בה כל גנאי באמת, ואין בה אפילו שמץ של גסות הרוח המאוסה כמוסבר לעיל מפני שאין הוא אומר זאת בהתנשאות על אחרים. הרי גם חבירו חייב לומר ולהאמין את אותו הדבר שהעולם נברא עבורו. וכן כל אדם החי בעולם הזה. ואמנם בזה הוא מודע וגם מודה בגדלותו האמיתית של האדם כצלם אלקי, אבל בודאי שבאותה שעה הוא חייב להיות מודע גם לעובדה שמה שהעולם נברא עבורו זה לא מפני שמגיע לו את כל העולם, אלא שבריאתו ניתנה לו כמתנה מאת הבורא, ואיך יתגאה בן המלך ויודיע לכל העולם, "תראו כמה טוב אני שהרי נולדתי בן מלך"? - והיה אם כך יטען נשאלהו במה הנך מתגאה וכי אתה בראת את עצמך? הלא בורא העולם הוא זה שבראך על ידי הוריק שלוחיו, ולך עצמך לא היה כל חלק ובחירה בנושא ובדומה לזה הוא האדם שנוצר בעולם הזה, שהרי הוא נוצר כבן למלך מלכי המלכים, והוא חייב להיות מודע לכך ולומר "בשבילי נברא העולם". ובאמת זו לא רק מעלה שניתנה לו במתנת חסד, אלא שהיא היא גם הסיבה המחייבת אותו להתנהג ולהצדיק את בריאתו, שהרי אם העולם כולו נברא בשבילו כמה גדול חיובו כלפי בוראו והעולם שברא עבורו.

היוצא מדברינו^ש, שכאשר האדם מרגיש נחות דרגא, ולא מבין את יחודו, גדלותו, הודו והדרו, שהוא נזר הבריאה וחיביב הוא שנברא בצלם, ובפרט בן ישראל שנקראו

סח. ברכות (לא, א).

סט. סנהדרין (לו, א)

ע. ונראה שזה הוא פירושו של מאמר חכמינו ז"ל (סנהדרין לח, א עיי"ש) שאם האדם מתגאה, אומרים לו "יתוש קדמך". וכשהוא שפל בעיני עצמו, אומרים לו בא וראה את גדולתך שנבראת אחרון כדי שתהיה כמלך הבא לסעודה מוכנה בשלימות כדי שלא יצטרך להמתין ואפילו מעט, דהיינו, שמצד אחד הוא תור הבריאה וסיבתה

בנים למקום, הרגשתו זו היא הרגשה פסולה ומאוסה, לא פחות משקר הגאווה, שכן זו היא ענוה מעוותת בתכלית, ולא ענוה שמה אלא שקר שמה. ועל כן, הרגשה של גדלות הנתונה במתנה ומחייבת במצות ובמעשים טובים, הרגשת אמת המחוייבת אצל כל אדם היא, והיא התשובה לשקר הגאווה כי היא הרגשת גדלות האדם והבנתה ללא גסות רוח מעושה ומאוסה אלא הכרת המציאות האמיתית כמות שהיא.

(ולכן בדין הוא שהכל יהיה מתוקן מוכן ומזומן עבורו), ומצד שני אם גאוותו בשקר מקורה אזי יתוש קדמו, שכן מבחינת עצמו הוא בתכלית השפלות, ומבחינת הצלם א-לקים שבו הוא המולך בבריאה כשליח הבורא.

נתיב ד

א-ל מלא רחמים לעומת א-ל קנא ונוקם

מבוא

בתקופתנו, התקופה שלאחר השואה הנוראה בה נספו כששה מליון יהודים, מלבד השאלות הרבות הנשאלות בקרב בני עמינו על משמעותה של השואה מנקודת מבטה של התורה, אחת הבעיות המעיקות על לבם של יהודים רבים שאינם מתמצאים במחשבת היהודית ובהשקפתה היא התמונה המצטיירת במוחם כאשר הם חושבים על בורא העולם. רבים מהם טוענים שהם חיים בהרגשה כאילו הקב"ה כועס על בני האדם כל הזמן ומענישם בחומרא במדת הדין. קשה להם להתייחס לבורא העולם כאב הרחמים וא-ל רחום וחנון. מעניין לציין שדווקא רבים מניצולי השואה שהיו בני תורה סיפרו תמיד על חסדי הבורא והנסים והנפלאות שראו במו עיניהם בתוך החורבן האיום שחוו על בשרם.

סיפר לי יהודי יקר מדיטרויט בשם ר' משה פלאט שיחי' שכאשר הוא שהה במחנה הריכוז בהגיע חג הפסח הוא וכמה אסירים הצליחו להגניב למחנה קמח מים וקצת מרגרינה (אותה התיכו לשמן), ובמאמצים על-אנושיים הם הצליחו לאפות כמה מצות ולחלק פירורים מהם לכל האסירים בקבוצתם. תארו לעצמכם איזו מסירות נפש ואמונה תמימה וטהורה של יהודים במצב סבל נורא ובל יתואר כרוכה במעשה זה. ובמקום להכנע לדיכוי האיום של הנאצים הרשעים הם חגגו את ה"סדר" והודו באותה שעה לבורא העולם על חסדיו שגמול עם אבותיהם ועמם בהוציאו אותם ברחמים גדולים מתחת שעבוד המצרים - לפני אלפי שנים. זהו כחו של היהודי המאמין היודע בתוך תוכו שאפילו במצבים הגרועים ביותר אבינו האב הרחמן משתתף בצעירנו ונמצא עמנו בצרותינו כנאמר ^{עא} בְּכֹל צָרָתָם לֹא צָר עָבְדֵינוּ.

עא. ישעיה (טג, ט).

עב. ולפי זה נראה לבאר את דברי תהלים (פרק קיז - קיח): הִלְלוּ אֶת ה' כָּל יְמֵי שְׁבַחְוָהוּ כָּל הָאֲמִים, כִּי גָבַר עָלֵינוּ חֶסֶדְוֹ וְאֱמֶת ה' לְעוֹלָם הַלְלוּ-ה. הודו לה' פי טוב פי לעולם חסדו יאמר נא יִשְׁרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדְוֹ דָּהָא יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת לְמַה שֶׁמִּיט דוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה אצל יאמר נא ישראל את החלק הראשון של הפסוק דלעיל דהיינו "הודו לה' כי טוב" והסתפק רק בסיום שהוא "כי לעולם חסדו", הרי היה לו לאמר "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". הביאור הוא ד"הודו לה' כי טוב" פירושו שאנו מודים לבורא העולם כאשר הטוב הוא בנגלה ונראה לעין, אבל "כי לעולם חסדו" הוא הודאה על הטוב הסמוי כאשר כפי הנראה לאדם המצב הוא לא טוב, שאז אנחנו גם כן מודים לה', ואנו אומרים שלמרות שמנקודת מבטנו המצב נראה ככי רע, בכל זאת אנו מאמינים ויודעים שהכל לטובה והחסד הוא בגדר "עולם" דהיינו מלשון 'נעלם'. ולכן, כל הגוים וכל האומים גם כן מסוגלים להודות לבורא העולם על הטוב והחסד ואפילו על החסד הסמוי מן העין כל זמן שמצבם טוב והם רואים את הטוב; אבל בשעת הסתר פנים,

בפרק זה יוסבר כיצד על היהודי להבין ולהתייחס לבורא העולם מנקודת מבט מעמיקה יותר.

כאשר הטוב נעלם ואדם שרוי בחשכה ובקדרות, במצב שכזה רק בעלי מדרגה כעם ישראל וכבית אהרן וכיראי ה' רק הם מסוגלים לאמר בהודאה מקרב לב "כי לעולם חסדו" למרות ש ה"הודו לה' כי טוב" לא נראה בשטח בגלוי, והמצב נראה כרע ומר. וכל זה נובע ממקור לבם ומחצבתם של אמונה עזה ויציבה שהכל לטובה ולחסד מהבורא שהוא מקור הטוב והחסד.

האתגרים

כאשר היהודי פונה אל בוראו הוא פונה אליו בלשון "אבינו מלכנו", כלומר, שבראש וראשונה הקדוש ברוך הוא הוא אבינו אב הרחמן, וכל התייחסותנו אליו הוא כא-ל מלא רחמים- אב הרחמים, ובלשון הגמרא הבורא נקרא 'רחמנא'^{עג}. ולעומת זאת אנו מוצאים בתורה ביטויים כגון 'פִּי אֶנְכִי ה' אֵלְקִיךָ אֶ-ל קָנָא'^{עד}, לִי נֶקֶם וְשָׁלֵם'^{עה}, אֶ-ל נֶקְמֹת ה' אֶ-ל נֶקְמֹת הוֹפִיעַ'^{עו}. ובפרט בפרשיות התוכחה לעם ישראל. אם כן, כיצד עלינו להבין את מה שנראה לכאורה שהקב"ה הוא א-ל קנא ונוקם שהוא היפוכו של א-ל חנון ורחום?

מפני מה נקראת פרשת האזינו "שירה" והרי תוכנה דברי תוכחה קשים ביותר, וראוי היה לקוראה "תוכחת האזינו"?

עג. ראה לדוגמא ברכות (יא, א).

עד. שמות (כ, ה).

עה. דברים (לב, לה).

עו. תהילים (צד, א).

● א ●

מיסודי היסודות של אמונת עם ישראל בבורא העולם הוא המושג המוצק והמעוגן בכל התורה כולה ובתפלות עם ישראל פעמים אין ספור, שהקב"ה בורא העולם הוא אב הרחמים וא-ל מלא רחמים. לדוגמא, נצטט כמה מקורות מהתורה וכמה מן התפלה.

וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי חָנוּן אָנִי עָיִן.^ז

וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא ה' ה' אֵל-רַחוּם וַחֲנוּן אֲרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חַסֵּד וְאַמֶּת עֵי.^ח

כִּי אֵל-רַחוּם ה' אֵל-לֹהִיךָ לֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם עָט.

וַיְדַעַת כִּי ה' אֵל-לֹהִיךָ הוּא הָאֱלֹקִים הָאֵל-הַנֶּאֱמָן שְׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֲסֵד לְאַהֲבָיו וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתוֹ לְאַלְף דֹּר.^ט

עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבֵה גֵר לְתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׁמְלָה.^א

בְּרוּךְ שְׂאֵמֵר וְהָיָה הָעוֹלָם. בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ עוֹשֵׂה בְּרָאשִׁית... בְּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בְּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת.^ב

זְכוֹר רַחֲמֶיךָ ה' וְחַסְדֶיךָ כִּי מַעֲוֹלָם הֵמָּה.^ג

כִּי טוֹב ה' לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד דֹּר וָדֹר אֶמֹנָתוֹ.^ד

חָנוּן וְרַחוּם ה' אֲרֶךְ אַפַּיִם וְגָדֵל חַסֵּד.^ה

הַמְאִיר לְאָרֶץ וְלְדָרִים עֲלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבִטְוֹבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תְּמִיד. מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית.^ו

אֵל-לֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֲזָנוּ, צוּר מְשַׁגְּבֵנוּ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ מְשֹׁבֵב בְּעֵדְנוּ.^ז

עז. שמות (כד, כו).

עח. שמות (לב, ו).

עט. דברים (ב, לא).

פ. דברים (ז, ט).

פא. דברים (י, יח).

פב. תפלה ברוך שאמר (תחלת פסוקי דזמרה).

פג. פסוקי דזמרה (הודו) תהילים (כה, ו).

פד. פסוקי דזמרה (מזמור לתודה) תהילים (ק, ה).

פה. פסוקי דזמרה (אשרי) תהילים (קמה, ח).

פו. ברכות קריאת שמע.

פז. שם.

אָבינו הָאֵב הַרְחֵמֵן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ פֹּה.

בְּרַכְנוּ אֲבוּנוּ כְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ. כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ה' אֶ-לֵהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד טוּ.

אֵין כְּמוֹךָ חַנוּן וְרַחוּם ה' אֶ-לֵהֵינוּ צ.

לעומת זאת אנו מוצאים פעמים רבות בתורה ובתפלה את מה שנשמע כדבר והיפוכו; משמע מהפסוקים והתפלות שהקב"ה הוא א-ל קנא ונוקם בעקביות ובתקיפות נוראה ובאזהרות על ענשים חמורים ותוכחות מחרידות לב ונפש, ונצטט כמה דוגמאות.

אָמַחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בְּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה אֲצ.

הַמְטִיר עַל סֹדֶם וְעַל עַמּוֹה גְּפְרִית וְאֵשׁ מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם, וַיַּהַפֵּךְ אֶת הָעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל הַכֶּכֶר וְאֵת כָּל יִשְׁבֵי הָעָרִים וְצִמַּח הָאָדָמָה ב.

וַעֲתָה הַנִּיחָה לִי וַיַּחַר אֲפִי בָהֶם וְאָכְלָם וְאַעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל ג.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עִם קִשָּׁה עַרְךָ רַגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ ד.

וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת קָרִי וַיִּסְרַתִּי אֶתְכֶם אִף אֲנִי שְׁבַע עַל חַטֹּאתֵיכֶם ג.

לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי ה' אֱלֹקֶיךָ א-ל קָנָא י.

וַיַּחַר אִף ה' בְּאַרְצָךְ הַהוּא לְהִבִּיא עָלֶיךָ אֶת כָּל הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בְּסִפְרֵ הַזֶּה, וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אֲדָמְתֶם בְּאִף וּבַחֲמָה וּבְקִצָּף גְדוֹל וַיִּשְׁלַכְם אֶל אֲרֶץ אַחֲרַת כַּיּוֹם הַזֶּה י.

לִי נָקָם וְשָׁלֵם לְעַת תְּמוּט רַגְלֶם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵיךְם וְחַשׁ עֲתַדַּת לְמוֹ מ.

א-ל נְקָמוֹת יְהוָה א-ל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ ט.

פח. שם.

פט. שמנה עשרה.

צ. תפילת 'והוא רחום' שאומרים בב' וז'.

צא. בראשית (ו, ז).

צב. בראשית (יט, כד).

צג. שמות (לב, י) לענין חטא העגל.

צד. שמות (לג, ה).

צה. ויקרא (כו, כח).

צו. דברים (ה, ט).

צז. דברים (כט, כו).

צח. דברים (לב, לה).

צט. פסוקי דזמרה תהילים (צד, א).

לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים^ק.

אם כן, כיצד עלינו להתייחס לקב"ה - האם הוא א-ל רחום וחנון אך אפים ורב חסד ואמת, או א-ל קנא ונוקם? כיצד מתיישבים שתי הקצוות הקיצוניות הללו בהשקפתנו על בורא העולם?

● ב ●

כדי לבאר את הנושא לעומק ובבהירות, עלינו למצא מכנה משותף לכל אותם הביטויים החיוביים ומה מאחד אותם, וכן להיפך ההתבטאויות בתורה ובתפלה הנשמעים שליליים, האם נמצא בכלם נקודה מרכזית שתעמיד אותם באורם הנכון.

דוד המלך ע"ה מצוה ואומר^{קא}, אֶהְיֶה ה' שְׁנָאוֹ רָע. במלים ספורות אלו מגלה לנו דוד המלך את סוד אהבת ה', והיא שאין זה מספיק לסור מרע, אלא הרוצה להגיע לאהבת ה' אמיתית פשוט מוכרח לשנא רע, זאת אומרת, שהדבקות בה' יכולה להימדד לפי מדת שנאת הרע שבאדם. ובזה מלמדינו דוד המלך שזה חלק ממצות ההתדמות לבוראו, כי הקב"ה שונא עול. ושנאת העול והרע היא חלק מעצם מהותו של בורא העולם.

בעושי רע ישנן דרגות שונות. וככל שהאדם קרוב לבוראו ומחויב לו בהכרת הטוב על כל החסד שגמל עמו, כך חטאו ובגידתו בהקב"ה האוהבו בכל לבו חמור יותר מבחינת עשיית הרע כי אין השוואה בין הבוגד בידיד נפשו כבוגד באדם זר.

וכשנתבונן נמצא שהגדרת הקב"ה כאל-מלא רחמים היא באמת ההגדרה הקרובה ביותר להגדרת עצם מציאותו עד כמה שבכח האדם להשיג בקוצר השגתו שהוא כל כולו אב הרחמים. ובלשון הגמרא מתייחסים לקוב"ה בלשון רחמנא - כלומר כשם העצם מפני שהוא רחמן - רחמנא נקודה^{קב}.

לעומת זאת המכנה המשותף לכל הביטויים של א-ל קנא ונוקם וכל הדוגמאות שהבאנו ובכל שאר המקומות שנמצאים ביטויים דומים ללא שום יוצא מן הכלל, הם תמיד מובאים כתגובת הקב"ה לעוולות לבגידות לחטאים ולעשיית הרע וכדומה. ולכן, עם ישראל עם סגולתו של בורא העולם, ההתבטאויות הם קשות במיוחד כי

ק. פסוקי דזמרה תהילים (קמט, ז).

קא. תהילים (צז, י).

קב. אין בדברים אלו נסיון להגדיר את מהותו ועצמותו של הבורא חס וחלילה כי אנו אין לנו מושג בהבנת מהותו יתברך כמו שביאר הרמח"ל (דעת תבונות פ"א). אלא, הכוונה להסביר בזה את הנהגתו בעולמו כלפי בריותיו כפי שהקב"ה בעצמו מורה לנו כיצד עלינו להתייחס אליו בהנהגתו אלינו ושהוא א-ל רחום וחנון ואב הרחמים ומרחם על הבריות וזהו רצונו שאנו ננהג בדרכיו אבל כמוכּן שלתאר - את עצם זהותו של הבורא אין היכר אפשרי לבני אדם כי אין לנו שום השגה בעצם מהותו ותכליתו.

כפי שהוסבר לעיל שגודל הזעם וקנאתו של הבורא משקפת את גודל ועומק הרע שבבגידה.

ובזה יתבאר דבר נפלא, דהיינו שדוקא מתוך סערת רוחו של הקב"ה ומזעמו על עושי הרע מתגלית בהודה והדרה אהבתו וקרבתו של הקב"ה לעם ישראל. כי שאר האומות אף על פי שהם אמנם חביבים אצל הקב"ה כי חביב אדם שנברא בצלם ^ק, אבל עם ישראל הקרויים בנים למקום, הם אהוביו חביביו שהוא משתעשע בהם כנאמר ^ק, הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יִלְד שְׁעָשְׂעִים כִּי מִדֵּי דִבְרֵי בּוֹ זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל כֵּן הֵמוּ מֵעַי לֹא רַחֵם אֶרְחַמְנוּ נְאֻם ה'! לכן כשבני שעשועיו-אהוביו בוגדים בו - רעתם רבה מאד - ומקנאתו הבווערת ומתאותו לתשובתם מצטיירת לעינינו היחס החם כלפם, ורצונו העז שלא לתת להם לתעות מהדרך ולהחריב עולמם בזה ובבא - ואכן האיכפתיות הזאת מכריזה בקולי קולות, אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה' ^ק.

ובזה יבואר מאמרו של דוד המלך ע"ה ^ק, כִּי נִגַע בְּאָפוּ חַיִּים בְּרִצּוֹנוֹ, כלומר, העובדה שרגע באפו מעידה כי באמת חיים ברצונו.

● ג ●

לפי דברינו דלעיל נבין את אחת החידות המופלאות ביותר בתורה הנמצאת בציוויו של הקב"ה למשה רבינו:

וְאֲנֹכִי הַסֵּתֶר אֶסְתִּיר פְּנֵי בְיֹום הַהוּא עַל כָּל הַרְעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֵל אֱלֹהִים אַחֲרַיִם ^ק:

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימיה בפייהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל ^ק. ובהמשך ^ק, וְהָיָה כִּי תִמְצָאֵן אֶתֹו רְעוֹת רְבוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעַד כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זִרְעוֹ כִּי יִדְעִתִּי אֵת יְצִרֹו אֲשֶׁר הוּא עָשָׂה הַיּוֹם בְּטָרָם אֲבִיאֵנּוּ אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי. הרי השירה הזאת, שירת האזינו, יש בה תוכחה מרה וקשה מאד לעם ישראל. הנה לדוגמא מספר פסוקים:

הֲלֹה' תִגְמְלוּ זֹאת עִם נָבֵל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא הוּא אָבִיד קִנְיָד הוּא עֹשֶׂד וַיִּכְנַנְד ^ק.

קג. אבות (ג, יד).
 קד. ירמיה (לא, יט).
 קה. מלאכי (א, ב).
 קו. תהלים (ל).
 קז. ק"ו (לא, יח).
 קח. דברים (לא, יט).
 קט. שם פסוק (כא).
 קי. שם (לב, יט).

הם קְנֹאוּנִי בְּלֹא אֵל כְּעֶסוֹנִי בְּהַבְלִיָּהֶם וְאֲנִי אֶקְנִיאֵם בְּלֹא עִם בְּגוֹי נָבֵל אֶכְעִיסֶם ק"א.
אֶסְפֶּה עָלֵימוּ רְעוֹת חֲצִי אֶכְלֶה בָּם ק"ב אֶמְרֹתֵי אֶפְאִיָּהֶם אֲשַׁבֵּיתָה מֵאֲנוּשׁ זָכְרָם ק"ג. וא"כ
צ"ב איך תקרא תוכחה איומה זאת "שירה", ומדוע ציוה הקב"ה והדגיש "ולמדה את
בני ישראל שימה בפיהם", מה שלא נאמר על שאר דברי התורה.

הנה לפי מה שלימדונו חז"ל^ד שמהפסוק ועתה ועתה פתבו לכם את השינה הזאת"
אנו למדים את חיוב מצות כתיבת ספר תורה לכל אחד מישראל, לפי זה יוצא
ש"השירה הזאת" כוללת את כל התורה קטו. בכל אופן בודאי היא כוללת גם את שירת
האזינו שעל שמה נקראת וא"כ הפליאה על קריאת שם פרשת האזינו "שירה" היא
תמיחה האומרת דרשוני.

ועל פי מה שביארנו לעיל, החידה התמוהה בעצמה מעידה כמאה עדים על
היסוד הנ"ל, דהיינו שלפי חומרת האזהרה ותוקפה והמרירות המשתקפת מדברי
השירה הזאת במקרה שבני ישראל ימרדו וימעלו באביהם האוהבם בכל לבו, בזה
מבטא הקב"ה את אהבתו העזה וכמה שכואב לו אם לא ילכו בניו בדרך הטוב. שהרי
כל רצונו וכל מגמת בריאתו את עולמו הוא כדי להיטיב עם בראיו ובפרט עם בניו
חביביו ישראל. ומכיון שבבגידתם בו הרי הם מרעים לעצמם ולכל בריותיו של
הקב"ה, שהרי העולם כולו סובל כשעם ישראל אינו משמש כאור לגוים. על רעה
כזאת לא ינוח ולא ישקוט הבורא עד שיתוקן חטאם ועד שיזכו לשוב בתשובה
שלימה. א"כ, אין לך מחמאה גדולה לעם ישראל מחריפות תגובתו של הקב"ה
לסטייתו מן הטוב לנו כי בזה מופגנת אהבתו העזה והבלתי מתפשרת של הבורא
לבניו חביביו. לכן פרשת האזינו "שירת האזינו" שמה, ואמנם שמה נאה לה לא רק
למרות אלא דוקא משום ההתבטאויות הקשות שבה.

לסיכום הנושא: כאשר יתבונן המתבונן יזכה להבין בבירור שהבורא יתברך שמו
הוא אמנם אב הרחמים וא-ל מלא רחמים, וכל המקומות בהם מוזכרת קנאתו, כעסו,
וזעמו של הקב"ה הם תמיד במסגרת שנאת הרע העזה המביעה את טובו של הבורא
- ואי הסובלנות כלפי רשעות עול ואי הצדק היא היא המשקפת את מדת רחמנותו
וחסדו שאין לתארה ולשערה אפי' בזעיר אנפין מרוב עושרה יופיה והדרה.

ק"א. שם (כא).

ק"ב. שם (כג).

ק"ג. שם (כו).

ק"ד. סנהדרין (כא, ב).

קטו. כמבואר במסקנת הגמ' בנדרים (מח, א) דקאי על כל התורה כולה. וכן הוא בתוס' מגילה (ג, א). ברם רש"י
עה"ת (ד"ה את השירה הזאת) כתב דקאי על שירת האזינו דווקא וכ"ה ברמב"ן עה"ת שם. וא"ת לדעה זו איך נלמד
מזה מצות כתיבת ס"ת, ראה מש"כ בישוב דבר זה ברמב"ם הל' ס"ת (פ"ז הא').

נתיב ה

איש לכמה נשים - אשה רק לאיש אחד

מבוא

האדם החי בעידן המודרני - גדל עם נורמות חברתיות מוסכמות שהורגלו בהם רוב בני האדם - ומוסכמות אלו כל כך מקובלות עליו עד שקשה לו מאוד להשתחרר מהם ולהבין שישנם עקרונות שהוא אינו מודע להם אשר הם מוסברים בטוב טעם ודעת לכל מי שמתעמק בהם וחפץ להבינם באמת.

כבוד אבי מורי זצ"ל סיפר לי בילדותי את הסיפור הבא: כאשר הוא היה ילד צעיר גר בירושלים העסקן הידוע הרה"צ ר' משה בלוי זצ"ל קרה פעם שלצרכי הכלל ר' משה בלוי הוצרך לנסוע בדחיפות לאירופה, ומדוחק השעה הוא טס לשם במטוס. באותם ימים היתה זו תופעה נדירה שאדם יטוס במטוס, ולכן כאשר ר' משה חזר ממסעו התקבצו סביבו ילידי השכונה שהתפעלו מאד מהעובדה שמידועם החביב ר' משה ממש טס במטוס מעבר לים. שאלוהו בסקרנות, "הגד נא לנו ר' משה איך זה לטוס במטוס בגובה רב ולעבור את הים הגדול בצורה שכזו". ר' משה השיב להם בחיבה ובחיוך ואמר להם, "ילדים יקרים דעו לכם שבאמת קשה לתאר את ההרגשה הנדירה הזאת וחוששני שלא אוכל לתאר לכם את החוויה הזאת כראוי. אבל דבר אחד כמדומני שאוכל לספר לכם מחווייתי כדי שתלמדו ממנו מוסר השכל, והוא שכאשר המטוס התחיל להתרומם ממסלול ההמראה ועלה במהירות אל על, הסתכלתי דרך החלון על העולם שמתחתי ופתאום התגלתה לפני תמונה נפלאה של הכפרים והערים שטסנו מעליהם, וככל שעלינו יותר גבוה כך הבתים הבניינים והכבישים התגמדו יותר ויותר... תזכרו ילדים", סיים ר' משה, "שכאשר האדם מתרומם מעל הארץ ומביט על העולם מנקודת מבט עליונה הכל נראה אחרת לגמרי..."

הנמשל מובן מאליו, שכאשר האדם יגביה עוף במחשבותיו וישתדל לראות את התמונה הכללית עם כל הבטיה השונים, רק אז מובטח לו שהוא יתחיל להבין את העניינים בצורה שונה לגמרי. במיוחד בנושא רגיש זה של השוני בין האיש לאשה, יש למתבונן בנושא צורך מיוחד להשתדל לראות את העניין מנקודת מבט רוחנית כפי שיסדה בורא העולם ומנהיגו.

האתגרים

אחד מיסודות וסודות קיומו של עמינו עם הנצח היא המשפחה היהודית המבוססת על נאמנות וחום אהבה ואחוה המיוסדים על אדני הקדושה והצניעות. הנה מדין התורה וכמו שמצינו אצל אבות האומה, מותר לאיש לישא שתי נשים ויותר; ואילו לאשה אסור בתכלית האיסור להינשא או אפי' לקיים יחסי קירבה עם איש אחר קט"ו. ויש בענין שתי תמיהות: (א) האם אין זו סתירה ליחודיותה של המשפחה היהודית ובריאותה כאשר מתווספים למשפחה נשים נוספות כשמרכז חייהם הוא בעל אחד המשותף לכולן? (ב) אם הוספת בן זוג נוסף למשפחה איננה פוגעת בעקרונות משפחה היהודית, מדוע לא תוכל לאשה להנשא לשני גברים או יותר?

אם התורה התירה לגבר לשאת יותר מאשה אחת, למה נאסר עלינו הדבר לפני רבות בשנים על ידי רבינו גרשום מאור הגולה קי"ז?

למרות שעצם ענין המשפחה הרב נשית איננה מעשית בדורינו כי הרי אצל היהודים ממוצא אשכנזי נגזר כבר ע"י רבינו גרשום שלא ישא אדם יותר מאשה אחת, וגם אצל אחינו ממוצא ספרדי ותימני כיום אין הדבר ניתן לבצוע מחמת איסור חקי המדינות, אבל התמיהות עדיין בעינן מבחינה מחשבתית: איך יתכן ומה ההסבר לדבר?

קטז. וכלשון הגמ' בקידושין (מג, ב) 'אשה לבי תרי לא תזיא'. קיז. כמובא בשו"ע אה"ע (ס"א סעי' ר'), וכן ביו"ד (סי' רכח סעי' כט).

● א ●

כלל נקוט בידך אצל האבות והאמהות הקדושים: ברוב המקומות שמצינו בכתובים שאיש נשא יותר מאשה אחת הדבר לא נבע מכך שהאיש התאוה ליותר מאשה אחת, אלא, או שסיבת הדבר היתה שאשתו הראשונה תבעה ממנו לישא אשה נוספת, או שמחמת הנסיבות היה צורך לנישואין עם אשה או נשים נוספות.

לדוגמא: שרה אמנו דרשה מאברהם אבינו לשאת את הגר ק"י.

יעקב אבינו נשא את לאה ע"י ערמתו של אביה לבן לאחר שכבר מקודם היה מאורס לאחותה רחל, ולכן נשא גם אותה ק"ט.

אין הכלל הנ"ל מבאר דבר וחצי דבר מהשאלות המחשבתיות הנוקבות דלעיל. אלא שהוא בסופו של דבר נדבך חשוב בבנין ההסברים שיבוארו להלן בהבנת מהות הנישואין ותכליתה והיחסים בין איש לאשתו.

כל מערכות היחסים בעולמינו מבוססות על בסיס אחד, דהיינו, שיש בין שני הצדדים יחסי נותן ומקבל. לדוגמא: בורא העולם נותן והאדם הוא המקבל; ומצד שני האדם כשהוא עושה נחת רוח ליוצרו בזעיר אנפין גם הוא כביכול נותן והקב"ה מקבל. מוכר ולוקח: המוכר נותן ללוקח את החפץ ומקבל את הכסף והלוקח נותן למוכר את הכסף ומקבל את החפץ.

ביחסי משפחה גם כן העיקרון דומה. ההורים נותנים לילדיהם, מביאים אותם לעולם ומגדלים אותם נותנים להם אהבה וחום, והילדים מקבלים את כל הטוב. וכן הילדים כשנותנים להורים נחת הם נותנים ואילו ההורים הם המקבלים.

והנה ראה זה פלא: אב אחד יכול ללדת ילדים רבים וכן אם אחת יכולה להיות אמא טובה להרבה צאצאים, ואילו לילד אחד לא יתכן שיהיה לו יותר מאם או אב אחד. מדוע?

אמנם בכל מערכת יחסים כפי שהוסבר לעיל, ישנה מערכת מקבילה של נתינה וקבלה משני הצדדים. אבל לאחר העיון יתברר לנו שכאשר נשקול את מאזני היחסים נמצא שבמקרים רבים ישנם פערים בין מדת הנתינה ומדת הקבלה בין שני הצדדים. לדוגמא, מורה ותלמיד. למרות שהמורה מעניק ידע חשוב לתלמיד ולעומת זאת התלמיד מאפשר למורה את משרתו וקבלת משכורתו, בכל זאת הדבר ברור שבמערכת יחסים זו המורה הוא הנותן העקרוני ואילו התלמיד הוא בעצם

ק"י. בראשית (טז, ב).

ק"ט. בראשית (כט, כח).

מקבל יותר מאשר הוא נותן. לכן, אנו מוצאים שאמות המדה של היחסים משתנות ממערכת אחת לחברתה.

ופה אנו מגיעים לצומת רגישה בהשקפת התורה על ההבדלים והעדיפויות שבין גבר לאשה. כאשר התורה מודיעה לנו את תולדות בריאת האדם התורה אומרת ק^ב, ויבְרָא אלקים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹקִים בְּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בְרָא אֹתָם, רבותינו ז"ל לימדונו שהבריאה הראשונית היתה כעין אנדרוגינוס, זכר ונקבה יחדיו - דו פרצופיות קכא. לאחר מכן, כשהפיל הקב"ה תרדמה על האדם הזה, חילקו והפרידו לשתי בני אדם נפרדים, אחד זכר ואחת נקבה. וא"כ הדבר ברור ששניהם כאחד מהוים את האדם בשלימותו, האיש מייצג את חלק הזכרות של צלם האלקים והנקבה מייצגת את חלק הנקבות של צלם האלקים.

● ב ●

מ"ג עיקרי האמונה של עם ישראל הוא, "אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים והוא לבדו א-להינו - היה הוה ויהיה".

ואילו האדם שנברא בצלמו, אע"פ שכל אדם הוא צלם אלקים מלא וכפי שלמדונו חז"ל קכב ש"חייב כל אדם לומר בשבילי נברא העולם", ו"כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא" קכג, בכל זאת מצד ייצוג הזכרות וצד הנקבות האיש מייצג את הזכרות והאשה את הנקבות.

ולכן על אף אחידות חשיבותם, תפקידיהם שונים זה מזו, בחברות מסחר ישנו יו"ר הדיקטטוריון של החברה וישנו מנהל כללי, לכל אחד יש כישורים וכשרונות המתאימים לתפקידו. בבית החולים יש מומחה ללב וישנו מנתח לב - המומחה קובע והמנתח מבצע. אם הם חלילה יחליפו את תפקידיהם הם עלולים להמיט אסון על החולה. כמו"כ לפי השקפת היהדות. בדרך כלל כישורי וכשרונות הזכר והנקבה שונים; האיש הוא בדרך כלל שר החוץ של ממשלת המשפחה, ואילו האשה היא השר לענייני פנים. (ובראשות הממשלה כמובן הוא מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא), עיקר תפקידו של הגבר הוא בלימוד התורה, הבאת פרנסה למשפחה, ומשא ומתן עם העולם החיצוני. ואילו האשה תפקידה בניהול ענייני הפנים: חינוך הילדים, הכנת בית חם, והטיפול בפרטים החשובים ביותר לבניית עתיד האנושות. מבחינת חשיבות תפקידיהם הם שווים, מבחינת פעולותיהם הם שונים.

קכ. בראשית (א, כז).

קכא. ברכות (סא, א).

קכב. סנהדרין (לז, א).

קכג. שם.

לב ומח - מי יותר חשוב? מה שברור הוא שאחד בלי השני לא יתקיימו ולכן שתיים חשובים כאחד. אלא שתפקיד הלב הוא לתת חיות בגוף ובפרט במח; ואילו תפקיד המח הוא להפעיל את המערכות השונות. לא יהא זה מן החכמה לתת חשיבות לאחד כלפי השני.

אם נשאל אדם אינטליגנטי, "אב או אם בן 60 ובן או בת בגיל 35 מי יותר חשוב, ההורה או הצאצא", כיצד יגיב על השאלה? הדבר פשוט שהוא יענה שהתשובה תלויה בכוונת השאלה - אם כוונת השואל לדעת מי ביניהם אדם חשוב יותר, כמובן שהתשובה תהיה עניינית לאחר הבירור למי מהם מעלות חשובות יותר. אבל אם כוונת השואל בשאלתו היא במסגרת יחסי אנוש למי מהם דין קדימה בחשיבות, בודאי שהתשובה היא שההורה קודם וחשוב יותר, ולכן מיקום השאלה במסגרת הנכונה חשובה מאד לאמינות התשובה. לכן הוא הדין להיפך אם כיוון השאלה היא למי מהם יותר מרץ נעורים וכח עשייה, התשובה תהיה הפוכה, שכמובן לאדם בגיל 35 יש יותר כחות נעורים וכושר תגובה מהיר יותר.

● ג ●

וכאן אנו מגיעים לנקודת הסיכום בהבנת שתי התמיהות שהן במרכז נושאינו: א) האם יחודיותה של המשפחה היהודית האידיאלית לא נפגם בהוספת אשה או יותר ליחידה המשפחתית. ב) מדוע מותר בעיקרון לאיש אחד לשאת כמה נשים ואילו לאשה איסור חמור ביותר הוא להנשא ולהתקרב ליותר מאיש אחד?

מבחינה עקרונית האיש רשאי לשאת כמה נשים, ואילו האשה אסורה באיסור מוחלט גמור וחמור מלהינשא ליותר מאיש אחד ואף לא לקיים יחסי קורבה אינטימית עם שום אדם אחר מחוץ למסגרת נישואיה כפי שהוסבר לעיל בכל מערכת יחסים יש נותן ויש מקבל. ביחסי איש ואשה ההבחנה הזאת היא חריפה במיוחד שכן הזכר בלי שום ספק משמש במערכת זו כנותן והנקבה כמקבלת בכל הבחינות, גופנית, רגשית ונשמית. ביחסי אישות הזכר הוא הפעיל ביניהם והנקבה פועלת רק כמקבלת, ואף על פי שבשטחיות נראה שהנאתם שוה, אין הדבר כן כידוע לכל בר בי רב שצרכי הזכר במעשה הזווג וצרכי הנקבה באותו מעשה שונים מן הקצה אל הקצה. לו לגבר הצורך להרגיש כנותן ע"י ההתחברות ולבטא את אהבתו אליה ואת תאוותו ליופיה ולמעלותיה ע"י מעשה זה, ואמנם היא מתקשרת אליו כמקבלת, וחשיבותה בעיניו ותשומת לבו אליה היא הנותנת לה את הרגשת החום והאהבה. ולכן הביטוי של חכמינו ז"ל קבד לתאר את מצות קיום חובת האישות בין איש לאשתו הוא "מצות עונה", שפירושו הוא שחיוב הבעל כלפי אשתו הוא לתת לה את עונתה, כלומר את

זמנה, דהיינו, אין הדגש על מעשה הביאה אלא על הזמן ותשומת הלב אליה. ומשום כך אין הבעל יוצא ידי חובתו במצוה זו אם הוא עוזב אותה תוך חמש דקות; שכן בזה לא רק שלא קיים מצותו, אלא אף זלזל באשתו בצורה נבזית ביותר, שכן אין היא מעוניינת בעיקר בהנאה הרגעית של המעשה כמעשה גופני גרידא, אלא היא מתאוה לזמנה עם בעלה להרגיש את האהבה ע"י תשומת הלב כלפיה ואת חשיבותה בעיניו שכן הוא חפץ לבלות את זמנו עמה. ואילו הזכר מצדו מצדו מילוי תאוותו, אין עיקר צרכו לזמן אלא לעצם המעשה בו הוא ממלא את תאוותו. ובנקודה זו השוני בין הזכר לנקבה הוא כרחוק מזרח ממערב. הדברים ידועים וברורים לכל יועץ נישואין מתחיל.

ומכיון שעיקר תפקידו של הזכר הוא כנותן - כפי שהוסבר לעיל - כשם שאב או אם הם ה"נותנים" במערכת יחסי ההורים וצאצאיהם, ולכן לאב וכן לאם אפשרי הדבר שיהיה להם צאצאים רבים והם מסוגלים לתת לכולם את צרכיהם הגשמיים והרגשיים, כך הזכר במסגרת יחסיו אל הנקבה באופן עקרוני יכול הוא לשמש כנותן ליותר מאשה אחת.

ובמצב שיש באפשרותו יכולת גדולה מהרגיל לתת, והאשה או הנשים רוצות לקבל ממנו למרות המגבלות שבחיי נישואין של משפחה עם יותר מאשה אחת, במקרה כזה יתכן שאף מעלה היא זו לגביו, שכן עולם חֶסֶד יִבְנֶה קִבֵּה, וככל שהוא מרבה לתת ולהיטיב, כך הוא מקיים על ידי זה יותר ויותר את רצון בוראו ותכלית חייו שהוא לתת משלו לאחרים עד כמה שבאפשרותו. ולכן מצינו למשל במלכים, ובפרט אצל דוד המלך ע"ה, שהיו לו שמנה עשר נשים, כי בכחו היה לתת להם את מה שהיה מגיע להם כנשים, וקיים בזה את רצונן וגמל עמן חסד בנישואיו עמן.

מה שאין כן הדבר אצל הנקבה. ק"י מכיון שתפקידה במערכת יחסיה עם הזכר היא כמקבלת. המקבל חייב בנאמנות כלפי הנותן; הוא בוטח בו בכל לבו שכן הוא תולה את יישותו ביישות הנותן, וכשם שלבן או בת לא יכול להיות יותר מאבא אחד או אמא אחת בשום פנים ואופן שכן יחס זה הוא יחודי ויכול להתקיים בשלימות רק כלפי נותן אחד, כך גילתה לנו התורה הקדושה שהאשה המקבלת מן האיש, לו היתה קשורה לאיש אחר בעת ובעונה אחת היתה היא פוגעת בנקודה המבטאת את מרכזיות אישיותה שהיא נקודת הנאמנות הגמורה לאיש ממנו היא שואבת את יישותה. הבגיידה בנאמנות זו חמורה מאד ומסכנת היא את מהות ועומק רוחניותה.

עצם מהות המושג "נאמנות" מחייב נאמנות שלימה ותמימה ללא פגם, שהרי פגימה בנאמנות ולו תהיה הקטנה ביותר פירושה: בגידה - הרי ברור לכל בר דעת שאין בעל יכול לטעון ולומר לאשתו: אני נאמן לך מאד במשך רוב רובו של השבוע,

קכה. תהלים (פט, ג).

קכו. עיין גם סנהדרין (מקור) שקיים דוד המע"ה מצוות עונה לי"ח נשיו אף בזמן צערו וחוליו.

"רק שעה אחת בשבוע אני מקיים יחסים עם אישה אחרת... " משפט מגוחך ואבסורדי ממדרגה ראשונה.

ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. הקב"ה הוא אב אדון ואלקים לכל בני האדם, לא רק לבנו בכורו עם ישראל, וכל אדם החי על פני תבל חייב לו את נאמנותו המלאה. כלומר, הוא הנותן, ולכן בכחו לתת לכולם את כל צרכיהם. והאדם שהוא המקבל חלילה לו מלהיות לו נאמנות כל שהיא לאלהים אחרים כמודגש בעשרת הדברות שנתנו על הר סיני; ולכן אמנם הומשלו בכתובים ובנביאים יחסי עם ישראל לא-להים במשלים של יחסי בעל לאשתו ואשה לבעלה.

● ד ●

לסיכום: בחברה בה תפקידי האיש והאשה מוגדרים בבירור מוחלט. ישנה אפשרות, אם כי בהרבה מקרים היא לא אידיאלית, אבל היא קיימת, שבהסכמת האשה הראשונה וכן במקרה של יותר נשים, הנשים הנשואות מסכימות להכניס למשפחתם אשה נוספת ובמדה שהבעל בכחו למלא את חובותיו השונים לזוגתו או לזוגותיו בין בענייני פרנסה בין בענייני יחסים ותשומת לב ראויה, אין התורה מונעת ופוסלת באופן עקרוני מצב שכזה. כמובן שזה מותר ואפשרי אך ורק במילוי התנאים דלעיל כמובא בהלכה קכ"ז מהסיבה שביארנו לעיל שמבחינת הנותן ישנה אפשרות לתת ליותר מאחד מבלי לפגוע במקבל או המקבלים האחרים כדוגמת ההורה המספק את צרכי כל צאצאיו, ומשפחה כזאת עם התנאים הראויים יש באפשרותה לתפקד.

מה שאין כן בכיוון ההפוך, דהיינו האשה שמיקומה במערכת יחסים זו של בעל ואשה הוא בתפקיד המקבל, ויחס המקבל לנותן חייב להתבסס על נאמנות ויחודיות. אילו היתה נישאת ליותר מאדם אחד היתה הורסת בזה את עצם היסוד עליו היא אמורה לבנות את בנין יחסה עם בעלה שהוא כאמור לעיל, נאמנות ויחודיות.

● ה ●

בזה יבואר לנו מדוע נאסרה תופעה זו בתקופתו של רבינו גרשום מאור הגולה. האגדה מספרת קכ"ח שהוא נשא אשה על אשתו הראשונה (בהסכמתה לאחר שהתברר לה שהיא עקרה), ולבסוף נוצר מצב טראגי שבו התפרקה המשפחה ורבינו גרשום נתפס למלכות ע"י הלשנת אשתו וניצול בנס. אפשר דלכן הבין רבינו גרשום שמן השמים גילו לו ע"י הקורות אותו שנתקטנו הדורות וכתוצאה מכך מה שבעבר

קכו. ע"י יבמות סה, ב והכי קיי"ל בשו"ע אה"ע סי' א ס"ט.
קכח. מקור הסיפור אינו ברור.

היה הדבר אפשרי, מבחינה נפשית ורוחנית, לאשה לקבל אל תוך ביתה את מה שחז"ל קוראים "צרתה", כלומר אשה שניה שבעצם היא מצרה לה שכן היא גורמת לה בשותפותה עם בעלה לצמצם את חלקה עמו בפרנסה ובתשומת הלב (ומשום זה הבהרנו לעיל שאף על פי שאפשרי הדבר שלאיש אחד תהיינה שתי נשים או יותר אין זה מצב אידיאלי ומומלץ אלא כאשר ישנן נסיבות מצריכות ומתאימות), בדורות האחרונים נתמעטה יכולת הסבל וקבלת המצב באהבה ובטוב לב. לכן, מכאן ולהבא גזר רבינו גרשום חרם שלא לישא אשה על אשתו כי אם במקרים יוצאי דופן במיוחד. וא"כ פירוש החרם דרבינו גרשום איננו משום שמה שנחשב כדבר מקובל מבחינה רוחנית מחשבתית פתאום שינה כיוון ונהפך מכאן ולהבא דבר בלתי מוראלי ומתועב, אלא שביסודו שום דבר לא השתנה. מה שכן השתנה הוא מצב הדורות האחרונים וכחות הנפש שלהם שנחלשו. ומבחינה זו בלבד אמנם נהיה הדבר לבלתי סביל ובלתי מקובל לפי טהרת המדות מכיון שעיינינו רואות שמצב כזה כיום מביא לחרבן היחידה המשפחתית. זו סיבה מספקת להתייחס למי שנושא אשה על אשתו כאדם שעובר על חוקי המוסר מכיוון שבזה הוא מראה את אנוכיותו ואת זלזולו ברגשות אשתו וילדיו.

● 1 ●

נקודה נוספת החשובה מאד להבהרת הענין: המשתמע מדברי חז"ל קטט שלכל איש ולכל אשה יש בן זוג אידיאלי המשלים בצורה מושלמת את חלקו הנגדי, דהיינו, לנשמת הזכר יש נשמת נקבה המותאמת לו בדיוק ובין שניהם, כשהם נישאים אחד לשני, ממוקמת הצורה המושלמת של זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם^{קל} כמאמר הכתוב בתולדות בריאת האדם. לעומת זאת קיימת אפשרות משנית של איש ואשה הנישאים זו לזו וממלאים בזה את תפקידם בעולמם והם אמנם מותאמים אחד לשני. אבל אין איכות התאמתם זה לזה התאמה מירבית ומושלמת. ולא כל אדם זוכה לזיווגו האידיאלי האיכותי. אף על פי כן, הוא ממלא את חובתו בנושא לפי אפשרותו, ומכיון שהסיבות לכך הן מגוונות, דהיינו שהדבר לפעמים תלוי בזכויותיו ובאיכות הנהגותיו ומעשיו ופעמים שהדבר תלוי בתפקידו שייחד לה הבורא בעולמו, לכן קשה להגדיר בביורור אלו זיווגים הם מושלמים מבחינה זו או לא. וְהִנְסְתֵּרוּת לֵה' אֱלֹקֵינוּ - תפקידנו אנו רק למצות את יכלתינו שהעניק לנו בורא העולם ולהשיג את שיא האיכות הרוחנית שבכחינו להשיג כי הנגלות בלבד הם לנו ולבנינו.

קטט. זוהר (ח"ג ז, ב) "בגין דדכר בלא נוקבא פלג גופא". וע"ע מועד קטן (יח, ב) – "בת קול יוצאת בת פלוני לפלוני". וראה קידושין (ב, ב) שנמשלה ברית האירוסין בין איש לאשה כאדם המוצא את אבידתו. קל. בראשית (ח, ב).

ולכן, כשאנו מוצאים אפי' אצל גדולי עולם שנשאו יותר מאשה אחת, שאחת מהן נחשבת לאשתו העיקרית ואילו אשתו השניה על אף חשיבותה נחשבת במערכת נישואין כאשה משנית ולא עקרונית, כמובן שזה היה בהסכמתה המליאה של האשה הראשונה וידיעת המצב וקבלתו על ידי האשה הנוספת. הערכת אשתו השניה אליו היתה כל כך גדולה שכדאי היה לה להינשא אליו למרות ידיעתה שמקומה במערכת תהיה במדרגה משנית כלפי האשה העיקרית כדוגמת לאה שידעה והבינה שרחל היא בחירת לבו של יעקב והיא השניה בחשיבותה במערכת נישואין זו. ואין חשיבותה של לאה כאדם נגרעת אפי' כמלא נימא ממיקומה במערכת הנישואין של יעקב אבינו כאשה המשנית. ואף עם כל גדולתה של רחל - ללאה נקודות גדולות באישיותה בהן גדולה היא מרחל - וענין יחסה אל בעלה יעקב הוא מוגבל לנושא הנישואין בלבד שגם בו היא משמשת כחלק חשוב מאד במשפחת יעקב אבינו. ואמנם אין החלק המוגבל הזה משפיע על הערכתנו הכללית אליה כאשה דגולה מאד מאד.

מבלי להיכנס לעומק הדין ההלכתי בנושא הפלגש, למי מותרת ולמי אסורה ומה טיבה בלי כתובה ובלי חיוב ברכה, מנקודת ההשקפה על השפעתה על חיי המשפחה היהודית ועל האשה הפילגש עצמה, ההסברים דלעיל מבהירים גם את יחס התורה והשקפתה גם בנושא זה הדומה בעקרונותיו היסודיים למצב האשה או הנשים הנוספות בחיי המשפחה בדורות שלפני החרם דרבינו גרשום.

לסיכום: כמדומני שהמעין בכל הנ"ל יבין ברורות שכל משפטי ה' אִמְתָּ צְדָקוּ יִחַדְיוּ וכשמתבוננים היטב בגדול בכל מערכת יחסי איש ואשתו יובנו איך צדקו יחדיו מה שנראה על פני השטח כתמיהות וסתירות.

נתיב ו

הבחירה החפשית לעומת הידיעה הא-לקית

מבוא

בשנות הששים והשבעים במאה העשרים לספירת האומות, היתה תנועה של צעירים שנקראו "היפיס". חברי התנועה חרתו על דגלם את דגל החירות כמטרה הנעלה מכל בחשיבותה לחיי האדם. נדמה היה להם שהאדם חפשי לעשות ככל העולה על רוחו הבהמית; לזה הם קראו "חירות". האמת הפשוטה היא שחירות זו היא דמיונית, שכן אין האדם בן חורין כלל וכלל. אם הוא רוצה לחיות, חייב הוא לאכול ואם הוא רוצה לאכול חייב הוא לעבוד ולטרוח כדי להשיג את מזונותיו. אם הוא רוצה לחיות בחברה עליו לרחוץ את גופו מדי פעם. אם הוא רוצה לנסוע עליו להכין את אמצעי הנסיעה - הבהמה, הרכב, המטוס וכדומה. אין במציאות חיי העולם הזה חירות גמורה.

כבר למדונו חכמינו ז"ל קלא ש"אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה". וכל כך למה? ההסבר פשוט: תאר לעצמך אדם החפץ להגיע למחוז חפצו, נאמר במכונית מניו יורק ללוס אנג'לס, וינסה להגיע לשם ללא עיין במפת הדרכים ובלי להשמע להוראות הדרך על ידי השלטים השונים. הוא רוצה להיות "חפשי" להגיע לשם בדרכו שלו ללא התערבות אחרים. הוא אולי יגיע לשם אחרי שנים ארוכות "וכולי האי ואולי". כמה זמן כסף ויגיעה הוא יבזבז ויסע ויתבלבל ויסתובב הלך ושוב להבל ולריק. כך הוא בלי גוזמא. ועוד יותר מכך, האדם הסובב לו בעולמו ומסרב לעיין בתורה, מפת הדרכים של חיי האדם עלי אדמות, וחפץ ללכת בשרירות לבו ב"חופשיות" וב"חירות" גמורה, לאן תוביל אותו - אותה "חירות" אומללה ומטופשת? הרי כאשר יגיע לסוף הדרך הוא יבין שהוא הסתובב סחור סחור ולמטרתו או לשום מטרה רצינית אחרת לא הגיע. כמה עגמת נפש יהיה לו כאשר יכיר ויבין את זאת. ענין הבחירה החפשית היא יסוד היסודות של חיי האדם בעולם הזה, אך כדי להבינה כראוי על האדם להתבונן בתורה ובמקורות בדברי חז"ל כדי להבין את המושג כראוי.

האתגרים

מצד אחד הבחירה החפשית היא סיבת בריאת האדם בעולמו לפי השקפת התורה. ומאידך גיסא, אנו מאמינים שבורא העולם היה הוה ויהיה ויודע את כל אשר נעשה וייעשה בעולמו. האם אין סתירה בין הבחירה החפשית לידיעה הא-לקית?

ואם אין הבורא יודע את בחירתו של האדם, האם אין זו חסרון אמונה ביכולתו של הבורא הכל יכול?

אם הקב"ה "אסתכל באורייתא וברא עלמא" והתורה היתה קיימת לפני בריאת העולם - אם כן כל מעשי הצדיקים והרשעים שבתורה היו ידועים מראש - ואם כן הרי ניטלה הבחירה מאדם, קין, אנשי המבול אנשי סדום וכדומה. וכן בצד החיובי נסיונותיו של אברהם אבינו וגדלותו של משה רבנו ידועים היו מראש ללא בחירתם?

ואיך שייך לקרא להם רשעים או צדיקים מכיוון שכל מעשיהם לא נבעו מבחירתם החופשית?

● א ●

כתוב בתורה קלב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע... ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. במסר ברור זה מודיע הקב"ה לעמו ישראל שהחיים והטוב מצד אחד והמוות והרע בצד השני, ומצות האדם היא לבחור בחיים המייצגים את הטוב.

לעומת זאת אנו מוצאים בפרשת תולדות קלג "ויאמר ה' לה שני גי'ם ג'ב'ט'נ'ך ושני לא'מים ממע'ך י'פ'ר'דו. פירש רש"י ממע'ך י'פ'ר'דו - "מן המעיים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומר". מדבריו נשמע שכבר מלפני הלידה נגזר על עשיו להיות רשע ועל יעקב להיות צדיק. ולכאורה הדבר עומד בסתירה גמורה לעקרון הבחירה החפשית עליה מדובר בתורה כנכתב לעיל.

סוגיא ישנה היא זו שדנו בה רבות רבים וגדולים בכל הדורות. כמובן שאין עובדה זו מפחיתה את חשיבותה הרבה ואת הצורך להבינה; ידיעה זו יש בה רק להניח את דעת הנבוך בנושא שאמנם ישנם תשובות שונות ומספיקות זה.

יסוד היסודות בתחלת בירור הנושא - והוא החשוב מכל מה שנאמר ויאמר על ענין זה - והוא שמעולם אפילו לא עלתה על דעת אחד מחכמי ישראל שהאדם מחוסר בחירה. בשורה התחתונה של הדיון הכל מודים, מודיעים, ומלמדים ברורות ללא כל צל של ספק שלאדם בחיר הבריאה יש בחירה חפשית מלאה בכל הכרוך בהחלטותיו להחליט להיות טוב וצדיק בכל מעשה שיעשה, או, להיפך חלילה, לעשות רע ולהיות רשע. ואין שום כח בעולם המכריחו לטוב או לרע.

ולכן, כל הדיון בנושא מבחינת האדם הוא דיון תיאורטי - פילוסופי בלבד, היות ולמעשה אין שום דיון ומחלוקת כלל וכלל שהאדם חפשי לגמרי בבחירתו. הדבר ברור מן התורה, מן הנביאים, מן הכתובים, מדברי חז"ל מן הגאונים מן הראשונים, ועד אחרוני האחרונים. הנה מספר דוגמאות מן המקורות.

מן התורה - אם ב'ח'ק'ת'י ת'ל'כו ו'א'ת מ'צ'ו'ת'י ת'ש'מ'רו ו'ע'ש'י'ת'ם א'ת'ם, ו'נ'ת'ת'י ג'ש'מ'י'כ'ם ב'ע'ת'ם ו'נ'ת'נ'ה ה'א'ר'ץ ב'י'ו'ל'ה ו'ע'ן ה'ש'ד'ה י'ת'ן פ'ר'יו קלד.

ובהמשך קלה - ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה - ואם ב'ח'ק'ת'י ת'מ'א'סו ו'א'ם א'ת מ'ש'פ'ט'י ת'ג'ע'ל נ'פ'ש'כ'ם ל'ב'ל'ת'י ע'ש'ו'ת א'ת כ'ל מ'צ'ו'ת'י ל'ה'פ'ר'כ'ם א'ת ב'ר'י'ת'י.

קלב. דברים (ל, טו).
קלג. בראשית (כה, כג).
קלד. ויקרא ( )
קלה. שם (יד).

ברור שהדבר תלוי בבחירת האומה, דהיינו "אם בחקתי תלכו. התוצאה תהיה טובה, "ואם בחקתי תמאסו", התוצאה תהיה מרה. פשוט הוא שאם הדבר נקבע מראש, המקראות הללו מיותרים לגמרי.

מן הנביאים - כי אם בה' אֱלֹקֵיכֶם תִּדְבְּקוּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה קל"י; איש אֶחָד מִכֶּם יִרְדֹּף אֶלֶף כִּי ה' אֱלֹקֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם קל"ז; כי אם שוב תִּשׁוּבוּ וּדְבַקְתֶּם בִּיתֵר הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה אֲתֶכֶם - יְדוּעַ תִּדְעוּ כִּי לֹא יוֹסִיף ה' אֱלֹקֵיכֶם לְהוֹרִישׁ אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ קל"ח.

ובדומה לדוגמא הקודמת מן התורה, ברור הדבר שהעתיד תלוי בבחירה החפשית והאחראים ישאו בתוצאות.

מן הכתובים - אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הִלֵּךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים וּבִדְרֹךְ חַטָּאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא יָשָׁב קל"ט; וְהָיָה כַּעֵץ שֶׁתּוֹל עַל פְּלִגֵּי מִים אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ קמ". לא כֵּן הַרְשָׁעִים כִּי אִם כַּמֶּץ אֲשֶׁר תִּדְפְּנוּ רוּחַ קמ"א, ושוב, הבחירה בטוב תוצאותיה טובים, והבחירה ברשעות, תולדותיה רעות.

מדברי חז"ל - "מיד הקב"ה גוזר על הטיפה מה יהא בסופה, אם זכר אם נקבה, אם חלש אם גבור, אם עני אם עשיר, אם קצר או ארוך, אם מכוער או נאה וכו'. אבל 'אם צדיק אם רשע לא', אלא הדבר ההוא נותנו בידו של אדם בלבד שנאמר (דברים ל, טו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב". קמ"ב

שוב אותו יסוד חוזר על עצמו שאין הבחירה בין טוב לרע נתונה בידי שום כח אפי' לא בידיו של הבורא, אלא אך ורק בידי האדם בלבד.

מדברי הרמב"ם ז"ל - "ואמנם האמת אשר אין ספק בה שמעשי האדם כולם מסורים אליו. אם ירצה יעשה ואם ירצה לא יעשה, מבלי כפיה ומבלי הכרח לו על כך וכו'. ונתן הבחירה לנו בזה וחוייב העונש למי שיעבור והגמול למי שישמע" קמ"ג קמ"ד.

קל"ו. יהושע (כג, ח)

קל"ז. שם (י').

קל"ח. שם (יג).

קל"ט. תהלים (א, א).

קמ. שם (ג).

קמ"א. שם (ד).

קמ"ב. תנחומא פרשת פקודי (ס' ג).

קמ"ג. שמנה פרקים לרמב"ם (פרק ח).

קמ"ד. וע"ע בהל' תשובה (ה, ב) שהאריך בענין עמוק זה וכדאי להעתיק אריכות לשונו הזהב: "אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלה ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות. ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה. הוא שירמיהו אמר, "מפני עליון לא תצא הרעות והטוב", כלומר, אין הבורא גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע. וכיון שכן הוא נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו, ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה, הוא שכתוב אחריו מה

ולכן חשוב להבהיר שוב שכל סוגיית הבחירה של האדם לעומת הידיעה של הבורא היא בבחינת דיון מעניין גרידא מכיון שלמעשה בסופו של דיון המסקנה שוה: לאדם בחירה חפשית מליאה ללא שום מגבלות לבחור בין הטוב לרע.

● ב ●

לאחר הקדמה ארוכה זו לא נותר לנו אלא לנסות ולראות האם יש באפשרות שכל האדם להבין כיצד יתכן הדבר שהאדם חפשי בבחירתו אע"פ שהבורא צופה ויודע הכל מראש.

יש בנושא שיטות וגישות שונות, ובעצם אפשר להגדירן כשתי גישות עקרוניות. האחת היא שהאדם המוגבל בתפיסתו לעולם לא יוכל להבין כיצד הסתירה הזאת אינה סתירה בעומקו של דבר, כי אין מחשבות הבורא כמחשבותינו ועלינו לקבלה כמות שהיא עד בא היום לעתיד לבא שבו יגולו לנו ע"י הקב"ה בעצמו את סודות הבריאה.

קבוצת הגישה האחרת סוברת שישנה טעות יסודית בהבנת ענין ידיעתו של הקב"ה. והיא שאמנם הקב"ה יודע את כל האפשרויות היכולות להתפתח כתוצאה מבחירתו של האדם, אבל אין הוא מתערב בהכרעתו. הבורא הכל יכול רצונו הוא שבחירה זו לא תהא תחת שליטתו - אלא אך ורק בשליטת האדם - ובזעיר אנפין כמו שהחלטת הבורא אינה נתונה אלא בידיו של הקב"ה. כך האדם הנברא בצלמו, בשטח המסויים הזה של בחירה בין טוב לרע, בחר הוא יתברך להוציא את עצמו מן הידיעה המוחלטת ולמסרה ליצירי כפיו ולצאצאיו שיוכלו לבחור בעצמם בבחירה חפשית גמורה בין הטוב והרע, ובזה רצה לזכותם לזכות נצחית בעולם שכולו טוב

יתאונן אדם חי וגוי, וחזר ואמר הואיל ורשותנו בידינו ומדעתנו עשינו כל הרעות ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו שהרשות עתה בידינו הוא שכתוב אחריו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה". ובהל' ג שם, "ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה שנאמר "ראה נתתי לפניך היום את ההיים", וכתוב "ראה אנכי נתן לפניכם היום", כלומר שהרשות בידיכם וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים, ומפני זה הענין נאמר "מי יתן והיה לבכם זה להם", כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם". ובהל' ד שם, "אילו הא-ל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים או למדע מן המדעות או לדעה מן הדעות או למעשה מן המעשים כמו שבדמים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך הטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו. ומה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק, השופט כל הארץ לא יעשה משפט, ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים לו. וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו: והכתוב אומר "כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ". דע שהכל כחפצו יעשה ואף על פי שמעשינו מסורין לנו. כיצד? כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעיגול וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו, ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך אלא הוא מעצמו וברעתו שנתן לו האל עושה כל שהאדם יכול לעשות. לפיכך דנין אותו לפי מעשיו - אם עשה טובה מטיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו, הוא שהנביא אומר, "מידכם היתה זאת לכם, גם המה בחרו בדרכיהם", ובענין זה אמר שלמה, "שמח בחור בילדותך", ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט, כלומר, דע שיש בידך כח לעשות ועתיד אתה ליתן את הדין".

שכתוצאה מבחירתם הנכונה ייהנו הנאת אמת ולא כלחם חסד שמקבל העני המחזר על הפתחים.

ונעתיק פה מקצת מדברי החכמים הדנים בנושא.

כתב הרמב"ם בהל' תשובה (ה, ה), "שמא תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה. אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר, כבר בארנו בפ' שני מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו. וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר, "כי לא יראני האדם וחי", אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא. הוא שהנביא אמר, "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי", וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים. אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה. ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו".

אלו הם דברי הרמב"ם בנושא. ואילו הראב"ד השיג על דבריו: "וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים ומעשה ידיהם. א"א לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה, ואע"פ שאין תשובה נצחת על זה טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר, אם היו צדקת האדם ורשעתו תלויים בגזירת הבורא ית' היינו אומרים שידיעתו היא גזירתו, והיתה לנו השאלה קשה מאד. ועכשיו שהבורא הסיר זו הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו אין ידיעתו גזירה אבל היא כידיעת האצטגנינים שיודעים מכח אחר מה יהיו דרכיו של זה. והדבר ידוע שכל מקרה האדם קטן וגדול מסרו הבורא בכח המזלות, אלא שנתן בו השכל להיותו מחזיקו לצאת מתחת המזל והוא הכח הנתון באדם להיותו טוב או רע והבורא יודע כח המזל ורגעיו, אם יש כח בשכל להוציאו לזה מידו אם לא וזו הידיעה אינה גזירה, וכל זה איננו שוה".

מלשון הראב"ד משמע להדיא שהבורא יתברך הסיר את ממשלת הבחירה על מעשי האדם ומסרה מסירה גמורה לאדם שיבחר כרצונו. אבל מתוך דבריו עדיין לא

ברור בהחלט להיכן הדברים נוטים בדמותו את ידיעת הבורא לידיעת האיציטגנינים ולא זכינו להבין איך מיישב הוא בזה את הסתירה היסודית שעורר הרמב"ם וכפי שסיים הראב"ד בעצמו בסוף דבריו וכל זה איננו שוה, וצ"ע בכוונתו.

● ג ●

מצד שני יש מהראשונים שכתבו בפירוש שהקב"ה יודע את סוף המעשה, כלומר, את התוצאה הסופית; אבל הדרך להגיע אל התוצאה נתונה בידי האדם באופן מוחלט דהיינו שהוא יכול להגיע אליה בדרך הטוב והישר או בדרך הרע והעולה. ונעתיק בזה את דברי הרשב"ץ בספרו מגן אבות קמ"ה: "ובספר זה בחלק השלישי ממנו, תירצנו קושיא זו בזה, שהדברים יש להם פנים לטוב ולרע, וזה גילוהו רז"ל בפרק חלק [סנהדרין קז, א]: ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה, והנה האל היה יודע סוף המעשה שיקחנה ולזה היתה ראויה לו, ואלו המתין לה כמי שממתין התאנה עד שתתבשל ולא יאכלנה בעודה פגה, היה נושאה בהיתר, והוא היה אץ ברגליו ונשאה קודם מיתת אוריה, ותחשב לו לעון וחטא. ורז"ל למדונו דבר זה מענין האיציטגנינות שאמרו בפרק מי שהחשיך [שבת קנו, א]: "האי מאן דבמאדים, יהא גבר אשיד דמא או גנבא או אומנא או טבחה או מהולה". והקשה רבא על עצמו שהיה במאדים ולא היה בו כן. והשיבו לו מר נמי עניש וקטיל, הרי שהרשות נתונה ביד האדם להטות הדבר הידוע בסוף המעשה, אם מפני גזירת האל, אם מפני גזירת הכוכבים, למצוה או לעבירה. ובזה יתקיים מאמר רבי עקיבא שאמר, "הכל צפוי והרשות נתונה". ולפי זה אמרו בפרק כל היד [נדה טז, ב], שהקב"ה גוזר על הטיפה שיהיה עשיר או עני, גבור או חלש, חכם או טפש, שכל זה לפי כח הטיפה, אבל שיהיה צדיק או רשע אינו גוזר עליה, לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, כמו שנזכר בפרק אין עומדין [ברכות לג, ב] ובאחרון ממגילה [כה, א]. וכן נעתיק את דברי הר"י אלאשקר במרכבת המשנה קמ"ו: "ואמנם הרב הגדול הה"ר שמעון דוראן ז"ל תקן זאת הקושיא ואמר, שכל הדברים יש להם פנים לטוב ופנים לרע. ואמרו בפרק חלק [סנהדרין קז, א] ראויה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית, אלא שאכלה פגה. והנה האל-ית' היה יודע שהיא ראויה לדוד, ואילו המתין לה היה לוקח אותה בהתר. וכן אז"ל [שבת קנו, א, ע"ש] האי מאי דבמאדים יהא גבר אשיד דמא, או גנבא, או אומנא, או טבחה, או מהולא. והקשה רבא על עצמו שהיה במאדים ולא היה בו כן. והשיבו לו, מר נמי עניש וקטיל. הרי שהרשות נתונה ביד האדם להטות הדבר הידוע בסוף המעשה, אם למצוה אם לעבירה. וזה שאמרו רז"ל [נדה טז, ב] שהשם יתברך גוזר על

קמח. אבות (ג, יט).
קמו. אבות (ג, יט).

הטפה שיהיה עשיר או עני וגו', ואילו צדיק ורשע לא קאמר". ע"כ דבריו בהסכמתו עם דברי הרשב"ץ קמז.

● ד ●

בימינו נוכל להסביר ענין זה במשל פשוט מטכנולוגית המחשבים. משל למה הדבר דומה למרצה באוניברסיטה למדע המחשבים שהציג לתלמידיו אתגר שעל ידיו יוכל להעריך את כושרם וכשרונותיהם. "וזהו האתגר, אני רוצה שכולכם תחברו תוכנה שבסופו של דבר תעלה על המסך משפט בן 23 מלים - והמשפט הוא אותו משפט אותו אני אכתוב לכם מראש על הלוח. כמובן שאני יודע מראש שכולכם תצליחו במשימה שכן התכלית ברורה ומהידע שרכשתם בכיתתי בשנתיים האחרונות בודאי שתוכלו בקלות לכתוב תוכנה שכזאת אלא שברצוני להבהיר לכם שזה כמובן לא האתגר. האתגר שלכם הוא באיזו שיטה תגיעו למטרתכם מכיון שבשנתיים האחרונות לימדתי אתכם 20 שפות מחשב שונות. אני אשפוט את תוצאות עבודתכם לא במשפט שיופיע על מסך המחשב אלא על איכות שיתוף השפות בצורה הטובה והועילה ביותר בדרככם להשגת המטרה. בקיצור, לא המטרה היא האתגר כי אותה תשיגו אוטומטית, אלא האמצעים בהם תשתמשו - האם הם אמצעים טובים או גרועים".

כמו"כ לפי הרשב"ץ ומהרי"א לאשקרי, הקב"ה יודע מראש את התוצאה המעשית בסופו של דבר, אבל ברצונו מנע מעצמו את ידיעת האמצעים בהם ינקוט האדם בדרך לתוצאה הסופית. למשל, יודע הקב"ה שאדם זה יהיה עשיר כי כך נגזר עליו, אבל בחירת האדם היא להגיע לעשירותו בדרך ישרה וכשרה או בדרך רמאות ועול לאחרים.

ברור הדבר שאילו רצה הבורא לברא אדם מיכני כרובוט הממוחשב מראש היה בוראו כך, כי הלא הבורא הוא כל יכול. אלא שברצונו רצה לברוא אדם כדוגמת בוראו, ומכיון שהוא כל יכול, בידו לסלק ידיעתו כדי לאפשר לאדם הנברא בצלמו עצמאות גמורה בשטח זה של בחירה חפשית מכיון שזו תכלית בריאתו. ועוד שבזה הוא באמת מעין דוגמא של בוראו שכשם שהבורא עצמאי ואין עצמאות כעצמאותו, כך האדם בזעיר אנפין עצמאי הוא בבחירתו ואין עצמאות כעצמאותו בין כל בעלי החיים ואפילו בין כל המלאכים שברא הבורא יתברך שמו קמח.

קמז. וז"ל הרלב"ג כפי מה שהעתיק בשו"ת הריב"ש סימן קיח, "כי השם יתברך יודע מה שראוי שיעשהו האדם לפי מה שסודר לו מפאת העליונים, אבל בחירתו מושלת על זה הסודר. ולזה הוא מבורא, שאין כל מה שיעשהו האדם כפי מה שסודר לו מפאת העליונים, אבל אפשר שיעשה הפעולות ההן ושלא יעשה אותן. ובוה תתקיים התורה, ויתקיים טבע האפשר הנמצא בדברי, ויתקיים שידע השי"א אלו הדברים השפלים וכו'".

קמח. כן כתב הספורנו (בראשית א, כו) שענין "צלם אלוקים" קאי על הבחירה החפשית, דרך ביד האדם לבחור

● ה ●

באמת הרעיון הזה דומה בעקרון להסבר הניתן לקושיא ידועה אחרת, הקשורה ג"כ לנושא הבחירה והידיעה, כי הרי הורונו חז"ל קמט¹, "שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם וכו' תורה דכתיב ה' קנני ראשית דרכי". א"כ איך יתכן שהתורה נבראה לפני העולם והרי כתוב בה מעשי הטוב והרע של הדורות הראשונים מאדם וחוה ועד בני ישראל במדבר סיני וערבות מואב. וכי נגזר עליהם מראש על בני האדם להיות טובים או רעים? והלא זה בודאי עומד בסתירה גמורה ליסודות התורה בענין הבחירה כפי שהובהר לעיל. התשובה לכך היא שאמנם התורה נבראה לפני בריאת העולם אלא שאין הכונה שהיא נבראה בצביונה העכשווי, אלא שכל אותיותיה דיניה והמחשבות העמוקות מני ים ורחבות מני ארץ כולם בלי יוצא מן הכלל עם כל שבעים הפנים שיש לכל אות ואות שבתורה. התורה כללה בתוכה את כל האפשרויות בהתפתחות העניינים, וכאלו התורה כולה כתובה היתה עם כל אותיותיה כמשפט אחד ארוך מאד של מאות אלפי אותיות, ורק לאחר שקרו המעשים עליהם מסופר בתורה ולאחר שבחרו בני האדם המעורבים באותם מעשים בטוב או ברע, אז סידר הקב"ה את האותיות והרווחים שביניהם בסדר שקרו המעשים במציאות בסופו של דבר. בידוע בשם הגר"א ז"ל ק"י להסביר את הדיון בגמרא קנא² על שמונת הפסוקים האחרונים שבספר דברים מי כתבן משה רבינו או יהושע תלמידו. ומסיק הגמ' שם ש"הקב"ה אומר ומשה כתב בדמע", אשר לכאורה עדיין קשה כיצד כתב משה את מיתתו בלשון עבר והוא עדיין עומד לפני מיתתו. תירץ הגר"א שמה שכתוב ומשה כתב בדמע, דמע הוא מלשון "מדמע" שמצינו במשנה, דהיינו כשתבואה מעורבת משני מינים או יותר. ולכן פירוש הדבר הוא שמשה רבינו כתב את סיפור מיתתו בתערובת אותיות ללא הפסקה ביניהם, ולאחר מיתתו הפרידן יהושע וסדרן כראוי, זאת אומרת שלמרות שהוא כתב את סיפור מיתתו לא היו הדברים נקראין כקריאתן אלא כמשפט אחד ארוך של כל האותיות בשמונת הפסוקים. יהושע לא הוסיף וכתב אפילו אות אחת אלא שידע לסדרן ולהפרידן כראוי לאחר מיתתו של משה.

ועי' בהקדמת הרמב"ן לפירושו על התורה קנב³ שמסביר שהתורה כולה היתה כתובה כמאמר אחד עם כל האותיות שבה ולא סודרה והופרדה כמציאתה בידינו

בין טוב ובין רע וכדוגמת הקב"ה ולא שאר נבראים. וכ"כ המלבי"ם והמשן חכמה (שם).

קמט. נדרים (לט, ב).

קנ. כ"ה במלא הרועים בבא בתרא (טו, א).

קנא. מנחות (ל, א).

קנב. כדאי לציין בזה דברי הרדב"ז (שו"ת ח"ג אלף ס"ח): "שאלת ממני אודיעך דעתי למה אין כותבין הנקודה בספר תורה כיון שהכל נתן למרע"ה בסיני, וגם הטעמים היו ראויים שיכתבו אותם כדי שיקרא הקורא קריאה ישרה בלי כבוש שהרי גם הטעמים מבארים טעם הכתובים לפעמים. תשובה: שאלתן זו תלויה במה ששאלו המלאכים להקב"ה כשעלה מרע"ה לקבל את התורה, "אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו. אמר להם הקב"ה לקבל התורה בא, אמרו לו תנה לנו, והיינו דכתיב "אשר תנה הודך על השמים". אמר להם משה תורה מה כתיב בה, "לא תרצח", "לא תנאף" וכו'. רציחה יש ביניכם? וניאף יש ביניכם? תורה למה לכם? והודו ואמרו 'ה' אדונינו מה

היום אלא לאחר שקרו המעשים כתבו משה מפי הגבורה כפי שנמסר לו, ובעקרון הוא דומה לנאמר לעיל שכל האפשרויות קיימות ואת כולם יודע הבורא, אבל הבחירה כולה בידי האדם באיזה אפשרות יבחר ובאיזה דרך רעה או טובה- יגיע למטרתו. ועל זה הוא נשפט לפני הבורא שמסר את הממשלה הזאת של הטוב והרע בידו כלשון הראב"ד. היוצא מהנ"ל היא דוגמא נוספת שהדברים יכולים להיכתב מראש בצורה כזאת שישנן אפשרויות אין-ספור לסידור הסופי של הסיפור והכל לפי הכיוון שיבחר בו האדם ואין שום אפשרות שלא מופיעה בתוכנה זו. הקב"ה מסר לאדם את הסידור הסופי של הסיפור כפי שהוא האדם יחליט לטוב או לרע ח"ו.

סוף דבר, לאחר כל הנשמע בסוגיא חשובה זו נראה שלכל הדיעות בענין - יהיה איך שלא יהיה - פירוש כח הבחירה של האדם הוא כלשון הראב"ד: "ועכשיו שהבורא הסיר זאת הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו אין הוא גזירתו". ולפי הנ"ל כל מי שאינו מאמין באמונה שלימה שהאדם חפשי לבחור בין טוב לרע בלי שום הכרח וגזירה מצד הבורא הוא כופר באחד מיסודות האמונה כמובא לעיל מן התורה, מן הנביאים, מן הכתובים, ומדברי חז"ל. כי יסוד זה הוא יסוד כל התורה כולה והוא כל תכלית בריאת האדם בעולמו.

ומצד שני האומר שאין ידיעת הבורא מוחלטת מצד שזה הוא רצונו לסלק ידיעתו המוחלטת כדי לאפשר לאדם לבחור בין טוב לרע בלי התערבות משום צד של אונס והכרח, איננו נחשב לאפיקורס וכופר בתורה שכן יש דיעות ראשונים שסברו כך. ואפי' לפי השיטות שנחלקו בענין הבנת הדבר לעמקותו, ודעתם היא שאין בכוח האדם להבין כיצד זה שידיעת הבורא איננה סתירה לכח ממשלת הבחירה של האדם, הוא עדיין אינו אלא תוהה או טועה לכל היותר, אבל בודאי שאינו בגדר כופר בדברי חכמים שכן אין הדבר מוסכם ומוסבר בצורה החלטית השווה לכל נפש.

ולכן כפי שכתבנו בהקדמת הענין, על האדם להדגיש לעצמו ולחזור ולשנן לעצמו את יסוד האמונה הנ"ל שלאדם ניתן בחירה חפשית מאת הבורא יתברך בלי שום ספק. בידו ורק בידו ניתן המפתח וכח ההחלטה בכל הנוגע ליראת שמים כמובא

אדיר שמך בכל הארץ". ויש להקשות וכי המלאכים לא היו יודעים התשובה זו, אלא מאי אית לך למימר שהם היו קורין בתורה קריאה אחרת ורוחנית בלא פיסוק תיבות על דרך שמותיו של הקב"ה. וכן ארז"ל "כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה", והודיעם הקב"ה שיש לתורה קריאה אחרת גשמות על דרך פיסוק תיבות, בענייני בני אדם בטומאה וטהרה ואיסור והיתר ופטור וחייב וכן שאר דיניה. ואחר שידעת זה תבין שאלתך כי צוה האל יתעלה שיכתבו את התורה בלא נקודות טעמים כאשר היתה באמנה אתו יתברך, כדי שיהיו בה שני קריאות - רוחנית וגשמית; כדי שמי שיכול להשיג ישיג וכו'. ומסר הנקודות והטעמים כשאר תורה שבעל פה שהיא פירוש לתורה שבכתב, כן הנקודות והטעמים הם פירוש לתורה שבכתב, והדבר ידוע כי האותיות בלא נקודות וטעמים יש להם משמעויות הרבה, וצירופים שונים, וקריאות הפכיות, ולכן לא ניתנו הנקודות והטעמים ליכתב בס"ת וכו'. ואלא שיש לך להאמין, שאין לך אפי' תיבה קטנה שאין בה סודות עמוקות וצירופים שלא נשיגם אנחנו, ואין לך בתורה אפי' אות אחת ללא צורך, ולא לתפארת הקריאה ולא בפה רפה כלשון ישמעאל, כאשר חשבו רבים, ושים תמיד כלל זה נגד ענין ותצליח ואני ערב".

בחז"ל קנג שאין היראת שמים בידי שמים אלא אך ורק בידיו, וכל שאר הפלפולים בנושא עם כל חשיבותם אינם משנים מסקנה פשוטה זו ויסוד אמונת עם ישראל בעיקרון של "ובחרת בחיים".

נתיב ז

הגדרת הטוב והרע

מבוא

גם בג'ונגלים של אפריקה ישנם חוקים והנהגות מוסכמות בין בני השבטים השונים - מה מקובל עליהם ומה לא. אבל כמוכן שאין בינם לבין המוסר הא-לקי ולא כלום. מה באמת הוא הטוב האמתי והיושר המוחלט - הוא נושא לויכוחים ומחלוקות מתחלת התרבות האנושית ועד זמנינו. מה שמעניין הוא שמה שמאחד כיום את רוב העולם המחשיב את עצמו לתרבותי הם היסודות שניתנו לעם ישראל במעמד הר סיני, ובאופן עקרוני הם משמשים כבסיס רעיוני לחוקת ארצות הברית למשל, ולעוד הרבה מדינות ותרבויות ברחבי העולם. למרות זאת, רק לעם ישראל ניתן המפתח להבנת פרטי הדינים ועומק העקרונות הטמונים בהוראותיו של הקדוש ברוך הוא לעם סגולתו. דוגמא אחת מני רבות היא הנושא על הבנת ערך החיים של האדם, שהרבה מן ה"נאורים" שברופאים סוברים שאפשר לשים את מה שהם קוראים "תג איכות החיים" שלפיו הם מחליטים אם "כדאי" להאריך את חייו של החולה או לנתקו ממכונת ההנשמה המאפשרת לו לחיות. ולפעמים הם אפילו מחליטים לנתק את החולה מאספקת המזון ולהרעיבו עד מות. ולזה הם קוראים "נאורות".

לו היינו שואלים את הנאצי (ימ"ש) המצוי בימי מלחמת העולם השנייה את השאלה, "האם אתה אדם טוב או אדם רע?" הוא בודאי היה "נעלב" מעצם השאלה והיה מגיב, "אני אדם רע? אני הרי משרת את האינטרסים של העולם ה"נאור" כולו! אני וחברי "מטהרים" את העולם מכל אלו המפריעים להתקדמותו כמו צוענים, נכים, יהודים, ומפגרים". לכל פשע ישנה הצדקה "פילוסופית", רעיונית, ו"הגיונית".

אשרינו ומה טוב חלקינו אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ושתל את חכמינו בכל דור דור להודיע את דרכי טובו ולהבחין בין חיים למות בין הטוב הא-לקי והרע המוחלט שאפשר הבורא בעולמו אך ורק כדי ליצור שדה בחירה חפשית בו יוכל האדם בעמלו למען הצדק והיושר לזכות בחיי אושר נצחיים.

■ האתגר ■

כל השקפת התורה מרוכזת סביב העקרון של סור מרע ועשה טוב. הבעיה היא שישנם כל מיני גישות להגדרת הטוב והגדרת הרע; האם כל אחד חפשי לקבוע מה טוב ומה רע?

האם ישנה הגדרה ברורה בתורה באופן כללי מה הוא בגדר "טוב" ומה נחשב "לרע"?

השאלה היא חדה במיוחד במקום בו אין הוראה חד משמעית בהלכה כיצד לנהוג ואם כן, איך יחליט האדם כיצד עליו לנהוג במצב של אי בהירות?

● א ●

כתוב בתורה קנ"ג, רָאָה נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמְּנוּת וְאֶת הָרָע, אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶיךָ הַיּוֹם לֹאֲהַבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכָּיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחַיִּית וְרַבִּית וּבִרְכָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא שָׁמָּה לְרַשְׁתָּהּ, וְאִם יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמַע וְנִדְחַת וְהִשְׁתַּחֲוִית לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וְעַבַדְתָּם, הַגִּדְתִּי לָכֵם הַיּוֹם כִּי אֲבַד תֵּאבְדוּן לֹא תֵאָרִיכֶן יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת הַיְרֵדָן לְבֹאָה שָׁמָּה לְרַשְׁתָּהּ, הַעֲדַתִּי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמְּנוּת נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבַחֲרַת בְּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתָּה וְזֶרְעֶךָ.

אחד האתגרים הקשים ביותר לבני האדם השונים בדיעותיהם זה מזה כשם שפרצופיהם שונים זה מזה הוא להסכים על מה צודק ומה לא צודק מה נחשב ורע ומה נחשב לטוב. וכשאדם תוהה ושואל כיצד מגדירה התורה לעם ישראל מה זה טוב ומה זה רע, עלינו להבהיר את הענין בבהירות ובפשטות, כי הרי הוא עיקר חיינו בעולמנו וכדברי הפסוק, קנ"ה כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאָרְךָ יָמֶיךָ. וא"כ כמובן שחובה עלינו לדעת ולהבין את הגדרת הטוב והרע.

וְאֶהְבֶּתָּ לְרַעְךָ כְּמוֹךָ קנ"ו. רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה קנ"ז. ובמסכת שבת קנ"ח: - כשרצה אינו יהודי להתגייר בתנאי שילמדנו הלל את כל התורה על רגל אחד השיב לו הלל "מה דעלך סני לחברך לא תעביד". לכאורה הדבר תמוה מאד - כי איך נכלל בכלל זה כל התורה כולה? בשלמא הלכות בין אדם לחבירו יכולים להכלל בכלל הזה, אבל איך יכללו בכלל זה שאר מצות התורה כשמירת שבת, איסורי מאכלות אסורות, עריות וכדומה? התשובה לתמיהה זו היא מהיסודות הגדולים בהבנת חובת האדם בעולמו.

מדברי הלל וממאמר ר' עקיבא אנו למדים שבעצם אין בתורה שני חלקים דהיינו האחד חלק התורה שבין אדם לחבירו והשני התורה שבין אדם לבוראו - כי תורה אחת היא.

● ב ●

ההסבר לכך נמצא בדברי חז"ל קנ"ט, "אמר רב חנינא בר פפא, 'כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו גוזל להקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל, שנאמר גוזל אביו

קנ"ד. דברים (ל, טו - טז).

קנ"ה. שם (כ).

קנ"ו. ויקרא (יט, יח).

קנ"ז. ספרא שם (מח).

קנ"ח. (לא, א).

קנ"ט. ברכות (לה, ב).

ואמו', ואומר אין רשע חבר הוא לאיש משחית, ואין אביו אלא הקדוש ברוך הוא שנאמר הלא הוא אביך קנך", דהיינו שמכיון שהאדם בנו של הקב"ה ויציר כפיו, כאשר הוא נהנה מן העולם הזה השייך לבורא העולם בלי קיום התנאי בה נתנה לו הרשות להשתמש בעולמו של הבורא דהיינו ברכה, הרי שאין הוא עובר איזו שהיא עבירה קטנה - אלא כגזלן יחשב. וכן מצינו במדרש שמות רבה קס', 'רַעַךְ וְרַע אֲבִיךָ אֵל תַּעֲזֹב קס'. רעך - זה הקדוש ברוך הוא כמה דאת אמרת (תהלים קכב, ח) לְמַעַן אֲחִי וְרַעִי, דהיינו שמלת רעך מתאימה לבטא את יחס האדם לבוראו שהרי אין לך רע ואוהב גדול מבורא העולם שנתן לך את עצם מציאותך וכל כולך שלו הוא ולכן הוא הוא "רעך", הרַע בה"א הידיעה.

ולכן כאשר התורה אומרת ואהבת לרעך כמוך, ר' עקיבא מפרש שזה הוא הכלל הגדול שבתורה, כוונתו ללמדנו שאמנם כלל זה כולל בתוכו את התורה כולה ממש, היינו מצות שבין אדם למקום ומצות שבין אדם לחבירו. וכן למדנו מהלל שכל התורה כולה מצד השלילה שכל מה ששנאוי עליך אל תעשה לחברך, ומכיון שהבורא גילה לנו בתורתו מה שנאוי עליו ומה אהוב עליו, על כן כאשר אנו מקיימים את רצונו בזה שאנו נמנעים מלעשות את מה ששנאוי עליו ולעשות את מה שאהוב עליו, בזה אנו מקיימים לא רק את מצות ואהבת את ה' אלקיך אלא גם את מצות ואהבת לרעך כמוך קסב'.

ואם כן מתבררת לפנינו הגדרה חדה וברורה, ואיתה גם אמת המדה, כיצד עלינו להתנהג בעולמנו. אם אתה אוהב את רעך כמוך ואתה לא עושה לו מה ששנאוי עליך, זו היא כל התורה על רגל אחת.

ועדיין ההגדרה צריכה ביאור שכן לפעמים יש דבר שאינו שנאוי עליך והוא דבר רע, למשל, אם האדם שקוע בתאות עריות ואין הדבר שנאוי עליו - האם עובדה זאת עושה אותה למשהו פחות מכוער ורע?

הגדרת הענין יותר לעומק הוא שבציווי התורה ואהבת לרעך כמוך, התורה מזהה את כל אדם כזהות נפרדת דהיינו שיש "אני", כלומר האדם עצמו, ויש "רעך" ועליך ה"אני" לאהוב את "רעך" וכן לוודא שה"אני" שלך לא יפריע לרעך - מה ששנאוי עליך אל תעשה לחברך.

זאת אומרת שישנם שני רשויות בעולמו של האדם, האחת "לך", והשניה ל"רעך", ורע זה כאשר אתה נכנס לתחום חברך ובזה אתה מפחית את מה ששייך לו, וזה גזל

קס. עה"פ וישמע יתרו

קסא. משלי (כז, י)

קסב. שוב ראינו שהדברים שכתבנו כאן מפורשים בדברי רש"י על אתר שם במס' שבת בלשון ראשון שלו שכתב (ד"ה רעלך סני לחברך לא תעביד) "ריעך וריע אביך אל תעזוב (משלי כז) זה הקדוש ברוך הוא, אל תעבור על דבריו שהרי עליך שנאוי שיעבור חבירך על דברך, לשון אחר חבירך ממש כגון גזלה גנבה ניאוף ורוב המצות".

כפשוטו. כמה מדריגות ישנן בגזל זה - כי רשותו של כל יחיד כוללת דרגות שונות – כמו ממונו הרגשותיו וגופו. גזילת ממונו חמורה, וגזילת הרגשותיו כהוצאת שם רע ולשון הרע עליו חמורה מגזילת ממונו, ופגיעה בגופו קל וחומר בנשמתו גרועה מכולן.

בורא העולם אדון הכל - הכל שלו וברשותו - ובטובו וחסדו נתן לבן האדם את רשותו שלו זו מוגבלת ומצומצמת לגופו ונשמתו לממונו ולהרגשותיו. כי אין הוא לגמרי בעל הבית עליהם אלא הוא כמנהל עסקיו של הבורא והכל בפקדון תחת ידו - אבל בכל אופן כרשותו הן - ואין לגוף אדם אחר רשות להכנס בגבולו. וכאשר הוא נכנס בגבולו הוא מגרע מיישותו וזהותו, לכן, כשם שהגזל מאוס ביותר כך כל מיעוט מיישותו של חבירו שלא ברשותו הוא גם כן מאוס משוקץ ומתועב ביותר.

ועל אחת כמה וכמה שמתועב הדבר כאשר האדם בוגד במי שנתן לו את עצם ישותו וזהותו ורשותו. ולפי הגדרה כללית זו ניתן לאדם הגדרה ברורה לכל מה שאסרה התורה ולכל מה שהתירה התורה.

טוב, הפירוש בצד החיובי הוא לא רק שלא להפחית מיישותו של חבירו אלא ההיפך, להוסיף ליישותו, לתת לו ולהעניק לו מרשותך, ובצד השלילי - להמנע מכל היזק שמזיק לחבירו בתכלית הזהירות.

ורע פירושו להכנס בתחומו של חבירו בלי רשותו. וגרוע מזאת להזיק לו ישירות בממונו הרגשותיו או גופו. ומזה נבין מדוע כפירה בבורא העולם ועבודה זרה נחשבים לפי השקפת התורה כשיא ומקור הרע והרשע. לכן, כאשר אדם רוצה לדעת מה זה טוב או מה זה רע, כל אשר עליו לעשות הוא להתבונן במדריך לחיים שנתן לו הבורא והוא התורה. אם הוא לפי רצונו של הבורא, הרי הוא דבר טוב; ואם הוא כנגד רצונו של אדון הכל, זה רע.

וכן אם השאלה המסויימת לא מופיעה בפירוש במדריך הנ"ל היא מופיעה בכל אופן בכלליות, מה דעלך סני לחברך לא תעביד, מה ששנאו עליך אל תעשה לחברך.

ומשום כך כותב מרן בעל ה"חזון איש" בספרו "אמונה ובטחון" שיעקר לימודו של אדם צריך להיות דוקא בלימוד ההלכה כי מוסריותו תלויה בידיעת רצון הבורא כיצד עליו להתנהג בכל עת ובכל שעה כי בלעדי ידיעות אלו הוא כממשש באפילה. עיי"ש.

● ג ●

לפי המבואר לעיל יוסבר היטב מדוע דווקא בתפלת נעילה, בשעת רעוא דרעוין של יום הכיפורים הקדוש, שעה שכל עתידנו תלוי ועומד בחתימת הדין, אנו מזכירים

בתפילתנו ענין שלכאורה לא נראה כמתאים ביותר לשעה זו "אתה נותן יד לפושעים וימינך פשוטה לקבל שבים ותלמדנו ה' אלקינו להתודות לפניך על כל עונותינו למען נחדל מעושק ידינו". וכן הלאה בנוסח "אתה הבדלת אנוש", אנו אומרים "ותתן לנו ה' אלקינו באהבה את יום הכיפורים הזה קץ ומחילה וסליחה על כל עונותינו למען נחדל מעושק ידינו ונשוב אליך" וכו'. משמע מהנוסח שכל ענין הוידוי התשובה ויום הכיפורים הוא למען נחדל מעושק ידינו - וכי זו היא העבירה המיוחדת והמרכזית ביותר שעלינו להתרכז להתודות ולשוב בתשובה שלימה עליה? אלא שלאור האמור לעיל לימדונו בזה חכמינו זכרונם לברכה שאמנם כן הוא הדבר שכאשר נתבונן בעומק הנושא יתברר לנו שבאמת כל עבירה על מצותיו של הקב"ה קשורה בגזל ועושק. שכן לא רק בענינים בין אדם לחברו אשר הדבר ברור ומובן בפשטות, שעל ידי ההיזק והצער שאדם גורם לחברו הרי הוא נכנס בגבולו וגזל ממנו את מה ששייך לו בדין ובזה הוא עושקו, אלא גם בכל הנוגע למצות שבין אדם למקום כאשר האדם עובר על רצון בוראו הוא ממש גזל ועושק כביכול את רעהו הטוב ביותר [הקדוש ברוך הוא] שנתן לו רשות להשתמש בעולמו אך ורק על תנאי שישמע להוראותיו של בעל הבית. וכאשר הוא עובר עבירה הוא חוטא בכפלים (א) העבירה בעצמה, (ב) כיון שחטא הוא איבד את הרשיון להשתמש בעולמו של הבורא וכל נשימה וכל הנאה שהוא נוטל מן הבריאה בלי רשות היא בבחינת גזל ועושק.

ולכן רק כאשר נשוב מדרכנו הרעה ונחדל מעושק ידינו, רק אז נוכל לשוב ולהנות מטובו האין סופי והבלתי מוגבל של אבינו שבשמים.

נתיב ח

אשר בחר בנו מכל העמים - ההתייחסות הנכונה לשאר העמים

מבוא

באחת מנסיעותי במרחבי מדינת קליפורניה נקלעתי פעם בשעת לילה מאוחרת לתחנת דלק במקום נידח. נכנסתי לחנות הצמודה לקנות שתייה קרה והנה אני מבחין במנהל החנות העומד מאחורי הדלפק איך שהוא עוקב אחרי מתוך איזו התפעלות בלתי רגילה. התחלתי להרגיש שלא בנוח, והנה הוא פונה אלי בהתנצלות ושואל אותי, "תסלח לי על שאלתי - אבל האם אתה באמת יהודי תנכ"י מקורי? האם אתה מבני בניהם של אברהם יצחק ויעקב?" כאשר עניתי בחיוב הוא התחיל להתרגש יותר ואמר לי, "דע לך שכל ימי רצייתי לפגוש יהודי אמתי - והנה נקלעת לפני - אנא ברכני - היות ואני יודע שהעם היהודי הוא עם מבורך". כמוכן שנתתי לו את ברכתי הדיוט, והוא הודה לי ממש מקרב לב.

כשיצאתי מהחנות נרגש מהאירוע המעניין הזה. לפתע התגלה לי שאני בעצמי לא הערכתי כראוי את הזכות האדירה הזאת להילד כיהודי. פתאום התחוור לי פירוש הברכה שאני רגיל לומר בכל בקר, "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". דוקא מתגובתו של אותו אינו יהודי שבתמימותו הביע את מה שאמור בתורה ומיד כאשר ראה את הכיפה על ראשי הוא ראה - ששם ה' נקרא עליך - שלדאבוני הוצרכתי להתעורר על כך ביתר שאת דוקא על ידיו.

האחריות הגדולה המונחת על כתפיו של כל יהודי באשר הוא שם בהיותו נציגו של בורא העולם כאור לגויים מחייבת את כל אחד ואחד מאתנו לשים לב לגודל המשימה ולנהוג בזהירות מיוחדת בעירנות והרגישות לרגשותיהם של בני אומות העולם. שכן אחת מהמצות החשובות ביותר היא מצות קידוש השם וגדולה מזו מבחינה מסויימת היא עצם הרגישות לבני האדם באשר הם, שהיא מעיקרי מטרת האדם בעולמו בהדמותו ליוצרו כאמרם ז"ל, "מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון אף אתה חנון". ומי לנו גדול מרבינו הקדוש שתבעוהו מן השמים על שהתבטא לעגל שבקש מחסה תחת כנפי כסותו ואמר, "לך, כי לך נוצרת"^{קסג} ולא נתרפא מיסוריו עד אשר ריחם על

בעלי חיים כשעמדה שפחתו לגרשם ואמר לה "ורחמיו על כל מעשיו" כמובא
בחז"ל שם. ואם על בעלי חיים כך, על אחת כמה וכמה שעלינו להזהר בחייהם
בכבודם בממונם וברגשותיהם של בני האדם החביבים על בוראם שכן נבראו
בצלמו ובדמותו.

האתגרים

אהבת הבריות היא מהנדבכים החשובים ביותר בבנין ההשקפה התורנית כפי שהורונו חכמינו ז"ל, "חביב אדם שנברא בצלם", "חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם". מצד שני אנו מודים לבורא העולם בכל יום "שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה", ואנו מדגישים את ההבדלים בין עם ישראל לשאר האומות כנאמר בנוסח ההבדלה, "המבדיל בין קדש לחול בין ישראל לעמים". כיצד מתיישב הדבר בהנהגתנו ובהשקפתנו היום-יומית ביחס לשכנינו שאינם מבני ברית?

למה קיים איסור לחלל את השבת עבור מי שאינו יהודי במקרה של פיקוח נפש? (אף על פי שלמעשה נפסק בשו"ת אגרות משה ^{קסד} שכיום כן מחללין את השבת על מי שאינו יהודי).

איך יתכן ששורר של ישראל שנגח שור של כנעני פטור?

האם נכון הוא להתפלל על אינו יהודי חולה?

● א ●

במס' אבות קס"ה "הוא (ר' עקיבא) היה אומר חביב אדם שנברא בצלם חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר, 'כי בצלם אלקים עשה את האדם'". וממשיך ר' עקיבא ואומר: "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חבה יתרה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' א-להיכם".

זאת אומרת שישנה חביבות יתרה לכל בן אדם מכיון שהוא נברא בצלם אלקים והוא מייצג כביכול את בורא העולם בעצם מציאותו כצלם הבורא.

כמובן שלעם ישראל חבה במדריגה גבוהה יותר שכן הם נקראו בנים לה' שזו היא קורבה שאין למעלה הימנה בהתייחסות עם ישראל לבורא כבן לאביו.

מדברי ר' עקיבא אנו למדים ברורות את ההתייחסות הראויה של העם היהודי לאומות העולם כאל בני צלם א-לקים הראויים להתייחסות של כבוד והערצה.

ולעומת זאת נביא מספר מאמרים כדוגמאות המביעות יחס של התרחקות הסתייגות ואף אפליה כלפי אומות העולם.

בתפלת עלינו לשבח שנוהגים לומר לפחות שלשה פעמים ביום אנו מצהירים: "עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככלל המונם". משמעות הצהרה זו ברורה: אנו מודים לבורא העולם על שהפלה אותנו מהם ומהמונם.

בנוסף ההבדלה במוצאי שבת ויום טוב אנו אומרים "המבדיל בין קודש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים".

בברכות שחרית אנו מודים לבורא כל יום בברכה בשם ומלכות: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שלא עשני גוי".

במסכת בבא קמא קס"ו איתא "שור של ישראל שנגח שור של כנעני פטור". הלכה זו נראית כאפליה בלתי צודקת ולא מוסרית שהרי "שור של כנעני שנגח שור של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם" כדברי הגמרא בהמשך. והיכן היושר והצדק?

קס"ה. (ג, יח).
קס"ו. (לח, א).

בשלחן ערוך^{קסז} נפסק שאין מחללין את השבת להצלת עובדי כוכבים ומזלות, וזה נשמע מאד אפלייתי וכנגד מה שלמדונו חכמים ז"ל שישראל רחמנים בני רחמנים הם ובפרט בענין פיקוח נפש.

לסיכום: מהתמונה המצטיירת מכל הנ"ל נראים הדברים כסותרים זה את זה בלתי מובנים ומאד מטרידים את כל מי שהישרות נר לרגליו וצדקת היהדות ואמיתותה לנגד עיניו.

כאשר המבט שטחי, הבעיות נראות עמוקות; אבל כאשר המבט הוא עמוק, כל העקמומיות והתמיהות העמוקות מתיישרות ומשתטחות.

● ב ●

רבינו המהר"ל כבר דן בנושא זה לעומק בספרו "באר הגולה"^{קסח}. הבה ונתמצת את היסודות שהניח בבנין הבנת הענין לאשורו.

ואלו מתמצית דבריו - דע כי בני אדם על פי דת תורת משה המקובל בידי חכמים נחלקים לשלשה חלקים.

(א) העם אשר בחר בו השם יתברך באבות ובזרעם אחריהם ונתן להם תורה וחוק ומשפט על ידי משה עבדו.

(ב) שאר בני אדם שאינם בכלל ישראל השייכים בתורת משה ומ"מ אינם יוצאים מן הראוי להפוך הקערה על פיה לעבוד זולת השם יתברך אשר הוא הכל ואינם עובדים רק הסבה הראשונה אשר אליו הכל. וכאשר קבל עליו לעבוד הסבה הראשונה נקרא גר תושב; ודבר זה הוא נזכר בכמה מקומות בתורה שאף שאין מקיים תורת משה רק שאין עובד זולתו נקרא גר תושב בתורה" ובהמשך "רק שלא נקרא גר צדק שהוא מקיים כל מצות תורת משה, אבל גר תושב נקרא כמו שבארנו למעלה, וחלק הזה יש בו דין מיוחד שמצוה עליו להחיותו".

(ג) "מבני אדם הם העובדים עבודה זרה, פירוש שהם עובדים זולת הסבה הראשונה וחלק זה נקרא בשם גוי סתם". ובהמשך, "ועל זה נתקן עלינו לשבח שלא עשנו כגויי הארצות.

אמנם יש כת רביעית שהם המינים ואין זכר לאלו בני אדם בכלל הנבראים. ולפיכך מה שאמרו במשפטי הגוים בפרק קמא דבבא קמא^{קסט} שור של ישראל שנגח

קסז. או"ח (סי' שכט וסי' של).

קסח. באר השביעי.

קסט. (לז, ב).

שור של נכרי בין תם ובין מועד פטור - נכרי האמור כאן הוא חלק הג' - והנה אותם שהם עובדים אל השם יתברך יש להם שיתוף וחיבור יחד במה שיש להם א-ל אחד הוא הסבה הראשונה המקשר אותם ומחבר אותם. אך אותם שהם עובדים זולתו יתברך הם הנבראים נבדלים מכל הנבראים אשר נבראו לעבודתו. ולכן ראוי מצד זה לפטור שלא יחייב בהיזק הבהמה לבהמה שלהם כי אין ראוי שיהא האדם חייב על שמירת הבהמה שלו כי דבר זה שישמור בהמתו שלא יזיק לאחר הוא דבר חדוש התורה כי לפי הדעת והסברא על הניזק לשמור עצמו מן ההיזק". ובהמשך, "והתורה חייבה לשלם למי שיש לו עמו חבור וריעות כי מאחר שיש לו עמו ריעות אין ראוי שיבא היזק מזה לזה אף על ידי ממונו שדבר זה היפך הריעות והחיבור ולכן אמרה תורה (שמות כא, לה) וכי יגוף שור איש את שור רעהו". ע"כ דברי המהר"ל בבאר הגולה ועיין שם שהאריך עוד בביאור הענין וענינים המסתעפים ממנו.

שתי היסודות עליהן מושתתת כל תורת היהדות הן (א) יש בורא אחד ויחיד לעולם והכל זולתו הם ברואיו ויצירי כפיו מחלקיק האטום הקטן ביותר, החיידק הזעיר, היתוש הקטנטון, ועד האדם הגבור ביותר, הפיל הענק, תבל ומלואה על כל מיליארדי הכוכבים והגלקסיות הנראים והבלתי נראים. כולם בלי יוצא מן הכלל ברואיו ומתקיימים בכל עת ובכל שעה מכחו מהאנרגיה שלו ובהשגחתו המלאה, (ב) שהבורא האחד ויחיד נתן לעמו ישראל וגם לאנושות כולה מדריך לחיי צדק אחוה ושלוה עם הוראות והנהגות מפורשות איך לנהל את חייהם עלי אדמות, והיא התורה שבכתב ושבועל פה המסורה בידינו מדור לדור כפי שנמסרה למשה רבינו בהר סיני ונכתבה ונמסרה לעמינו בשלימותה בערבות מואב ע"י משה רבינו ע"ה לפני פטירתו מן העולם.

במדריך החיים שאנו קורים לו תורת ה' - מודיע לנו בורא העולם ובעליו ברורות - בראתי את עולמי למענכם להיטיב עמכם, ואני נותן לכם רשות להשתמש בעולמי ובהנאות המופקות ממנו בחפץ לב, אבל אני מציב תנאים מסויימים לזכות השימוש בעולמי. לאנושות כולה אני נותן שבעה תנאים המכונים שבעה מצות בני נח, והם היסודות הבסיסיים של מוסר האדם (א) איסור לעבוד עבודה זרה, (ב) איסור גילוי עריות, (ג) איסור שפיכות דמים, (ד) איסור ברכת השם, (ה) לעשות משפט וצדק, - דינים, (ו) איסור גזל, (ז) איסור אכילת אבר מן החי.

לעם ישראל ניתנו בהר סיני תנאים רבים שאנו קוראים להם מצות. המצות הללו כוללות מצות חיוביות, מצות עשה, ומצות שליליות, דהיינו מצות לא תעשה, שכללן סך הכל שש מאות ושלוש עשרה מצות.

כל העובר על תנאיו של בעל הבירה דהיינו בורא העולם הוא כמשתמש בעולמו שלא ברשות. וכאשר הוא עושה זאת בזדון הרי הוא כפשוטו גזלן במלא מובן המילה. לגזילה זו אנו קורים עבירה, דהיינו, עבירה על רצונו וציוויו של אדון העולם.

בחסדו הגדול וברחמיו המרובים העניק הבורא לאנושות את מתנת התשובה. וכל הרוצה להתחרט בכנות על עבירותיו חטאיו ופשעיו, הבורא מעניק לו את ההזדמנות הנפלאה הזאת לתקן את העול אשר עשה להשיב את הגזילה אשר גזל. ולכן, אין הוא הבורא מעניש בדרך כלל לאדם מיד עם פועלו הרע אלא מאריך אפו כדי לאפשר לו להכיר ברעתו ולחזור בו מבעוד מועד.

● ג ●

ולכן כפי שהבהיר המהר"ל את ארבעה כתות בני האדם יתבארו היטב סוגי היחסים השונים לכל כת וכת.

(א) כת המינים שהיא הגרועה שבכולם. היא כת של בני אדם ששמו להם למטרה להילחם עם אלה המאמינים ונאמנים לבורא העולם והם פועלים בשקידה למלא את מטרתם - שנאתם עזה לכל מאמין באלקים ומריעים ומצירים להם ושופכים את דמם. אנשים כאלו, לדעת התורה הם לא רק אויבי הא-לקים אלא הם גם אויבי האנושות וחיייהם מוקדשים להרס המוסר האחריות והאנושות. בהם אנו מצוים להלחם בכל כחינו האפשרי, וכל זמן שהם מחזיקים בשיטתם וממשיכים בעוונותם כלפי הא-לקים והאנושות אין להם שום זכות קיום מינימלית - כי הם חיים על פני האדמה שלא ברשות וגוזלים הם את בוראם-יוצרם בכל רגע מחייהם.

אף על פי כן, אין עם ישראל יוצא להילחם עמם באופן פעיל^ק אלא כאשר עם ישראל נמצא במצב רוחני מושלם ומונהג על ידי מנהיגים מושלמים בצדקתם שנתמנו על ידי מלך צדיק שנתמנה למלכות כפי הוראות בורא העולם על ידי תורתו ונביאי האמת וצדק. או כאשר הם מהוים סכנה ישירה כאשר הם מתקיפים או עומדים להתקיף אותנו באופן פעיל.

(ב) כת עובדי עבודה זרה, אלו שאינם פעילים בהפרעתם לאחרים שאינם כמותם אלא שהם כשלעצמם עובדים עבודת אל זר שהוא זולת הבורא. גם הם אמנם בגזו בבוראם ומיטיבם ואין לו חלק ושייכות עמהם, ודין להם עם בוראם אשר יעשה עמהם כחפצו וידונם כרצונו. הרגשתינו כלפיהם היא הרגשה של צער ורחמנות על בזבוז מתנת הבורא שנתן להם את חייהם במתנת חנם. לא רק שאין הם מודים

קע. ודין 'מורידין ואין מעלין' (ראה עבודה זרה כו, ב) הוא רק באופן שלא יבא ישראל לידי סכנה ע"ז במישרין או בעקיפין.

לו על כך אלא מכעיסים אותו בהבליהם ובמעשי ידיהם. מצד אחד אנו מודים לבורא כנאמר בתפלת "עלינו לשבח": "עלינו לשבח לאדון הכל... שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקינו כהם וגורלנו ככל המונם שהם משתחווים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע ואנחנו כורעים ומשתחווים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ ומושב יקרו בשמים ממעל ושכינת עזו בגבהי מרומים הוא אלקינו אין עוד אמת מלכינו אפס זולתו ככתוב בתורתו וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד".

ומצד שני אנו מתפללים כל יום ומקוים, "על כן נקוה לך ה' אלקינו להעביר גולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם מלכות ש-די וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון לפניך ה' אלקינו יכרעו ויפולו ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך ותמלך עליהם מהרה לעולם ועד". כי אנו פשוט כואבים עליהם - ועל חייהם האומללים - שכן הם היו יכולים לזכות בטובה ולהגיע לחיי נצח כחסידי אומות העולם, ולדאבונינו הם מכלים במו ידיהם את ההזדמנות הזאת ומנפצים אותה לרסיסים.

אפילו על אותה כת הקודמת הרודפת אותנו נאמר קעא שאמר הקב"ה למלאכי מרום "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?" כי אף על פי שרשעים היו ועובדי עבודה זרה אין הקב"ה שמח במפלתם אלא מצטער הוא על מעשי ידיו הטובעים בים. ולהלכה כל עם ישראל גם כן מצטערים עליהם - על אלו שרדפו אותם בתוך הים ביבשה - עד כדי כך שאין אנו אומרים בשיביעי של פסח ובחול המועד שלפניו הלל שלם אלא חצי הלל שכן אין שמחתינו שלמה בנס קריעת ים סוף שכן עם הנס הגדול הזה בא כליון לכל כך הרבה בני אדם. וכן בליל הסדר כאשר אנו מודים לבורא העולם על ניסי יציאת מצרים על ארבע כוסות יין, אנו שופכים מעט מן היין באצבענו על כל מכה ומכה שאנו מזכירים להזכירנו שאין אנו שמחים שמחה מלאה על מפלתם. חפצינו הוא שהלואי היו שבים בתשובה ולא היו צריכים לאותם מכות ולאבד את חייהם קעב. וכן בהפטרת היום הקדוש יום הכפורים אנו קוראים את פרשת יונה הנביא ורחמי הבורא על נינוה העיר הגדולה ועל אנשיהם שהיו אינם יהודים וחטאו לא-להים אך למרות רחמנותינו עליהם ותקותינו שישובו בתשובה לבוראם, כל זמן שהם מחזיקים בדעותיהם ובשיטת חייהם אנו מתרחקים מהם וגובלים גבולות מלהתקרב אליהם כדי שלא נושפע מהם מדעותיהם המעוותות ומהתנהגותם השגויה והבלתי מוסרית. שכן למעשה הם כופרים בבוראם וחיים חיי

קעא. ילקוט שמעוני (דברי הימים ב, כ רמז תתפ"ה).
קעב. עיין ספורנו פרשת שמות ופרשת וארא.

גזל בהשתמשם בעולמו שלא ברשות מכיון שאין הם מקיימים את תנאיו של בעל הבית -בורא העולם ומלואו. אנשים אלו הם גם חשודים בעינינו כעשויים להתנהג ברשעות ובאכזריות מכיון שאין הם מאמינים בבורא עולם ובשכר ועונש. ומה יעצור בעדם מלעשות עוול כנאמר, "כִּי אֶמְרָתִי רַק אֵין יִרְאֶת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגוּנִי עַל דְּבַר אִשְׁתִּי" קע"ג.

● ד ●

עם ישראל מתייחס לעולם ומלואו לא כעל רכושו אלא כרכושו של הבורא, וכל דיני הממונות (מה שייך למי), דיני בעלות, דיני ירושה, קניין, וכדומה אין הם תוצאת הסכמת קבוצה של בני אדם זו או אחרת אלא הכל בהוראת הבורא - איך ומה שייך וקנוי לאדם - כי אם האדם שייך לבורא - רכושו בוודאי שייך לאדונו אדון העולם. אלא שנתן לנו הבורא כללים מה שייך למי ואיך השייכות והקניינים פועלים, ולפי הוראות אלו פועלים דיני הממונות שבשולחן הערוך לבני ישראל.

בעצם אדם הכופר בבעלות הבורא על העולם הוא כופר גם בכל מערכת הבעלות והקניינים - ובעצמו גוזל מדי יום ביומו מרעו ואוהבו המטיב לו בכל רגע ורגע מחייו בהעניקו לו את כל כולו נשימתו גופו בריאותו וכושר הנאותיו וגם את אותו מח בו הוא משתמש למרוד בבעל טובתו. ולכן, מצד הסברא ומדת הדין אין לאדם כזה כל טענת בעלות על שום דבר מנקודת מבט זו שכן לדידו הכל הפקר; לית דין ולית דיין ואיש כל הישר בעיניו יעשה. ועובדת הסכמת קבוצת אנשים על הנהגות וחקים מסויימים אין בה כדי לחייב קבוצת אנשים אחרת שאינה בהסכמה עם קבוצה זו, ולכן שיטה זו מביאה אנדרלמוסיה לעולם וכל דאלים גבר.

ולמרות זאת, הלכה פסוקה היא ברמב"ם ובשולחן ערוך שאסור לגזול מאנשים אלו באיסור תורה כי אף על פי שמצדם הם כאילו הפקירו את עצמם ורכושם, התורה מצוה עלינו מצד דרכי יושר. שהרי אנו מאמינים ויודעים שהכל בבעלות הבורא, ואסור לנו לקחת שלא כראוי שום דבר אפילו מאנשים כאלו שאינם ראויים לזכותם ברכושם מחמת בגידתם בבוראם וכפירתם במערכת הבעלות והקניינים. וכאמור בורא העולם הוא לבדו בעל הבירה ורק הוא יכול לתת הוראות מה אסור ומה מותר. והוא ידון את עולמו, ואל לנו להתערב בניהול העניינים. ולכן לגבינו ממונם אסור עלינו.

(ג) הכת של אותם אינם יהודים שקבלו על עצמם לקיים את שבעת מצות בני נח. ומכירים בבורא העולם ואינם עובדים עבודה זרה - היא הכת הנקראת גרים תושבים. זאת אומרת שלמרות שהם לא הצטרפו לעם ישראל להיות גרי צדק ומחוייבים בכל

דיני התורה, הם כן הצטרפו לאמונה הבסיסית של עם ישראל ומאמינים שיש בורא לעולם ושהם מחויבים לו בשמירת שבעה תנאים הקרויים שבעת מצות בני נח.

כת זו היא כת של אינם יהודים החיים חיי צדק ויושר ומתנהגים כראוי וביראת כבוד הראויה לבורא העולם אשר בראם, ובנקודה זו הם משתייכים כמובן בהגבלה. אבל בכל אופן משתייכים בצורה מינימלית לפחות לאמונת העם היהודי ולכן אנו מחויבים גם כן להתייחס אליהם באהדה ובאחווה מסויימת שכן חייבנו הבורא לעזרם ולסעדם כנאמר בהלכה שגר תושב אנו מצווים להחיותו ולתמוכו.

כבכל נושא הלכתי ישנם דיונים על פרטי ההלכות והעניינים המסתעפים מכל הלכה והלכה. נושא הלכתי זה אינו שונה בזה. הרבה נתיבים ודעות נכתבו בנושא המעשי - מי נכלל בכלל גר תושב ומי לא.

מה שברור הוא שכל בן אדם שאינו יהודי ומצהיר על אמונתו באל אחד בורא שמים וארץ ומקבל על עצמו את יסודות המוסר של שבעת מצות בני נח^{ק"ד} הוא נכלל בגדר גר תושב וכשמקיים את הצהרתו וחי לפיה הרי הוא מחסידי אומות העולם, וחיבה יתרה נודעת לו שמלבד העובדה שהוא נברא בצלם א-לקים הוא באמת מכיר טובה לא-להיו ומכבד את צלמו שניתן לו מאת הא-להים.

אדם כזה ממונו הוא שלו מצד הדין ולא כמלפנים שורת הדין כדין עובדי אלילים הנ"ל כי הוא מכיר בבעליו האמיתיים של העולם ונאמן לעקרונותיו של בעל הבית.

● ה ●

לפי ההבנות הנ"ל נוכל להסביר מספר נקודות המוקשות לרבים בהתייחסות עם ישראל לאנשי העולם שאינם יהודיים.

בברכות השחר כאשר אנו מודים לבורא העולם "שלא עשני גוי" אין הכוונה לזלזל באינו יהודי שכן אנו גם מודים לבורא "שלא עשני אשה" כשהמודה הוא איש ובודאי שאין ככוונתנו לזלזל בנשותינו היקרות לנו מכל, אלא שברכות אלו נתקנו על הודאת האדם לבוראו על שהעניק לו את זכות המצות - ולגוי מצות מועטות - סך הכל שבעה כנאמר לעיל. לכן, אנו מודים לבורא העולם שלא עשני גוי - ובהמשך אנו מודים על שלא עשני אשה - כי מצות האשה גם כן מעוטות במספר ביחס למצות האיש והדברים ברורים ומובנים בהחלט. ולכן האשה גם כן מברכת שעשני כרצונו, כלומר שהיא מעריכה את מצותיה היחודיות ושמחה בהן. ואם האיננו יהודי היה

קעד. עי' רמב"ם (פ"ח מהל' מלכים הי"א) שלדעתו הוא דוקא אם קיבל עליו ז' מצות בני נח מכח אמונתו בתורת משה.

רוצה להודות לבורא על המצות השייכות לו רשאי הוא לעשות כן - אלא שאינו מחוייב בזה.

כבר הוסברה לעיל תפלת "עלינו לשבח" שהיא הכרת תודתנו לבורא העולם על שהנחילנו את תורתו ואת מצותיו והבדילנו מן התועים המתפללים אל אל לא יושע. כן אנו מביעים בבקשה זו את תפלתנו ותקותנו לכל אותם שלא זכו עדיין להכיר באמיתות הבורא ובגודלתו ית' ועל כל התועים למיניהם שיזכו להכיר בטעותם הטראגית ולחזור בתשובה ועל ידי כך יזכו גם הם ליהנות כפי מדריגתם מטובו יתברך. ואדרבה עצם העובדה שאנו מסיימים את כל תפלותינו בלי יוצא מן הכלל שלשה פעמים בכל יום בבקשה נרגשת זו היא היא המוכיחה ברורות עד כמה חשובה בקשה ותקוה זו לכל יהודי, עד כדי כך שתקנו לנו חכמינו ז"ל להתמיד בה מדי יום ביומו.

סיבת הפטור לשור של ישראל שנגח שור של כנעני הוסברה היטב לעיל לפי דברי המהר"ל ובנוסף שהוספנו לדבריו.

● 1 ●

המתבונן בישרות ובכבוד ראש בהלכה הקובעת שאין יהודי יכול להציל אינו יהודי מסכנה בשבת קודש יראה ויבין ברורות שהמבוכה בנושא נובעת מאי הבנה וחסרון ידיעה כללית במהות קדושת השבת ומרכזיותה בחיי העם היהודי.

חכמי התלמוד ז"ל דנים בענין ההיתר לחלל שבת ק"ה עבור יהודי הנמצא בסכנת חיים והביעו סברות וראיות שונות מדוע יותר איסור חמור זה. ומבלי להיכנס בפרטי הדיונים הרי ברור הדבר שגם עבור יהודי אין הדבר פשוט כלל וכלל שמותר לחלל את קדושת השבת עליה נאמר בתורה מחלליה מות יומת. ואמנם במסקנת דיון זה נפסקה ההלכה שמותר ואף מצוה גדולה היא לחלל את השבת עבור הצלת חיי יהודי מכיון שהיהודי מחוייב בשמירתה. כיון שהוא שומר שבת הרי היא נדחית מפניו בשעת הסכנה, מה שאין כן לגבי אדם שלא די בזה שהוא אינו מאמין בקדושתה אלא שהוא כופר בעצם המערכת הא-לקית וסובר שאין היא קיימת והיא דמיונית בלבד; לגביו אין השבת נדחית שכן איך יצפה אדם כזה לדרוש מאדם המאמין במערכת אמונת הבורא ובקדושת השבת שהיא היא האות בינו ובין בורא שמים וארץ כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש, לחלל את השבת. ומדוע יחלל אדם זה את הקדוש לו ביותר עבור אדם הלועג מזלזל ובוועט בכל הקדוש לנו. איך יצפה שהמערכת האמונית הזאת שעליה אנו מבססים את כל חיינו תחייב אותנו לצאת מגדרינו ולחלל את הקדוש לנו מכל קדש את חמדת הימים

עברו. הרי זו סתירה משוועת ובלתי הגיונית. ולכן מצד המערכת האמונית-דתית של תורתנו הקדושה אל לנו לחלל את השבת עבור אדם מסוג זה.

בגלותינו בין האומות בה אנו חיים תחת מערכת חוקית אזרחית לא הלכתית, נוצר מצב שאין אנו יכולים להתעלם מהעובדה שעם כל ההסברים הדתיים הצודקים וההגיוניים ביותר, האומות שאנו חיים ביניהם בשלום לא יקבלו את נימוקינו הדתיים והמצב שיווצר יגרום לאיבה עצומה כלפינו שעלולה להביא לתוצאות הרות אסון. לכן פסק הגאון ר' משה פיינשטיין ז"ל בספרו "אגרות משה" קע" שמכיון שכן בודאי שעלינו להציל במקרה חירום גם את אותם אינם יהודים שאינם בכלל גר תושב.

ובנוגע לאותה קבוצה של אינם יהודים הנכללים בכלל גר תושב ומאמינים עקרונית במערכת של תורת ישראל, שאנו מצווים לעודדם ולהחיותם, דעת הפוסקים קע"ז שמותר לחלל שבת באיסור דרבנן לילדן; וכיון שמותר, ברור שחייבים להצילם שהרי מצווין אנו להחיותם. אלא שצריך להיזהר לעשות את החלול באופן שלא יצטרך לחלל את השבת ע"י מלאכה דאורייתא, וזה ניתן להיעשות (בהדרכת מורה הוראה בר סמכא) בקלות יחסית ללא קשיים מיוחדים.

יש להוסיף להבהרת הענין שמה שחשוב כאן לדעת הוא שהיהודי הנאמן לתורה, השקפתו וגישתו לנושא זה היא רצינית מאד. ואם הוא מוגבל במה שהוא יכול לעשות למען אותו אינו יהודי מחמת אונסו בגלל גודל קדושת השבת, אין הרגשתו הרגשת נוחות ורווחה על כך שאינו יכול לעזור. אדרבה, לבו דואב כואב ומצטער צער גדול על כך שאינו יכול להושיעו ויעשה את כל מה שביכולתו כן לעשות, יזעיק כחות הצלה ויביא אינם יהודים לעזרה ויעזור לו ישירות במה שהוא רק יכול - ואך ורק בנקודת חילול שבת ימנע מלחללה. אבל מתוך דאגתו לזולת ואהבת הבריות יראה לעזור לו ולהושיעו.

● 1 ●

כמה וכמה דוגמאות מצאנו בתורה שבכתב ושבעל פה בהתייחסות מנהיגי עמינו לאומות העולם בדרך ארץ בפתיחות בהבנה ובדאגה למצבם ושלומם. ורק במצבים בהם האומות התגרו בעם ישראל אז יצאו הם והשיבו מלחמה שערה.

בפרשת וירא הקדוש ברוך הוא בא לבקר את אברהם ביום השלישי למילתו ומדבר עמו. אברהם רואה באופק שלשה אנשים הנראים לו כערביים עובדי עבודה

קעו. או"ח ח"ד (סי' עט ד"ה אבל כשנודמן).
קעז. עיין פמ"ג וביאור הלכה אורח חיים (סי' של).

זרה המשתחווים לאבק רגליהם (עיי' רש"י שם), והנה אברהם מתנצל לקדוש ברוך הוא ורץ לקראת אותם עובדי עבודה זרה לקיים בהם את מצות הכנסת אורחים.

בתפלת שלמה קע"ח בחנוכת בית המקדש וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך, כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרעך הנטויה ובא והתפלל אל הבית הזה, אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בנית.

אין צורך בפירושים על פסוקים אלו. וכן בקבלת הכבוד למלכת שבא שלא היתה מבני עמינו כמובא בספר מלכים קע"ט, רואים את יחסו של שלמה המלך לאומות העולם.

בשלחן ערוך ק"פ נפסק שבפורים צריך אדם לומר "וגם חרבונו זכור לטוב" שכן אינו יהודי זה דיבר טוב על מרדכי וחייבים להכיר לו תודה.

וכן אמרו חז"ל קפ"א שאפילו גוי העוסק בתורה (פי' בשבע מצות של בני נח) הרי הוא ככהן גדול.

• ז •

כשחטאו בני ישראל לאחר מתן תורה בעגל הזהב חרה בהם אף ה' כמובא בפרשת כי תשא ק"ב: ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם אכלם ואעשה אותך לגוי גדול פנה משה אל הקדוש ברוך הוא לחלות את פניו כנאמר ק"ג, ויחל משה את פני ה' אל-ה' ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בלח גדול וביד חזקה. וטען בזכותם, למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. וכן כשחטאו בחטא המרגלים וסירבו לעלות ולרשת את הארץ הטובה שהובטחה להם נאמר ק"ד, אכנו בדבר ואורשנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו, ומשה שוב טוען בזכות עם ישראל ק"ה, ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגו' ואמרו אל יושב הארץ הזאת וגו' ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבולתי יכלת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר. והענין אומר דרשני שהרי הקדוש ברוך הוא

קעח. מלכים א (ח, מא).

קעט. (א, י')

קפ. או"ח (סי' תרצ סעי' טז).

קפא. עבודה זרה (ג, א).

קפב. שמות (לב, י')

קפג. שם (פסוק יא)

קפד. דברים (יג, יב)

קפה. שם (פסוקים יג – טז)

נענה לבקשתו של משה רבינו ע"ה ולטענתו כנאמר קפ, וַיֹּאמֶר ה' סְלַחְתִּי כְּדַבַּרְךָ. מכח בקשתו וטענתו זו של "למה יאמרו מצרים" ושל "ואמרו הגוים" ובמה כחה הגדול של טענה זו? וכי מה איכפת לו לבורא העולם מה יאמרו המצרים שטופי הזימה השפלים או הכנענים ושכניהם יושבי הארץ עובדי האלילים והגילולים המפקירים את בניהם ובנותיהם למולך? והאם סבה זו חזקה כל כך עד כדי כך שמשה רבינו בשעת סכנה גדולה זו לא מצא שום צד זכות אחרת להמליץ על העם הנבחר, צאן מרעיתו, שיש בה כדי להצילם מחרון אפו של בורא העולם שהיה בו עד כדי סכנת כליון גמור, מלבד טענה זו הנשמעת לכאורה טענה די קלושה?

נראה שבאה התורה ללמדנו בזה מטענתו של משה רבינו ומהיענותו של הקדוש ברוך הוא לטענתו שאין זו טענה קלושה כלל וכלל; ושלמרות שפלותם של המצרים ושאר האומות בתקופה ההיא מכל מקום בצלם א-להים נבראו וקיימת האפשרות שהם יצדיקו ויחזקו את כפירתם בבורא העולם מחמת עונשם של ישראל ולמרות שהסיכוי שאנשים כאלו יחזרו בתשובה הוא סיכוי קלוש מאד, בכל זאת הרי הוא קיים כמו שמצינו בתקופת מרדכי ואסתר שרבים מעמי הארץ מתייחדים כי נפל פחד היהודים עליהם. וכמו שמצינו באנשי נינוה שנשמעו לקריאת הנביא יונה וחזרו בתשובה. ואם עונשם של בני ישראל ימנע מהם הסיכוי הקלוש הזה זו היא סיבה מספקת שבשבילה ימנע הקדוש ברוך מלהענישם - היות שרוחניותם של אומות העולם שנבראו בצלם אלוקים כל כך חשובה היא בעיני בוראם כי לא לתהו בְּרָאָה לְשֵׁבֶת יְצָרָה - וגם הם יצירי כפיו ולמרות העובדה שממלכת הכהנים והגוי הקדוש העם הנבחר הם במדרגה גבוהה בהרבה משאר האומות, בכל זאת כל בני האדם חשובים הם בעיניו כי הרי בצלמו ודמותו בראם.

● ח ●

בשאלות ותשובות יחזה דעת קפ¹⁹ מביא בשם הגאון ר' יצחק עטייה בספר "רוב דגן" שנשאל: "אם מותר ללחוש ולהתפלל על גוי חולה שיתרפא". והשיב שאם הוא בידעו ומכירו שהוא מחסידי אומות העולם ושומר שבע מצוות של בני נח פשוט מאד שמותר לברכו ולהתפלל עליו שיתרפא. אבל אם הוא מסופק בו ואינו מכיר במעשיו, יתפלל עליו שיחזור למוטב ויתרפא וכמו שאמרו בברכות קפ²⁰ במעשה של ברוריא "יתמו חטאים" ולא חוטאים. וכשם שמפרנסים עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום כמבואר בגמ' קפ²¹, כן יש להתיר להתפלל על גוים חולים שיתרפאו, ואפשר דחיובא נמי איכא להתפלל עליהם מפני דרכי שלום, וענין ה"דרכי שלום"

קפו. שם (פסוק ב)

קפו. יחזה דעת (ח"ו סי' ס)

קפח. י', א)

קפט. גיטין (נט, ב).

אינו ענין של לפנים גרידא ולהראות כאילו איכפת לנו מהם, אלא דרכי שלום הוא מפני שבאמת זהו דרכה של תורה להיות ולחיות בשלום עם הבריות ולדאוג לשלוםם וטובתם כמבואר לכל המעיין בסוגיית הגמ' במסכת גיטין שהובאו לעיל. וכפי שאמרו שם חכמים בלשונם^{קצ} והלא כל התורה כולה מפני דרכי שלום, כי כך היא דרכה של תורה ומטרתה. ולכן תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. ולכן כל תפלה של כל יהודי בכל יום תמיד הולכת אחר החיתום ובה אנו מבקשים מבורא העולם שים שלום טובה וברכה, "שלום רב על עמך תשים לעולם", ומסיימים ב"ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום". וכן כל קדיש מסתיים וכל כל תפלת א-להי נצור לשוני מרע מסתיימת ב"עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל".

● ט ●

רוב רובם של האינם יהודים בזמנינו אין להם דין עובדי עבודה זרה. המוסלמים הנקראים בהלכה ישמעאלים בודאי שאינם נחשבים לעובדי עבודה זרה אף על פי שהם בודאי טועים באמונותיהם, אבל הם בדרך כלל מאמינים בשבעת מצות בני נח (כך היא דעת רוב רובם של פוסקי ההלכה). הנוצרים גם כן לפי הרבה דעות בהלכה אינם נחשבים לעובדי עבודה זרה שכן עבודתם היא עבודה בשיתוף שלהרבה פוסקים אינה אסורה לבן נח^{קצא}, ואפי' אלו שעובדים עבודה זרה בזמנינו כבר אמרו חכמינו ז"ל^{קצב}, גוים שבחוץ לארץ לאו עובדי עבודה זרה הם אלא מנהג אבותיהם בידיהם. וכן נפסק בשלחן ערוך^{קצג} שבזמן הזה אין הגוים בקיאים בטיב עבודה זרה, לפיכך מותר לשאת ולתת עמהם ביום חגם.

למרות העובדה שכיום רוב רובם של האינם יהודים אינם נחשבים לעובדי עבודה זרה, בכל זאת גזרו חכמינו כמה הרחקות בין יהודי לאינו יהודי מחמת החשש שקירבה יתירה תביא להתקרבות שתביא לידי נישואי תערובת ולהורדת מדרגת הקדושה שהתחייבנו כלפיה בהר סיני בשמירת כל מצות התורה ודקדוקיה בקדושה ובטהרה. ולכן גזרו על פת גוים ואסרו את סתם יינם בשתיה, ובמקרים אחרים אפילו בהנאה, וכל זה ליצור חיץ המבדיל ומפריד במדה מסויימת את ההשתייכות האינטיםית בין היהודי לאינו יהודי.

ואין זאת משום אפליה זדונית והתנשאות על האינם יהודים וכדי לגרום להם צער חס וחלילה, שהרי זה דבר בלתי מתקבל על הדעת, שהרי התורה מקפידה כל כך

קצ. שם.

קצא. ע"י רמ"א או"ח (סי' קנו), וכן ע"י באורך בשו"ת יחזה דעת הנ"ל.

קצב. חולין (יג, ב)

קצג. יו"ד (סי' קמח סעי' יב).

על הונאה וגרימת צער לאחרים ואפילו צער בעלי חיים אסור מן התורה, ואיך תצוה התורה לגרום צער לאנשים בעלי צלם א-להי חפים מפשע. הדבר ברור מעל כל ספק שכוונתם בהצבת המחיצות הנ"ל היתה אך ורק להגן על הזהות היהודית ודרכי חייו וקדושתו של העם היהודי.

למסקנת הדברים עלינו לסיים שוב בדבריו של ר' עקיבא במסכת אבות, "חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם א-להים עשה את האדם". לכל יהודי המודע לדברים שנכתבו לעיל יתברר מעל כל ספק שיחס היהודי לאינו יהודי הוא יחס של דרך ארץ וכבוד האדם כנדרש על פי התורה הקדושה ועל פי ההגינות האנושית המובעת בתורה ובדברי חכמינו ז"ל.

נתיב ט

== בעלי תשובה לעומת צדיקים גמורים - מי גדול ממי? ==

מבוא

התשובה היא חלק חשוב ובלתי נפרד ממערכת חסדיו של הבורא עם ברואיו, ובלעדיה לא היה העולם להתקיים אפילו לתקופה קצרה.

מספרים בשם האדמו"ר מגור ה"בית ישראל" וצ"ל שהוא התבטא פעם ואמר, "לפני מאות שנים היתה התעוררות בעולם לביאת המשיח. באו שבת צבי (שר"י) וחבורתו וחטפוה לרעה. אח"כ היתה התעוררות לבנין ארץ ישראל ובאו הציונים וחטפוה מעם ישראל. חוששני שכיום יש התעוררות לתשובה ובעלי התשובה חטפוה, ואילו אנו שומרי המצות מתעלמים ממנה".

ואמנם התשובה באמת איננה מוגבלת לאותם שגדלו בבית חילוני כי היא מסורה לכל אחד מישראל, וכל אחד אשר הוא בגדר "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" מחוייב בה. ושבע יפול צדיק וקם. ואע"פ שמדי פעם האדם נופל ממדריגתו, עליו החובה לשוב ולהתגבר ולנסות להתקרב ליוצרו ולשוב אליו בלב שלם.

יהודי חביב שאל אותי פעם אחת כמה ימים לאחר יום הכיפורים, "מה התועלת בחדש אלול ובימים הנוראים אם כל שנה מיד לאחר תקופת הימים הנוראים אני שוב נופל למדרגתי הקודמת? ועל אף כל הקבלות וההבטחות שאני מקבל על עצמי אני מוצא את עצמי שוב ושוב כל שנה במצב רוחני דומה". הסברתי לו את הענין על ידי הסיפור הבא: ביום חרפי קר מאד אחד בישיבי במשרדי הבחנתי דרך החלון שבמשרדי בשורה ארוכה של מכוניות העומדות בתור להכנס למתקן של רחיצת מכוניות. ביום שלפני כן ירד שלג כבד בגובה של כמעט כרגל, והם עמדו בתור לנקות ולרחוץ את מכוניתם מהשלג והמלח שהצטבר עליהם כתוצאה מסערת השלג. הנה הם מחכים בתור כחצי שעה, וכאשר סוף כל סוף מגיע תורו יוצא בעל המכונית ממכוניתו, נכנס למשרד, ומשלם שמנה דולר בעד השירות. לאחר כמה דקות מופיעה מכוניתו בצד השני, כמה מעובדי המקום מנגבים את המים ומשפשפים עוד יותר את המכונית עד שהיא נראית כמעט חדשה. הוא מוחיך מעניק להם "טיפ" ונכנס למכוניתו. והנה לתדהמתו הוא מכניס את המכונית להילוך ונכנס עם המכונית המצוחצחת והמבריקה לכביש המלוכלך מתערובת של שלג

מלח ובוץ, ותוך שניות מכוניתו שוב חוזרת ומתלכלכת כמעט כמו שהיתה לפני רחיצתה. חשבתי באותה שעה וכי כל הנהגים הללו יצאו מדעתם? הם מבזבזים את זמנם וכספם לכמה דקות בהם המכונית נראית נקיה? ואז גליתי רעיון נפלא: הרי ברור שאין הדבר כן אלא כל בר דעת מבין שיש הבדל גדול בין לכלוך ישן ולכלוך חדש! שכן אם בעל המכונית יזניח את מכוניתו ולא ישטפנה מדי פעם, הרי מרוב המלח והלכלוך תעלה המכונית חלודה והיא עלולה להתפרק לגמרי תוך שנתיים שלש מכיון שהלכלוך נדבק בה והמלח אוכל את המתכת לאט לאט. העצה היחידה היא להמשיך ולנקות שוב ושוב כך שהמלח לא ידבק בה ויכנס לתוכה עד כדי שיהיה מאד קשה לפנותו משם. והנמשל, הסברתי לאותו יהודי, היא הנשמה. כל זמן שאדם ממשיך לנקותה מהלכלוך הישן המצטבר עליה במשך השנה יש לו סיכויים לפחות להצילה מרקבון גמור. אבל אם האדם מזניח את נשמתו ולא מנקה אותה בתשובה שוב ושוב ללא הרף, אזי אבדה תקותו והוא עלול להפסידה לגמרי כתוצאה מחלודה ורקבון רוחני.

ולכן הנושא של תשובה ובעלי תשובה אינו מוגבל לאותם שמקובל לקרותם בזמנינו "בעלי תשובה" אלא הוא נושא הנוגע לכל יהודי באשר הוא שם.

האתגר

מעלת התשובה וכחה היא תקות האנושות והיא מחסדי הבורא שנתנה במתנת חסד ליצורי בשר ודם. גדולת השבים בתשובה שלימה מודגשת בכל התורה כולה, ולעומת זאת אנו מתייחסים בהערצה גלויה לצדיקים גמורים שלא חטאו מימיהם. האם בעלי התשובה גדולים מהם - או שיש בצדקות גמורה מעלה הגדולה אפילו מזו של בעלי התשובה?

● א ●

לימדונו חכמינו ז"ל^{קצד}, "במקום שבעלי תשובה עומדין אפי' צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד". ובכמה וכמה מקומות בתלמוד בבלי וירושלמי מובאים דברי שבח והערצה מרובה לבעלי התשובה וכמה גדולה כחה של תשובה. וכדוגמא עד היכן הדברים מגיעים אנו מוצאים בסיפורו של רבי אלעזר בן דורדיא^{קצה} שלא הניח זונה בעולם שלא בא עליה, עד שפעם אחת אמרה לו זונה אחת תוכחה קשה שאלעזר בן דורדיא אינו מתקבל בתשובה. הוא הלך וישב בין שני הרים וגבעות, ואמר, "הרים וגבעות בקשו עלי רחמים". אמרו לו, "עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמינו וכו'", והלך אצל שמים וארץ, ואח"כ ביקש מהכוכבים והמזלות שיבקשו עליו רחמים וכו', עד שאמר אין הדבר תלוי אלא בי, והניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה, "רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא". ובכה רבי ואמר, "יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת". ואמר רבי, "לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן אלא שקורין אותן רבי".

מצד שני מוצאים אנו בדברי חכמינו ז"ל שצדיקים גמורים גדולים מבעלי תשובה שהרי אמרו^{קצו} לגבי תפלת יצחק ורבקה, "ויעתר להם מיבעי ליה, לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע", ומשמע שהצדיק שהיה צדיק מלידתו גדול מצדיק שנולד לרשע ונעשה לצדיק אחר כך מעצמו. א"כ, מעלתו של צדיק זה שהוא בן צדיק והוא צדיק גמור גדולה ממעלת הבעל תשובה.

וכן משמע שהבל פיהן של תינוקות של בית רבן גדול מתפלת גדולים מפני שהם לא טעמו טעם חטא^{קצא}. לכאורה הגדול שטעם טעם חטא וחזר בתשובה צריך להיות במדרגה יותר גדולה שכן הוא בעל תשובה ואין צדיק גמור יכול לעמוד במקומו^{קצב}.

במסכת סוכה^{קצט} מספרת לנו המשנה על גדולתה של שמחת בית השואבה בימי המועד של חג הסוכות בבית המקדש. למדונו חכמינו ז"ל "חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהם דברי שירות ותשבחות". ובהמשך^ר מבארת הגמרא, "תנו רבנן יש מהם אומרים אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותנו אלו חסידים ואנשי מעשה ויש מהן אומרים אשרי זקנותנו

קצד. ברכות (לו, ב).

קצה. עבודה זרה (יז, א).

קצו. יבמות (סד, א).

קצז. ע"י שבת (קיט, ב).

קצח. אולי אפשר היה לומר שזה דוקא לשיטת ר' חייא בר אבא בשם רבי יוחנן בברכות (לד, ב), "שכל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה א-לקים זולתך", אבל לא משמע כן כי הגמרא ביבמות לא אמרה "ופליגא אדריבי יוחנן" כמו שאמרה הגמרא במסכת ברכות שנראה מזה שכולם מודים שתפלת צדיק בן צדיק גדולה מתפלת צדיק בן רשע.

קצט. (נא, ב).

ר. (נג, א).

שכפרה את ילדותנו אלו בעלי תשובה. אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא ומי שחטא ישוב וימחול לו". ולכאורה קשה להבין - מדוע בשעת שמחה גדולה זו של בית השואבה התפלגו שתי הקבוצות של החסידים ואנשי מעשה שהם כהצהרתם "אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו", כלומר שהם התמידו בצדקתם ולא חטאו, ואילו בעלי התשובה כאילו התגוננו והצהירו על כך שזקנותם כפרה על ילדותם, וכי זמן השמחה הוא הזמן ליצור אורת מחלוקת ולגרום צער לבעלי התשובה שיצטרכו להגן על כבודם ולומר אשרי זקנותנו שכפרה על ילדותנו?

ומה פירוש הענין של "אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא ומי שחטא ישוב וימחול לו"? מה הצורך בהכרזה זו ומה התועלת שבה לגבי שמחת בית השואבה?

● ב ●

כשנתבונן בענין נראה שאין כאן סתירה כלל וכלל.

כשם שבעולם הגשמי ישנם מעלות ואיכויות שונות ואין מעלה אחת או איכות אחת נוגעת בחברתה ומורידתה מגדולתה (לדוגמא יש אדם שהוא גאון בהנדסת חלליות ובמדע החלל, אבל אין לו שום כשרון בחכמת הרפואה, והשני הוא רופא מומחה וממציא גאוני של תרופות חדשות ובמדע החלל ובהנדסתה אין לו שום תפיסה רצינית) לכל אחד מהם כמובן יש מעלות יחודיות בהם כחו ולא בדברים אחרים.

כמו כן בעולם הרוחני קיימות שתי איכויות שונות: האחת שמה קדושה וטהרה והשניה שמה גבורה נפשית עילאית. ולמרות ששתי המעלות הללו קרובות זו לזו מבחינה זו ששתיהן מעלות רוחניות המה, אבל בכל זאת הן משקפות שתי שדות רוחניים נפרדים.

צדיקים גמורים שלא טעמו טעם חטא קדושתם טהורה ללא רבב, ובכל משך חייהם הם קשורים ודבוקים בבורא העולם, לכן, יש להם קשר מיוחד עמו ית' וחביבות וקריבות יתרה, ולכן תפלתם זכה וטהורה, וכאשר יש לפני הקב"ה שתי תפלות האחת של צדיק גמור והשניה של בעל תשובה - במקרה זה תפלת הצדיק בן צדיק מתקבלת קודם בגלל היחס המיוחד שיש לו לצדיק זה עם הקדוש ברוך הוא מנעוריו ועד עתה. לא שתפלת הבעל תשובה חס ושלום אינה מתקבלת, אלא שדין קדימה לקבלה לפני הבורא יש לה לתפלת הצדיק בן צדיק.

לעומת זאת כשהנושא הוא שכר וזכויות, יש לו לבעל תשובה מעלה יתירה על זו של הצדיק הגמור שכן הוא כבר היה שקוע בחטאים ובגבורתו הנפשית (כמובן בסיועו של הבורא) גבר על תאוותיו נסיונותיו וייאשו ושינה את כל מהלך חייו

מטומאה וחטא לקדושה לטהרה ולמעשים טובים. גבורה זו ונסיונות אלו לא נתנסה בהם הצדיק הגמור, ומבחינה זו שכרו וזכויותיו של הבעל תשובה גדולות מאלו של הצדיק הגמור, שכן למדונו חכמינו ז"ל בפרקי אבות^{רא} "לפום צערא אגרא", דהיינו שהשכר בא לו לאדם לפי מדת צערו ועמלו.

● ג ●

בשמחת בית השואבה כאשר נדייק בדברי הגמרא נמצא ששתי הקבוצות גם יחד נקראו בשם חסידים ואנשי מעשה, כלומר, שבעצם שוים הם בגדולתם אלא שכל קבוצה שמחה במעלתה שלה, אלו שלא חטאו - שמחו בעובדה זו ואמרו "אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותינו" שזו מעלה נפלאה ושמחו בטהרתם. ואלו שחטאו וחזרו בתשובה, שמחו במעלתם הם שכן גברו על יצרם וחזרו בתשובה למרות כל הקשיים הכרוכים בכך - ושמחו בזכותם הגדולה. בודאי שלא כדי לקנטר אלו את אלו שרו את שירי שמחתם, אלא להודות לבוראם על שאיפשר להם להגיע למעלתם וזיכם בשמחתם. ולכן לאחר שהדגישו את נקודת תודתם, שבו ואמרו יחדיו "אשרי מי שלא חטא ומי שחטא ישוב וימחול לו" להודיע וללמד שכל קבוצה הכירה במעלת הקבוצה השניה ואמרו על שניהם "אשרי", דהיינו אשרי מי שלא חטא שמעלתו קדושה וטהרה, ו"אשרי" מי שחטא כשישוב וימחלו לו עוונותיו, שאז אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד במקומו מתוקף זכויותיו וגבורתו הרוחנית.

לסיכום - אין הצדיק הגמור מסתכל על הבעל תשובה כאילו הוא נחות דרגא ממנו אלא אדרבה, הצדיק הגמור האמיתי מביט על בעל התשובה בכבוד ובהערצה מרובה וכגדול ממנו במעלה ובזכות לעומת זאת הבעל תשובה שהוא בן תורה אמיתי מעריך ומתפעל בהתפעלות גדולה מקדושת הצדיק הגמור היות שהוא מכיר באיכות טהרתו וזך נשמתו ועובדת אי טעימתו את טעם החטא. ואוהבים הם זה לזה באהבת אמת.

נתיבי

הבנת מאמרים תמוהים - ואמונת חכמים

מבוא

תאר לעצמך אדם שאינו מודע ללמוד התורה. יום אחד הוא נקלע לשיעור בבית הכנסת והוא שומע איך שמגיד השיעור לומד ומסביר את המאמר רב "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה". והוא ממש מתרגש ואומר, "נכון כעס זה דבר מאוד מכוער ומגונה, אבל ממש לא ידעתי שהכועס הוא כל כך גרוע עד כדי שיושווה לעובד עבודה זרה".

שבוע אחרי זה הוא בא ושואל את הרב את השאלה הבאה, "בעוד שבועיים אני נוסע למדינת הודו כדי לסיים עסקה גדולה עם איש עסקים מקומי אבל העסקה אמורה להחתם במקדש הודי של עבודה זרה ובכניסה כל אחד הנכנס חייב להשתחוות לעבודה הזרה שליד הפתח. אני יודע שזה אסור, אבל אני בטוח שאם לא אגמור את העסקה הזאת אני אכעס מאד, ומכיון שבין כך הכעס כמוהו כעבודה זרה אני חושב שאם שני האיסורים שווים כדאי לי כבר לעבוד עבודה זרה ולפחות לגמור את העסק מאשר לא לגמור את העסק ולכעוס שכן כאשר אכעס אני בין כך אעבור על איסור עבודה זרה - מה דעת הרב על החלטתי?"

זה נשמע אבסורדי ואמנם כן הוא. אבל לדאבונו ישנם רבים שלא קראו ולא שנו או שקראו ושנו אבל לא שימשו תלמידי חכמים ואין להם כל מושג בהבנת לשונות הגמרא והנוסח בו חז"ל מתבטאים. אותם תמימים באי ידיעתם בונים תלי תלים של הבלים ואי הבנות, הבנויים על חוסר נסיונם והיכרותם עם לשונות ודרך חז"ל. הטעויות עלולות להיות טראגיות, ולכן עלינו לדון בנושא זה של ההתייחסות הנכונה למאמרי חז"ל ובפרט לאלו הנשמעים כתמוהים ומוזרים וההבטה עליהם בדרך התורה האמתית על ידי מסורת הדורות ועל ידי מעתיקי השמועה.

האתגרים

אע"פ שבדברי חכמינו ז"ל וגם בתורה שבכתב ישנם מאמרים ומעשים הנשמעים כמוזרים ובלתי מובנים, אנו מאמינים בני מאמינים שכל דברי התורה אמת ויציב ונכון וקיים וכו'. אם כן, כיצד עלינו להתייחס לאותם עניינים שאם כל השתדלותנו אין הם נתפסים בשכלנו?

הלא תורה אחת ניתנה לנו ע"י משה רבינו בהר סיני המחולקת לשני חלקים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה - ואם כן כיצד עלינו להבין את דברי חז"ל שאמרו "שבעים פנים לתורה"?

● א ●

מובא במס' ברכות⁷¹, "אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה' שְׁעָרַי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁפָּנוֹת יַעֲקֹב (תהלים פז, ב), אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, והיינו דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא, 'מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד". לכאורה הדברים צריכים ביאור מכמה טעמים, חדא דמה פירוש ששערים המצויינים בהלכה אהובים לפני הקב"ה יותר מבתי מדרשות, והלא בבתי מדרשות שם לומדים ההלכות - וכי היכן ילמדום אם לא בבית מדרשות? ועוד, דנשמע הדבר כדבר תימה שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד ולא בתי כנסיות בהם מתפללים בניו ומתאוה הוא לתפלתם? כבר נאמרו הרבה מאמרים בדברי חז"ל בשבח בתי כנסיות והבאים בתוכם להתפלל, ואיך שייך לומר ש"אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד", דבשלמא אם נאמר ששערים המצויינים בהלכה חביבים יותר ניחא, אבל לומר שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד - איך יתכן?

ונראה לומר בכוונת הדברים שבלמוד התורה ישנם שני חלקים ושניהם חשובים כאחד מבחינת קדושתם ומעלתם. האחד הוא לימוד חלק התורה המעשי, דהיינו לידע את אשר יעשה האדם - את מצות בוראו - וחי בהם, והוא שמעתתא אליבא דהלכתא. והחלק השני הוא החלק העיוני הכולל הבנת ענייני התורה לעומקם ככוונת מעשי האבות שהם סימן לבנים, אגדות חז"ל, דברי הנביאים - וסתרי תורה לראוים ללמדם - וכמובא בפוסקים שדין הקדימה בלימוד התורה הוא לידע את המעשה אשר יעשון. כי איך יכול בן ישראל לחיות את חייו כראוי בלי לדעת איך וכיצד עליו לקיים את המצות ולהשמר מן האיסורים שאסרה התורה בלי ללמוד את ההלכות ופרטיהן? לזה נתכוון רב חסדא לומר שאוהב ד' שערי ציון המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות שאמנם קדושים וחביבים הם, אבל אם אין לומדים בהם הלכה למעשה אינם חשובים כ"כ בעיני הקב"ה כאותם בתי מדרשות המצויינים בהלכה שכן לימוד ההלכה חביב בעיני ה', כי סוף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת הָאֱלֹקִים יִרְא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאֲדָם⁷². ועל אף חשיבות כל אות ותג שבתורה, להלכה למעשה יש חביבות יתרה אצל הקב"ה.

ומיום שחרב בית המקדש "אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד", פירושו מבחינת הקשר הנבואי עם בניו חביביו, שכל זמן שהיה בית המקדש קיים היה מצב רוחני של למעלה מן הטבע כעשרה נסים שהיו בבית המקדש ורוח הקדש, וממילא ההתקשרות לבורא העולם היתה על ידי דביקות בין על ידי חלק

רג. (ח, א).

רד. קהלת (יב, ג).

המעשי ובין על ידי החלק העיוני שבתורה. אבל לאחר החרבן, שירדה מדריגת הקדושה בעולם, אי אפשר להתקשר להקב"ה אלא אם כן מתקשרים אליו קודם כל על ידי החלק המעשי שבתורה דהיינו ידיעת ההלכות דקדוקיהן וקיומם. בדרך זה אפשר להגיע גם כן אל החלק העיוני ועמקות התורה אבל בלי לימוד החלק הזה שהוא דבר ה' אל עמו לעשות את המעשה אשר יעשון דבר יום ביומו, העיקר חסר מן הספר. ובאמת מי שלומד ההלכות הוא כלומד נבואה - דמה היא נבואה - הרי כל ענין הנבואה הוא דבר ה' אשר דבר לעמו ע"י נביאו - שלוחו. וההלכות הרי הן דבר ה' אשר דבר לעמו על ידי אב הנביאים משה רבינו ע"ה שמסר דברו במסורת התורה ובהעתקת השמועה מהר סיני לדורינו זה, ומה בינם לנבואת הנביאים. ולכן אין לו להקב"ה בעולמו לאחר חורבן בית המקדש לא נביאים ולא בני נביאים ולא רוח הקודש במדריגתה העליונה כאשר הבית הגדול היה עומד על היכנו אלא ד' אמות של הלכה שעל ידי ההלכה הוא עדיין מדבר אל בניו ומצוה אותם ומגלה להם את רצונו.

● ב ●

ונלמד מזה יסוד נכבד מאד שיכול להועיל להרבה מן הנבוכים בדורינו כיצד להתייחס לעניינים המובאים בדברי חכמינו ז"ל בגמרא באגדות ובמדרשים השונים, שהרבה פעמים הם נשמעים כדברי תימה הקשים מאד להבינם כפשוטם או להתייחס אליהם באופן הראוי מחמת הפליאה וההסתר שבהם. דבר זה גורם להרבה חלישות הדעת והרהורי וערעורי אמונה רחמנא ליצלן, היות ואינם יודעים כיצד לעכל את המאמרים והדברים הנראים כסותרים זה לזה.

בתלמוד בבלי נשאלו שאלות הלכתיות רבות, ובהרבה מאד מקומות מסקנת הגמרא היא "תיקו". ישנם למעלה משלש מאות "תיקו" בגמ' שפירושו הוא - אין אנו יודעים לפתור את השאלה. לכן, "תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות", ראשי תיבות תיק"ו^{יה}.

וכן יש הרבה מאד קושיות בגמרא שמסתיימות בלשון "תיבתא" או "קשיא", וכן מצינו זה ברש"י ובתוספות ובהרבה מן הראשונים המקשים קשיא ומסיימים בתימה או בלי תירוץ ויישוב. איך אנו מתייחסים למצבים כאלו? התשובה היא שבהלכה לא קיים מצב שבו אין אנו יודעים מה לעשות, כי תמיד יש תשובה סופית היות ויש לנו כללים כיצד לנהוג בספיקות דאורייתא וספיקות דרבנן מי ומי החולקים וכו' וכו', ובכל דור ודור העמיד לנו הקב"ה פוסקי הלכה שעל פיהם אנו חיים, ואפילו באותם מקומות מועטים שאין הלכה פסוקה, יש גם כן הלכה האומרת "דעביד כמר עביד

רה. כן כתב התוס' יו"ט בהקדמתו לשהה סדרי משנה (אבל לפי פשוטו, משמעות תיקו היא שהבעיא עומדת בלי מסקנה.

ודעביד כמר עביד", דהיינו שיש לנו רשות לנהוג כך או כך. אבל אין במציאות דבר כזה בהלכה שבהן למעשה לא הורו לנו חכמינו כיצד לנהוג כנ"ל מכיון שתמיד ישנם כללים כיצד לנהוג במקום ספק או במקום שאין אנו יודעים את מסקנת ההלכה.

מה שאין כן בחלק העיוני של התורה. כי בחלק זה מכיון שאין הדברים נוגעים להלכה למעשה, בהרבה מהדברים לא הכריעו חכמים כדעה זו או אחרת וגם לא טרחו להסביר את טעמיהם. לכן לא נתחייבנו להחליט כאשר יש מחלוקת בין החכמים - מה היא מסקנת הדברים וכן לא הוטלה עלינו חובה לדעת את סברת העניינים כאשר אנו נתקלים בקשיי הבנה, מה שכן חובה עלינו - היא חובה אחת - והחובה הזאת היא להאמין באמונה שלימה שכל דברי חכמים אמת ובנויים על חכמת התורה הצרופה, ואפילו כאשר בעינינו אין פשר ואין הסבר לדבר כלל בהבנת שכלינו, עלינו להבין ולהאמין באמונה שלימה שהדברים דברי אמת ושכל, אלא שקוצר דעתינו או חסרון ידיעתינו או שבוש הגירסאות שנגרמו מחמת גלותנו ופיזורנו בין הגוים היא המונעת מאתנו להבין את חומר הדברים, אבל לא מצאנו שישנה טענה על האדם למה הוא לא מבין את דברי אגדות חז"ל ולמה לא הגיע למסקנת העניינים אף על פי שכמובן חלק מלימוד התורה הוא ההשתדלות להבנה. אבל יותר מחובת ההשתדלות בהבנה לא מצאנו בשום מקום שחובה עלינו להבין את חומר העניינים ולהסיק מסקנות, וכאשר הם נשגבים מבינתנו מותר לנו לנקוט בלשון חכמים "תיקו" או "קשיא" או "תיובתא" אבל אין פירוש ה"תיקו" "תיובתא" או "קשיא" שאין אנו מאמינים ח"ו לחכמים, אלא אנו אומרים בזה שאנו בעניותינו לא זכינו להבין את עומק דעתם ותו לא.

● ג ●

מיסודות הלימוד של כל מדע, חכמה, ושפה, שעל הלומד לדעת את כללי הלימוד ואת הסגנון והנוסח בהם חוברו אותם הידיעות לקבוצת מדע חכמה או לשון, וכל מי שינסה להבין עניינים בלי הידיעות הנ"ל, הוא מועמד ועלול לטעויות חמורות מאד.

על אחת כמה וכמה בנושא לימוד התורה שעדינות הלשון והעומק הנורא של כל תג ואות שבה עלולים לשנות את כוונת הענין מן הקצה אל הקצה, בודאי ובודאי שמי שלא מבין את כלליה ואינו לומד את סגנונה ונוסחתה מתלמיד חכם הבקי בכל הנ"ל ושקיבל את ידיעותיו ממקור נאמן במסורה נכונה שמקורה בהר סיני, עלול לטעות טעויות טראגיות, כמו שאמרו חכמינו ז"ל¹¹ "זכה נעשית לו התורה סם חיים - לא זכה נעשית לו סם המות" (רח"ל).

רו. יומא (עב, ב).

במסכת חולין^ר "תנן התם תפוח היה באמצע המזבח פעמים היה עליו כשלש מאות כור". אמר רבא "גוזמא", וכתב רש"י שם, "מילתא בעלמא ולא דוקא דמעולם לא הגיע לשלש מאות כור". כלומר שלשון המשנה היא לשון גוזמא ורק בא להדגיש שהרבה פעמים הגיע דשן המזבח לדשן רב מאד; ושלש מאות כור הוא כמובן מספר של גוזמא שכן אין המקום יכול להכיל כמות דשן גדולה כל כך.

הנה איתא שם "אמר רבי אמי דברה תורה לשון הבאי, דברו נביאים לשון הבאי, דברו חכמים לשון הבאי. דברו חכמים לשון הבאי הא דאמרן; דברה תורה לשון הבאי, ערים גדולות ובצורות בשמים; דברו נביאים לשון הבאי, ותבקע הארץ לקולם. אמר ר' יצחק בר נחמני אמר שמואל בשלשה מקומות דברו חכמים לשון הבאי, אלו הן: תפוח גפן ופרוכת". פירוש הדברים שחכמינו ז"ל למדונו שגם בתורה וגם בנביאים וגם בדברי חכמים לפעמים נקטו בלשון הבאי דהיינו גוזמא כדי לשבר את האוזן ולהדגיש את הנושא, ואין זה ח"ו בדרך שקר או דמיון אלא בפירוש נקטו בלשון הבאי כדי לבטאות את הענין הקיצוני בדרך שבני אדם מבטאים את הנושא. וכשם שדרך בני אדם לומר "רק רגע" וכוונתם למעט זמן שבדרך כלל הוא יותר מרגע, וכשם שאדם אומר לחבירו השואלו דבר מסויים "כבר אמרתי לך את זה אלף פעמים" ואין כוונתו שבאמת אמר לו אלף פעמים אלא שכבר אמר לו את זה פעמיים או שלשה או חמשה פעמים, הדברים מובנים מאליהם, ולא נתייחס לאומר כן כשקרן.

● ד ●

יש להעתיק בנושא את לשון הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים^ה, "כבר התבאר ונגלה מאין ספק, שרוב נבואות הנביאים במשלים, שהכלי בה זאת פעולתו, רוצה לומר הכח המדמה, וכן צריך שנודיע גם כן מענין ההשאלות וההפלות והגזמות מעט, שהנה יבא מהם בכתבי ספרי הנבואה, וכשיובנו כמשמעם מדוקדקים ולא יודע שהם הפלגה וגוזמא, או יובנו כמה שתורה עליו המלה לפי ההנחה הראשונה ולא יודע שהם מושאלים יחדשו ענינים מרוחקים, וכבר בארו ואמרו דברה תורה בלשון הבאי רוצה לומר הגוזמא, והביאו ראייה ממאמר ערים גדולות ובצורות בשמים. וזה אמת, ומכת ההפלגה אמרו, כי עוף השמים יוליך את הקול, ולפי זה נאמר אשר כגובה ארזים גבהו וגו'. וזה המין נמצא הרבה בדברי הנביאים כלם, ר"ל ענינים נאמרו ע"צ הגוזמא וההפלגה לא על צד ההגבלה והדקדוק, ואין מזה הכת מה שכתבה התורה בעוג הנה ערשו ערש ברזל וגו', שערש הוא המטה, אף ערשנו רעננה, ואין מטת כל אדם כשעורו בשוה, שאינו בגד ילבשנו. אבל המטה תהיה לעולם יותר גדולה מן האיש הישן עליה, והנהוג הידוע היתה יותר ארוכה מן האיש כשעור שלישיית ארכו.

רז. (צ, ב).
רח. (ח"ב פרק מז).

ואם היה ארך המטה הזאת תשע אמות, יהיה אורך הישן עליה לפי הנהוג בערך המטות שש אמות או יותר מעט, ואמרו באמת איש, רוצה בו באמת איש ממנו, ר"ל משאר האדם לא שהיה זה באמת עוג, כי כל איש הוא נערך האברים על הרוב, ויאמר שארך עוג היה כפל ארך אחד משאר האדם או פחות מעט, וזה בלא ספק מזרות אישי המין אלא שאינו נמנע בשום פנים. אבל מה שכתבה בו התורה ממדת ימי האנשים ההם, אני אומר שלא חיה הימים ההם אלא האיש ההוא הנזכר לבדו, ואמנם שאר האדם היו הימים הטבעיים הנהוגים, והיתה הזרות הזאת באיש ההוא אם לסיבות רבות במזונו והנהגתו, או ע"ד המופת ונוהג מנהגו, ולא יסבול שיאמר בזה זולת זה. וכן עוד צריך שיתבוננו מאד העניינים הנאמרים ע"ד ההשאלה, מהם מה שהוא מבואר נלה לא יסופק על אדם, באמרו, 'ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה וכל עצי השדה ימחאו כף', שזה מבואר ההשאלה, וכן אמרו גם ברושים שמחו לך וגו', תרגם יונתן בן עוזיאל אף שולטניא חדיא לך עתירי נכסין שמחו, מענין המשל, כחמאת בקר וחלב צאן וגו'. ואלו ההשאלות רבות מאד בספרי הנבואה, מהם מה שירגיש ההמון בהיותם מושאלים, ומהם שיחשבו בלתי מושאלים, כי לא יסופק אדם באמרו 'פתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים', שזאת השאלה ושאלו להשם אוצר יאצר בו המטר, וכן אמרו ודלתי שמים פתח ימטר עליהם מן לאכול, לא יחשוב אדם עוד שיש בשמים שער ודלתות. אבל זה ע"צ הדמיון והוא ממין ההשאלה. וכן צריך שיובן אמרו נפתחו השמים וגו', וכן ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, אמחנו מספרי, ימחו מספר חיים, כל זה ע"צ הדמיון, לא שיש לו ספר לשם ית' יכתוב בו וימחה, כמו שיחשבו ההמון בהיותם בלתי שוערים במקום ההשאלה הנה והכל מכת אחת". לא רק בלשון התורה ובדברי הנבואה אנו מוצאים סגנון של השאלה או בדרך גוזמא כדברי הרמב"ם הנ"ל במורה הנבוכים אלא בהרבה מקומות בגמ' ישנם דוגמאות לכך ונעתיק פה כמה מהם.

במסכת גיטין ט: "א"ר יהושע בן לוי המוכר עבדו לעובד כוכבים קונסים אותו עד מאה בדמיו - דוקא או לאו דוקא" - ופירש רש"י, "דלא קנסין ליה כולי האי וגוזמא קאמר".

במסכת שבת ז': במעשה של יוסף מוקיר שבת שמצא המרגלית במעי הדג שקנה לכבוד שבת כתוב בגמ' "זבניה בתליסר עיליתא דדינרי דהבא", כלומר שמכרו בשלש עשרה עליות מלאות דינרי זהב, וכתב רש"י שם (ד"ה תריסר עיליתי דדינרי), "וגוזמא בעלמא הוא כלומר הון עתק מאד כך פירש רבינו הלוי וכן בכל מקום כגון תליסר גמלי ספיקי טריפתא (חולין צה, ב) וכן תליסר טבחי דלעיל".

ט. (מד, א).
רי. (ק"ט, א).

במסכת ברכות ר"א: על דברי הגמ' "ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא" כתבו בתוספות ד"ה תליסר מתיבתא, "ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמ' כמו תליסר (חולין מ"ש ע"ב) זוזי פשיטי" ר"ב.

מה שחייב אדם להאמין הוא שעל אף קושי הבנתו את הענין שביארו חז"ל מפני שאין הענין מתיישב על דעתו משום מה – מ"מ עליו לדעת ששבעים פנים לתורה, ודבריהם הם בגדר "עמוק עמוק מי ימצאנו". למשל, במסכת יבמות ר"ז: "וא"ר אלעזר מאי דכתיב 'זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי' מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה". והוא דבר תמוה מאד שאדם הראשון שדיבר עם הקב"ה יבא על בהמות וחיות שהוא דבר מתועב ומאוס ביותר - איך יתכן דבר כזה? ועיין "בבאר הגולה" למהר"ל שביאר שם ר"ד את הענין בטוב טעם ודעת, שאין ביאה זו הנזכרת כאן ביאת הזיווג, שהרי כבר נאסר על האדם איסור עריות מקודם לכן אלא ביאה זו היא לשון שייכות והתחברות שאינה מושלמת. וכאשר התחבר אל חוה אשתו היתה ההתחברות ההיא שלימה, והדברים מבוארים היטב לכל בר דעת. וכן נמצא דוגמאות אין ספור בהן מסבירים גדולי ישראל כרבי צדוק הכהן מלובלין וכמהר"ל ועוד רבים, מאמרים תמוהים ומוקשים מאד, בהסברים המתוקים מדבש ומנופת צופים.

● ה ●

כדי להבין את הענין של שבעים פנים לתורה אפשר להשתמש במשל התמונות הנמכרות כיום הנקראים באנגלית "magic eye" ("עין קסמים"). היא תמונה הנראית ככל תמונה רגילה אלא שכאשר האדם מרכז את מבטו על התמונה במשך מספר רגעים רצופים לפתע הוא רואה תמונה אחרת לגמרי שאינו יכול לראותה בשום אופן בראיה מהירה ושטחית. התמונה הזאת מיוצרת בשיטה מיוחדת על ידי מחשב המייצר תמונה בתוך תמונה. זו היא ממש דוגמא של שבעים פנים לתורה אלא שהתמונה הזאת יש לה רק שני פנים ואילו התורה ככל אשר יתבונן בה האדם ביתר ריכוז ועומק כך יובהרו לו התמונות הפנימיות, אחת יותר פנימית מחברתה, והזוכה לכך ירד עד העומק שבעומק להשלמת שבעים פני התורה.

לסיכום הנושא: אם מצא האדם המתקשה הסבר מובן ומתקבל על דעתו, מה טוב ומה נעים, אבל אם לאחר כל עיונו בנושא הוא עדיין לא מרגיש בנוח ומפריע לו הדבר את מנוחת נפשו, עליו לדעת ולהבין שלא עליו המלאכה לגמור. אין הוא

ר"א. (כ, א).

ר"ב. צוין בגליון הש"ס שבת (ק"ט).

ר"ג. (סג, א).

ר"ד. בבאר חמישי.

אפיקורס חס וחלילה כתוצאה מחסרון הבנתו, אלא אם כן הוא מאמין שמכיון שאין הוא מבין את הענין דברי חכמים אינם אמת. אבל אם הוא משאיר את הענין בצריך עיון או שהוא מסיק שלא זכה להבין אין בזה שום עולה מצדו - כי לא נצטוינו להבין את הדברים שאין בכחנו להבין - אלא מחובתינו הוא או להשתדל להבין, או להסיק שאין הדברים מובנים לא מצד חסרון אמיתותם אלא מקוצר דעתי ידיעותי וכשרונותי, ורק בצד המעשי-הלכתי של התורה נדרש האדם להגיע למסקנה והחלטה מעשית - אם הוא תלמיד חכם הראוי לכך אזי תלוי בהבנתו את ההלכה. ואם אין הוא במדריגה זו עליו לקבל על עצמו את דעת רבו ואת דעת פוסקי ההלכה בשלחן ערוך ונושאי כליו.

נתיב יא

מה ענין ברכת המזון לברית, תורה, ירושלים, ונס ביתר

מבוא

ישנו סיפור חסידי ידוע על החסיד שתמה למה זה במשך שנים ארוכות הוא מנסה ללמוד מרבו האדמו"ר איך לברך ברכת הנהנים עם הכוונות הראויות ובריכוז המחשבה, ועם כל עמלו אין הוא מצליח לברך את הברכה כמו הרבי. כאשר אזר עוז בנפשו לשאול את הרבי על פשר הדבר ענה לו הרבי בחיוך, "ההבדל ביני ובינך הוא שאתה כאשר הנך רוצה לאכול למשל תפוח אתה חפץ לברך על האכילה בכוונה, אבל כמובן שהברכה היא אצלך כהכנה לאכילת התפוח. אצלי בדרך כלל המצב הפוך; אני פשוט מתאוה לברך את הבורא יתברך שמו ואז אני מחפש תפוח עליו אוכל לברך ולמלא את תאוותי לברך את הקב"ה - ולכן התוצאות שלי ושליך שונות". אצל רבים קיים מצב דומה בענין ברכת המזון - מכיון שברכת המזון כראוי לוקחת קצת זמן הם משתדלים בכל דרך להיפטר מהמצוה, או שהם יוותרו על הלחם בכלל בסעודתם כדי לא להתחייב בברכת המזון, או שהם יאכלו פחות מהשיעור, או שהם יאכלו לחמניות או לחם שברכתו בורא מיני מזונות כאשר כמותו פחותה משיעור קביעות סעודה. העיקר שלא להזדקק לנטילת ידים ולברכת המזון, ואמנם פעמים רבות האדם נקלע למצב שבו קשה לו להתחייב בנטילת ידים ובברכת המזון ובפרט כאשר האדם נוסע ממקום למקום וכדומה אבל כתוצאה מכך הרבה התרגלו לחפש היתרים שלא להתחייב בברכת המזון ואפילו כשאין צורך בכך. אך לו חכמו ישכילו זאת לדעת את עומקה ורוחבה של מצוה רבתי זו היו משתדלים בכל הזדמנות לחייב את עצמם במצוה שכן כפי שיתבאר בפרק זה אכילת לחם והברכות שנתקנו עליה מייצגת את אופן תיקון האדם את עצמו ואת עולמו בדרך הנעלה ביותר.

■ האתגרים ■

ברכת המזון היא מהברכות היחידות שחיובן מן התורה, וכאשר אנו מתבוננים בנוסחת ברכתיה אנו מוצאים שם את מה שנראה כתערובת של עניינים שונים שלכאורה אינם שייכים לענין ההודאה על המזון. מפני מה תקנו חכמים את הצירוף הבלתי רגיל של אותם עניינים, של:

- יציאת מצרים?
- ברית מילה?
- חוקי התורה?
- בנין ירושלים?
- הטוב והמטיב (שנתקנה על נס קבורת הרוגי ביתר - מפני מה מקומה בברכת המזון)?

● א ●

כתוב בתורה רט^ו, וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לךְ.

במסכת ברכות רט^ז הורונו חכמינו ז"ל שברכת המזון היא מצוה מן התורה וכן נפסק בשלחן ערוך רי"ז.

לכשנעיין בנוסח ברכת המזון נמצא צירוף עניינים שונים - ואמנם חשובים מאד - שלכאורה אין להם ולמצות ברכת המזון כל קשר. לדוגמא: אנחנו מתחילים את הברכה השניה "נודה לך ה' א-להינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה". הודאה זו בודאי שייכת למצות "ואכלת ושבעת וברכת את ה' א-להיך על הארץ הטובה אשר נתן לך", אבל מכאן אנו ממשיכים ואומרים "ועל שהוצאתנו ה' א-להינו מארץ מצרים ופדינתנו מבית עבדים ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדנתנו ועל חקיך שהודעתנו ועל חיים חן וחסד שחוננתנו". מה ענין יציאת מצרים, ברית מילה, ולימוד התורה, והודעת החוקים, לאכילת פיסת לחם וההודאה עליה. וכן בברכה השלישית אנו מבקשים רחמים מבורא העולם על עם ישראל, על ירושלים, על ציון, על מלכות בית דוד, על בית המקדש, על הרוחה במהרה מכל צרותינו, ואח"כ חותמים בברכת בונה ירושלים - ושוב הדברים נראים תמוהים, שכן על אף כל חשיבותם המרובה, קשה לקשרם עם מצות ההודאה על האכילה והשביעה. והמוקשה מכל הברכות היא הברכה האחרונה שצורפה לברכת המזון ע"י בית דינו של רבן גמליאל הזקן ביבנה ר"ח, והיא ברכת הטוב והמטיב כהודאה על נס הרוגי ביתר שנתנו לקבורה לאחר תקופה ארוכה של י"ח חדשים. "הטוב שלא הסריחו", "המטיב שנתנו לקבורה". שאמנם נס גלוי וגדול היה, אבל מפני מה ראו חכמינו ז"ל לצרף את ההודאה על נס זה להודאת ברכת המזון, צירוף הנראה לכאורה כמוזר ושאינו בינו לבין המצוה שום שייכות?

● ב ●

כתוב בתהילים רי"ט, תֹּרַת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ. עֲדוֹת ה' נֶאֱמָנָה מְחִימַת פֶּתַי. פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרִים מְשֻׁמְחֵי לֵב. מִצְוֹת ה' בְּרָה מְאִירַת עֵינַיִם. יִרְאֵת ה' סְהוֹרָה עוֹמְדַת לְעַד. מְשֻׁפְּטֵי ה' אָמַת צְדָקוֹ יַחְדָּו, הַנְּחַמְדִּים מְזָהָב וּמַפֵּז רַב וּמְתוֹקִים מְדִבֵּשׁ וְנֹפֶת צוּפִים. אִם דַּבְרֵי דוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה נאמרו על כל תג ועל כל אות מהתורה הקדושה

רטו. דברים (ח, י).

רטז. (כא, א).

ריז. או"ח (קפד סע' ב).

ריח. כדאיתא בברכות (מח, ב).

ריט. (פרק יט).

בנפרד, הרי על אחת כמה וכמה כאשר אנו רואים את צירוף העניינים ורואים בחוש את ה"משפטי ה' אמת צדקו יחדיו" – על כן הבה נבאר את ענין ברכת המזון מתחלתו לסופו בעזר השם יתברך.

הציווי הראשון מבורא העולם למין האנושי בתחלת בריאתו בגן עדן הוא מה שנאמר ^{יב} וַיֵּצֵא ה' אֱלֹקִים עַל הָאָדָם לְאֹמֶר מְכַל עֵץ הָגֵן אֶכֶל תֹּאכֵל, דהיינו מצות עשה, ובהמשך מצות לא תעשה: וּמֵעֵץ הַדְּעִת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אֶכְלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת. ואמנם רבינו סעדיה גאון מפרש ש"מכל עץ הגן אכול תאכל" הוא היתר אכילה ולא מצוה; ואם כן לא צווה האדם לאכל מכל עץ הגן, אבל בודאי שמוותר היה לו לאכול. ואף אם לא חוייב באכילה על כל פנים משמע שהאכילה היתה רצויה לפני הבורא. ולפי פירוש הרב דוד קמחי (הרד"ק) שכתב, "המצוה על לא תאכל ממנו - או על שניהם כי מצוה היא על האדם להחיות את עצמו במוותר לו, לפיכך אמר "אכל תאכל" כי בבא המקור אל הפועל הוא לחזק הדבר כמו שמוע תשמע, (דברים יא, ג) שמור תשמרו" (שם, כב).

מה שברור הוא שהציווי הראשון לאדם הראשון היה בנושא האכילה ושנאסר עליו לאכול מעץ הדעת טוב ורע.

ונחלקו רבותינו ז"ל ^{יג} בענין עץ הדעת איזה מין עץ היה: "רבי מאיר אומר גפן היה, שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין שנאמר 'ישת מן היין וישכר'. רבי נחמיה אומר תאנה היתה, שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו שנאמר 'יתפרו עלה תאנה'. רבי יהודה אומר חטה היתה, שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שטועם טעם דגן". ובמדרש בראשית רבה ^{יד} הובא דעה שלא גלה הקדוש ברוך הוא אותו האילן לשום איש ולא עתיד לגלותו משום כבודו של האדם שלא יאמרו בזה חטא.

אף על פי שנחלקו בו חכמים משמע מפשטות הגמרא במסכת ברכות שסתם משנה אזלא כרבי יהודה שאמרו בגמרא על המשנה שאמרה שאם בירך על פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא "פשיטא א"ר נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא לרבי יהודה דאמר חטה מין אילן היא, דתניא אילן שאכל ממנו אדם הראשון רבי יהודה אומר חטה היתה. סלקא דעתך אמינא הואיל ואמר רבי יהודה חטה מין אילן הוא ליברך עליה בורא פרי העץ קא משמע לן וכו' לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה". ולפי זה סתם משנה לא נצרכה אלא לשיטת רבי יהודה, ומכיון שסברה המשנה כמוהו הוצרכו לומר שגם לשיטתו אין מברכין על פירות הארץ בורא

יג. רכ. בראשית (ב, טז).

יב. ברכות (מ, א); סנהדרין (ע, ב).

יג. רכ. (טז, ז).

פרי העץ אלא בורא פרי האדמה, וסתם משנה בברכות סברה כרבי יהודה שעץ הדעת חטה היה.

וכן במסכת ראש השנה רכ"ב מצינו "תניא אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא, 'מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא. אמר הקדוש ברוך הוא, 'הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות', ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן". כתב רש"י שם רכ"ב, "ואני שמעתי דרבי יהודה לטעמיה דהא אזלא כמאן דאמר בסנהדרין (ע, ב) עץ שאכל אדם הראשון חטה היתה". ולפי דברי רש"י יוצא שגם רבי עקיבא שאמר רבי יהודה בשמו סובר שעץ הדעת חטה היה. (ורמז לדבר שהמילים חטא וחטה שרשן אחד דהיינו אותיות ח' וט')

ואם תאמר איך יתכן לומר ש"עץ" הדעת חטה היה, והלא חטה אינה עץ כמו שהבאנו מהגמרא במסכת ברכות דלעיל, ואיך צוה עליו הקדוש ברוך "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו", אלא שבזה גילתה לנו התורה שבתחלה החטה אמנם היתה עץ, ופרי העץ הזה לא היה כמו החטה שלאחר החטא, אלא כעדות התורה רכה, וְתָרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל וְכִי תֵאָוֶה הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמַד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל. נראה מזה שהיה פרי עץ הדעת דהיינו עץ החטה כעין גלוסקה נאה ומושלמת וראויה לאכילה ללא צורך להכינה למאכל כחטה שלאחר החטא. רק לאחר החטא ירדה החטה מגדולתה כעץ עושה פרי הטוב למאכל ותאוה לעינים ונחמד להשכיל, לתבואה שפריה קטן והטעונה טירחה והכנה מרובה כדי ליהנות ממנה.

ועתה עלינו לעיין במהות חטאם של אדם וחוה באכילתם מעץ הדעת טוב ורע ובמה יתוקן חטא זה על ידי התשובה השלימה והכונה.

כמובן שתקצר היריעה מליגע אפילו בקצה קצהו של ענין עמוק זה. אף על פי כן, אין מציאות זו פוטרת אותנו מלנסות להבין את הענין באופן כללי מפשוטו של מקרא וכהבנת חכמינו ז"ל.

● ג ●

תחלת זוהמתו של הנחש בפתח דבריו היה ליצור דמיון של חסרון מדומה והגבלת חירות והנאה במה שאמר לחוה אף כי אָמַר אֱלֹקִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן. ערום היה ויודע היה שנטילת חירות והטלת הגבלות על האדם הוא כנגד מהותו ומציאותו שהרי בצלם ובדמות בוראו נברא, וכשם שהבורא הוא בלתי מוגבל האדם הדומה לו

רכג. (טז, א).

רכד. סוף ד"ה בשתי הלחם.

רכה. בראשית (ג, ו).

שואף להיות כבוראו בלתי מוגבל. ובזה התכוון הנחש להטיל חיץ בין האשה לקונה ובוראה - וכאילו הבורא לא נתכוון בבריאתם לטובתם שהרי הגביל הנאתם, וכאילו שונאם^{כז}. וכאשר ענתה לו שאינו כן שהרי מִפְּרִי עֵץ הֶגֶן נֹאכַל, והוסיפה על האיסור באמרה ומִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הֶגֶן אָמַר אֱלֹקִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן תִּמְתּוּן, כלומר שגם הנגיעה בעץ אסורה עליהם, דחפה הנחש עד שנגעה בו^{כח}, ואז אמר לה הנחש "לא מות תִּמְתּוּן, כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה"^{כט}. וכאן הטיל את מלא זוהמתו באמרו כִּי יִדַע אֱלֹקִים כִּי בַיּוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקָחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם כַּאֲלֹקִים יִדְעִי טוֹב וְנָע, בזה שוב רצה לטעת במחשבתה כי הקדוש ברוך הוא שונא אותם "ככל אומן השונא את בני אומנותו"^ל ו"הייתם כאלקים"^{לא} - "יוצרי עולמות"^{לב}, ובזה כפל הנחש את ארסו, שהפחית מעלתם כאילו עד עתה אין הם בניו של הקב"ה בצלמו ודמותו וחלק ממנו, וכאילו רק לאחר שיאכלו יהיו כאלקים. וביקש לשכנעם שלאחר שיאכלו יהיו יותר שוים לו, וכשם שהוא יוצר עולמות כך גם הם יוכלו להיות יותר כמוהו, יוצרי עולמות. ובזה נתפתתה לו חוה "וראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו"^{לג}.

לשיטת רבינו סעדיה גאון שם פירוש דברי הנחש "והייתם כאלקים" הוא שתהיו כמלאכים יודעי טוב ורע יותר, וכעין זה פירש הרד"ק שם, ובדומה לו פירש בתרגום אונקלוס, "ותהין כרברבין חכמין בין טב לביש", וכן הוא בספורנו "שלמים במדע".

על כל פנים לפי כל הפירושים הנחש השיאם להמרות את פיו של הבורא עולם ולהשיג עצמאות יתר ממנו או להשיג דבר שאינו שייך להם וכביכול ל"גנוב" את כח ידיעת הטוב והרע מבעליו דהיינו הקדוש ברוך הוא.

למדונו חכמינו ז"ל שעבירה גוררת עבירה^{לד} ומתגובת האדם לקריאת הקדוש ברוך הוא באומרו "איכה"^{לה} ובפרט מתגובתו על שאלת הבורא יתברך שמו הֶמֶן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבַלְתִּי אֲכַל מִמֶּנּוּ אֲכַלְתָּ, אנו רואים ברורות את כפיות הטובה של האדם בתשובתו הַאֲשֶׁה אֲשֶׁר נִתְּתָה עִמָּדִי הוּא נִתְּנָה לִי מִן הָעֵץ וְנֹאכַל, וכדברי רש"י^{לז} "לשון גנאי הוא שתולה הקלקלה במתנתו של מקום והוא עשאה לו לעזר", ובזה הוסיף חטא על חטאו.

רכז. ע' רד"ק שם.

רכז. ע' רש"י שם.

רכח. רש"י שם.

רכט. רש"י שם.

רל. רש"י שם.

רלא. רש"י שם.

רלב. אבות דר"נ (פכ"ה).

רלג. שם, וַיִּקְרָא ה' אֱלֹקִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיְכָה.

רלד. עבודה זרה (ה, ב).

לכשנתבונן בדברי הקדוש ברוך הוא לשותפי החטא (הנחש, חוה, ואדם), נראה שרק הנחש קבל קללה ישירה כנאמר שם: אָרוּר אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׁדָה. אבל חוה ואדם לא נתאררו אלא נענשו. יש הבדל עצום בין קללה לעונש: "קללה" היא ביטוי לעומק הסלידה המיאוס והתיעוב של הרוע שבמעשה. לעומת זאת, "עונש" הוא מצד אחד ביטוי של מורת רוח ואי הסכמה עם המעשה ומצד שני הוא ביטוי של אהבה בנתינת אמצעים לתיקון החטא ולהוציאו ממצב שבו הוא בגדר "מעוות לא יוכל לתקון". לכן הורים לא מקללים את צאצאיהם אלא מענישים אותם מחמת אהבתם הרבה ומפני שכואב להם ואיכפת להם מילדיהם ורוצים בטובתם ובתשובתם.

ולכן אֵל הָאֱשֵׁה אָמַר הַרְבֵּה אֲרַבָּה עֲצָבוֹךָ וְהִרְגֵךָ בְּעֵצֶב תִּלְדֵי בָנִים וְאֵל אִישׁךָ תִּשְׁוֹקֶךָ וְהוּא יִמְשֵׁל בְּךָ, כלומר היא היא תשובת המשקל של האשה על שנתפתה להיות עצמאית על ידי אכילתה מעץ הדעת. על כך שנתאוותה לפרי עץ הדעת כי היה טוב למאכל, תאוה לעינים, ונחמד להשכיל היא אמנם תיצור עולמות על ידי שהיא תיצור חיים והיא אם כל חי, אבל דוקא על ידי אי-עצמאות ומתוך צער וסכנה. ותוכרח להישען על אביה שבשמים מתוך צערה וצרתה זו, וכל מהותה ועצמותה תהיה על ידי תשוקתה לאישה ומבחינה זו "והוא ימשל בך", ובזה יתוקן החטא. וצערה ותלותה יביאו לשוב אל אביה-אוהבה בורא העולם.

וּלְאָדָם אָמַר כִּי שְׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעֵבֹרְךָ בְּעֵצָבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לְךָ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׁדָה, בְּזַעַת אִפְיֶךָ תֹאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֵךְ אֵל הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ כִּי עֵפָר אַתָּה וְאֵל עֵפָר תִּשׁוּב ר"ה. האדמה נבראה עבור האדם להיטיב עמו ולהחיותו. ואילו הוא האדם מעל בטובתו והשתמש בתוצרת האדמה לרעתו - ועונשו שהיא תקנתו - שמעתה הוא יהיה עובד אדמה שהוא יהיה משועבד לה, היפך כוונת יצירת האדמה עבורו. ועל ידי עמלו וזיעת אפו יכיר בעובדת היותו נצרך לבוראו על כל צעד ושעל כי הרי הוא הנותן לו כח לעשות חיל. ועל ידי יגיעתו ישיג לפחות מעט מגודל הנס והחסד שב-"נתן לָחֶם לְכָל בְּשָׂר׃ כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד׃" ר"ו, ואחרי כל עמלו ויגיעתו, הצלחת השתדלותו תלויה ברצון הבורא להוריד גשם או לא. גם כשיורד הגשם צריך הוא לרדת דוקא בזמן הראוי לעזר לגידול התבואה כדי שיהיו גשמי ברכה "כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב". על ידי שובך לעפרך - יתוקן חטאך - ותזכה לצמוח מחדש בתחית המתים כנאמר בפרשת האזינו אֲנִי אֲמִית וְאֲחִיָּה מִחַצְתֵּי וְאֲנִי אֲרַפָּא ר"ז. אמרו חכמינו ז"ל ר"ח, "תנו רבנן אני אמית ואחיה, יכול מיתה באחד וחיים

ר"ה. בראשית (ג, יח).
 ר"ו. תהילים (קלו).
 ר"ז. דברים (לב, לט).
 ר"ח. פסחים (סח, א).

באחד כדרך שהעולם נוהג, תלמוד לומר מחצתי ואני ארפא, מה מכה ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד, מכאן תשובה לאומרים אין תחית המתים מן התורה".

מעתה נוכל להבין ביתר שאת את שיטת רבי יהודה שעץ הדעת חטה היה, וכשם שרבי נחמיה דרש שעץ הדעת תאנה היתה שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו שנאמר וַיִּתְּפְרוּ עֲלֶיהָ תְּאֵנָה - רבי יהודה נחית לסיפיה דענינא - וממה שענשו הקדוש ברוך הוא שעל ידי זעת אפו יאכל לחם מהתם משמע שבלחם קלקל ובלחם יתוקן, ולכן הסיק רבי יהודה שעץ הדעת חטה היה.

ולפי שיטת רבי יהודה, וסתם מתני' במס' ברכות שעץ הדעת חטה היה וכמוסבר לעיל שהחטה לפני החטא היתה עץ ופירות העץ היה מעין מאפה לחם כגלוסקאה המוכנה לאכילה, יבנו הרבה עניינים הנראים כתמוהים מנקודת מבט שטחית.

● ד ●

ברכת הלחם ונוסחתה משונה מכל שאר ברכות ראשונות שכן בכל שאר הברכות הנוסח הוא "בורא פרי העץ", "בורא פרי הגפן", "בורא מיני מזונות", "בורא פרי האדמה", "שהכל נהיה בדברך". הצד השווה שבכולם הוא שאנו מודים לבורא העולם על מה שברא להחיות בהם נפש כל חי; ואילו בברכת הלחם אנו אומרים "המוציא לחם מן הארץ" ואין אנו מברכים אותו על בריאת הלחם אלא על שהוא מוציא את הלחם מן הארץ. הענין תמוה שהרי דווקא את הלחם נראה שהאדם הוא זה שעמל בהוצאתו מן הארץ, ולמה הדגישו חכמינו ז"ל בנסחם את הברכה שהוא הקדוש ברוך מוציא את הלחם מן הארץ? לפי הנכתב לעיל הדברים פשוטים וברורים. שכן כל תכלית עבודת האדמה של האדם בהוצאת הלחם נועדה לשם הכרזה זו, דהיינו שיכיר האדם שאף עם כל עמלו והשתדלותו אין הוא עצמאי ואין הוא מושל באותו כח המוציא את הלחם מן הארץ. אלא למרות הראיה החיצונית הנראית כאילו שמכוחו ומהשתדלותו בא הלחם, לאמתו של ענין וכידוע לכל מי שיש בו אפילו מקצת מן השכל - המציאות היא שהקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו הוא המוציא לחם מן הארץ ושהוא לבדו נותן לאדם כח לעשות חיל, ואין האדם עצמאי בשום פנים לעשות דבר וחצי דבר בלי האנרגיה הניתנת לו ובלי הכחות שנתן הבורא בבריאה ליצר את הלחם אשר הוא אוכל וחיותו תלויה בה^{רלט}.

לאחר העיון בחטאם של אדם וחוה נמצא שלמעשה הוא כלל בתוכו חטאים

שונים:

רלט. יש נוהגים למנות למנין עשרה ע"י ברכת המוציא שיש בה עשרה תיבות ואולי רמז יש בזה שכן בעשרה מאמרות נברא העולם והאדם גרם לו חורבן בחטאו וע"י עשרת התיבות שבברכת המוציא ימצא תיקון כנגד אותם עשרה מאמרות. שכן ע"י הכרה בבורא באמצעות מושג ה"לחם" יתוקן העולם.

(א) התפתותם לטענת הנחש שאין הקדוש ברוך הוא אוהבם ומיטיבם אלא להיפך שונאם (לפי רש"י) או מונע טובתם (לדעת רבינו סעדיה גאון).

(ב) תאותם לעצמאות מן הבורא - כתוצאה מדברי הנחש - כנגד טבע הנשמה לשאוף להתדבק ולהתחבר לבוראה.

(ג) גזילה - שכן אכלו מן העץ השייך לבורא בלי רשותו וכנגד ציוויו.

(ד) אי הודאה בחטא ותליית האשמה באחרים.

(ה) כפיות טובה למיטיבם - ובפרט האדם חטא בזה כאשר ענה לקדוש ברוך הוא, "האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל".

התשובה והתרופה לתיקון העוולות שנעשו על ידם חייבת אם כן לכלול בתוכה מעין תשובות משקל המתאימות לנזק הרוחני והגשמי שנגרמו על ידן. אמרו חכמים רמ"ב, "בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין".

● ה ●

מעתה עלינו לעיין כיצד התורה נתנה ונותנת מענה ותיקון לכל מה שקלקלו אדם וחיה בבריאה. וכיצד התורה היא התבלין ועץ החיים לכל המחזיקים בה.

המושג "לחם" בתורה אינו מוגבל ללחם כפשוטו אלא באופן כללי למזונותיו של האדם. לדוגמא: "וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בְּהָרַ וַיִּקְרָא לְאָחִיו לְאָכַל לֶחֶם וַיֵּאָכְלוּ לֶחֶם וַיְלִיְנוּ בְּהָרַ" רמא, שהרי יעקב זבח זבח בהר וכשקרא לאחיו לאכל לחם כמובן שהכוונה לזבח ולסעודה שהכין להם. "וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפֵּק וַיֵּאמֶר שִׁימוּ לֶחֶם. וַיְשִׁימוּ לוֹ לְבָדוֹ וְלֶחֶם לְבָדָם וְלִמְצָרִים הָאֲכָלִים אֹתוֹ לְבָדָם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמְצָרִים לְאָכַל אֶת הָעֵבְרִים לֶחֶם כִּי תוֹעֵבָה הוּא לְמְצָרִים" רמב. הנה אכילת הלחם לא היתה תועבה למצרים אלא אכילת הבשר של בעלי החיים שאותם עובדים המצרים כעבודה זרה; והמוכרח ד"לחם" הכוונה לסעודה הכוללת לחם ובשר בעלי חיים עם שאר דברי מאכל. וכן מה שנאמר בספר תהלים רמג "נִתֵּן לֶחֶם לְכָל בֶּשֶׂר כִּי לְעוֹלָם תְּקַדֹּשׁ", אין כוונת הפסוק לומר שכל בעלי החיים מזונם הוא לחם אלא ש"לחם" הוא מושג כולל למזונות.

הלחם נחשב לעיקר מזונו של אדם ושאר המאכלים נחשבים כטפלים ללחם. לכן ברכת המזון פוטרת את כל המאכלים שבסעודה אף על פי שבנוסח הברכה

רמ. קידושין (ל, ב).

רמא. בראשית (לא, נד).

רמב. שם (מג, לא-לב).

רמג. קלו, כה

הראשונה אנו אומרים "הוא נותן לחם לכל בשר", כי הלחם כולל את כל דברי המאכל שבסעודה.

שורש המלה "מלחמה" הוא באותיות ל' ח' מ' (= לחם) ומלחמה פירושו מאבק בדרך כלל מאבק על החיים - גם הלחם עצמו מסמל מאבק - כי האדם נלחם ומתייגע כדי להשיגו, כנאמר "בנפשו יביא לחמו".

● 1 ●

כאשר הקדוש ברוך אמר לאדם לאחר החטא של אכילת פרי עץ הדעת, דהיינו החטה כנ"ל, בַּזַּעַת אֶפְיֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם, גילה לו הבורא בזה את סדר התיקון והתשובה על חטאו וחטא אשתו.

(א) על חטא ההתפתות לטענת הנחש שאין הקב"ה חפץ בטובתם או אפילו שונאם, בזה שהאדם יעמול להשיג את מזונו והקדוש ברוך הוא יסייעו בהוצאת הלחם מן הארץ, יבין האדם את אהבת הבורא אליו משני כיוונים. האחד כמה טוב היה לו לפני החטא שלא היה צריך לטרוח ולעמול בהשגת מזונו שזה מראה על אהבתו העזה של הבורא אליו כיציר כפיו וכצאצאו, והשני שאפילו עכשיו, לאחר החטא, אין הקדוש ברוך הוא מתנכר אליו אלא ממציא לו את מזונותיו ונותן לו את הכח והאמצעים לעשות חיל.

(ב) חטא התאוה לעצמאות יתוקן בזה שעל אף כל עמלו של האדם אין בכוחו להוציא אפילו חטה אחת מן הארץ אלא אם כן הקב"ה מסייעו בנתינת הכח הגשם ומניעת מחלות התבואה ושאר הפגעים הרבים. ולכן עִינֵי כָל אֱלֹהִים יִשְׁבְּרוּ וְאֵתָה נֹתֵן לָהֶם אֶת אֶכְלָם בְּעֵתוֹ וְכָל מְצִיאֹת אָדָם מְזוֹנוֹ וְחֵיתוֹ תְלוּיִים בְּכָל עֵת וּבְכָל שְׁעָה בְבוֹרָא הָעוֹלָם, ושוב אין האדם יכול בשום אופן להתעלם מעובדת תלותו בבורא. ואדרבה, על ידי זה שהוא נצרך לבוראו הוא מתקשר עמו בעבותות אהבה וקשר נפשי ורוחני עמוק. בזה יתוקן חלק החטא של ההתנתקות מהבורא.

(ג) הגזילה שגזל מהבורא באכלו מן החטה שלא ברשות תתוקן על ידי ברכה ראשונה על המזון שלפני האכילה וברכה אחרונה לאחר האכילה, כמו שאמרו חכמינו ז"ל רמ"ד על מה שנראה כסתירה בין שני פסוקים. האחד אומר "לה' הארץ ומלואה", והשני האומר "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם". אמרו חכמים שלה' הארץ ומלואה לפני שאדם מברך לקדוש ברוך הוא על המתנה שנתן לו, ומה שנאמר "והארץ נתן לבני אדם" הוא לאחר שאדם מברך על הטובה בזה נעשה הדבר

כשלו ומותר לו להשתמש במתנתו של הבורא. כלומר, אם הוא נוטל הנאה מהעולם הזה בלי ברכה הוא בגדר גזלן, ורק לאחר הברכה ניתנה לו רשות ההשתמשות.

(ד) אי הוודאה בחטא - שהוא חטא בפני עצמו - ותליית האשמה באחרים שהוא סניף נוסף בחטא זה יתוקן בזה שהוא יודה לבורא על טובו ויודה לו על לחמו שבא לו בעמלו מחמת חטאו. כלומר, שבזה שהוא מודה לו לא רק על הטובה אלא גם על הדרך בה הוא מקבל את הטובה דהיינו על ידי קבלת העונש של "בזעת אפיך" בהכרת טובה על אותה אפשרות של תיקון החטא. זהו גופא הודאה מִקְדָּשׁ, דבכל פעם שהוא אוכל ומברך על מזונו הרי הוא כאומר שוב ושוב "חטאתי בכפירה בחטא ובתליית האשמה באחרים, וכעת אני מודה באשמתי ותולה את החטא בי בעצמי, ולכן אני עמל בשמחה על לחמי ומודה לך על חסדך הגדול שנתת לי, לא רק את המזון אלא גם את הדרך לתקן את מה שקלקלתי". אין לך הכרת טובה ותשובת המשקל גדולה מזו.

(ה) את כפיות הטובה שבחטא אכילת פרי עץ הדעת מתקן האדם על ידי כך שעל ידי אכילת הלחם וברכת המזון על מזונותיו הוא מרחיב את הכרת תודתו, לא רק על הלחם והמזון אלא מרחיב הוא לראות על ידם את התמונה הגדולה של ברית, תורה, ארץ חמדה טובה ורחבה. ומכיון שכפיות טובה הוא צמצום הטובה וזלזולה, לעומתה, הרחבת הכרת הטובה למרחבים הקשורים זה בזה כשרשרת של טובות המאפשרות את ההתפתחות הכללית של טובות הבורא עם האדם. היא היא תשובת המשקל הנכונה לצמצום הטובה וחלול גדולתה וחשיבותה.

● ז ●

מיד לאחר החטא הגדול בו חטאו אדם וחווה באכילת פרי עץ הדעת טוב ורע מתחיל תהליך תיקון העולם והחזרת העטרה ליושנה. הוא מתחיל ב-"בזעת אפיך תאכל לחם" שהוא תחלת התיקון, ונמשך ביתר שאת עם אברהם אבינו בברית בין הבתרים שמשם מובילה הדרך למתן התורה וקבלתה בהר סיני על ידי עם סגולה באמרם "נעשה ונשמע", שעל ידי זה "פסקה זוהמתו של נחש" כדברי חז"ל רמ"ה. שכן נתינת התורה היא התבלין והתרופה ליצר הרע שהוא הנחש המסית ומדיח. היא התורה שבה "הישר והטוב" בכחה להביא לתיקון העולם וחזרתו לקדמותו כמלפני החטא, אלא שהכל תלוי עדיין באדם המקיימם או חס וחלילה לא מקיימם, והתהליך ההיסטורי של תיקון העולם חייב להימשך - על אף כל העליות והירידות שלאורך כל ההיסטוריה של העם היהודי והאנושות כולה עד שבסופו של דבר יגבר הטוב על הרע וכל הרשעה כרגע תאבד. אז יִפְרֹוּ וַיִּדְעוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי תְּבֵל כִּי לֹךְ תִּכְרַע כָּל בָּרֶךְ. תִּשְׁבַּע כָּל לְשׁוֹן. לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפְּלוּ וְלִכְבוֹד שְׁמֶךָ יִקָּר וַתִּגְו וַיִּקְבְּלוּ כָּלֶם אֶת

על מלכותך ותמלך עליהם מהרה לעולם ועד כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלך בקבוד כפתוב בתורתך ה' מלך לעולם ועד ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אלהי ושמך אלהי. לכן, "אכילת הלחם" היא לא ענין סתם של אמצעי תזונה לבני האדם אלא היא כוללת בתוכה את כל עבודתו בעולמו ואת עבודת עם ישראל כחיילי צבא תיקון העולם בפרט.

הלחם מופיע בתורה שוב ושוב כמושג "מתקן עולם". בדור הדעה, דור אוכלי המן במדבר, עליהם נאמר רמ"ב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. וכתב הרמב"ן שם שבזה התכוון הקב"ה לתת להם הזדמנות לעמוד בנסיון האמונה שיאמינו בו לעולם, ומשמע שהיה בידם, לו עמדו בנסיון, להחזיר את העולם על ידי אמונתם לקדמותו כקודם חטא אדם וחווה.

במשכן ולאחר מכן בבית המקדש נצטוו רמ"ב, "ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד". סיבת נתינת הלחם לפני הקדוש ברוך הוא תמיד כי הלחם מסמל את חסד ה' שבתשובה והתקרבות אל ה'. ולכן על בני ישראל לתת את הלחם לפניו תמיד, ובזה יכירו את חובתם כלפי בוראם והוא הבורא יזכרם בזה לטובה.

גם הקרבנות נקראו בתורה רמ"ב לחם אשה לה', וכן לחם אשה לריח ניחח לה'. הרי לא הובאו מן הלחם אלא מן חלקי הקרבנות שהוקטרו על המזבח, אלא שהלחם פירושו לחם התשובה שהוא היה הריח ניחח לה', ופעמים רבות מוזכרת המלה לחם בתורה בקשר לקרבנות המקרבים את ישראל לאביהם שבשמים.

קרבן התודה, הבא על תודת האדם לבוראו על חסדיו ועל הצלתו מן הצרות והרעות, בא עם ארבעים לחמי תודה. הקפידה התורה על לחמים דווקא כי בלי קשר הלחם התודה חסרה את עיקרה. הלחם הוא סימן הקשר אל הבורא והבעת התודה העמוקה ביותר על חסדו הגדול לאדם בעולמו.

● ח ●

ארץ ישראל היא ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תקסר כל בה רמ"ט. קדושת ארץ ישראל מאפשרת את עבודת ה', והוא הלחם המקשר את הנברא לבורא. ולכן הוזכרה החטה לראשונה בשבעת המינים של ארץ ישראל מכיון ששם בארץ ישראל דאורא מחכימה שם הוא המקום המסוגל ביותר לתיקון חטא עץ הדעת.

רמו. שמות (טז, ד).

רמו. שמות (כה, ל).

רמח. ויקרא (ג, יא).

רמט. דברים (ח, ט).

כתיב^ר, וַיַּעֲבֹד וַיִּרְעֶבֶד וַיֵּאָכְלֶךָ אֶת הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֶךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדוֹ יַחֲיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יַחֲיֶה הָאָדָם. כתב הרשב"ם שם, "למען ענותך זהו עינוי שאין פת בסלך, וחיך תלויים למרום בכל יום" וכן כתב החזקוני שם, "וירעיבך שלא נתן לך מן אלא דבר יום ביומו, וזהו וירעיבך שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו", דהיינו שההכנה לכניסה לארץ ישראל בדרך לתיקון החטא ותיקון העולם הוא על ידי וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדְרָךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכָה ה' אֶלְקֶיךָ זֶה אֲרֻבְעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לְמַעַן עֲנֹתְךָ לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בְּלִבְּךָ הִתְשַׁמֵּר מִצֹּתוֹתָי אִם לֹא^{נא}, שעל יד העינוי של אי הידיעה כיצד יהיה לו פת לאכול מחר, האדם הוכרח לבטוח בבוראו ולישא עיניו אליו, ועל ידי זה להתקרב אליו ולסמוך על טובו ועל חסדו כתינוק הבוטח בהוריו בתמימות שיספקו לו כל צרכיו. וזה הוא הלימוד "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" והלחם אינו אלא אמצעי שעל ידיו מספק הבורא את צרכי הנבראים^{נב}.

● ט ●

תיקון העולם והאדם על ידי עבודת הלב הקשורה בעקרון שהתורה הגדירתו כ"לחם" התחיל מיד לאחר החטא של אדם וחוה ונמשך ביתר שאת וביתר עז על ידי עבודת ה' וקירבתו של אברהם אבינו אליו. ברית המילה וכריתת הערלה^{נב} המייצגת את הרע ואת המסך המבדיל בין האדם לבוראו היתה המצוה הראשונה בה נצטוו אברהם כתחלת הדרך לתיקון העולם בדרך סור מרע ואחר כך עשה טוב. ומשם המשיך התיקון במתן וקבלת התורה כפי שכתבנו לעיל שהתורה היא התבלין והרפואה ליצר הרע שהוא הנחש. משם המשיך התיקון למדריגה נוספת בהקמת המשכן ולאחר מכן בבנין בית המקדש על ידי הקרבנות המקריבים את האדם לבוראו, על ידי לחם הפנים אשר לפני השם תמיד, והבאת לחם אשה לריח ניחח לה'. ומשם ממשיך התיקון על ידי עבודת עם ישראל והשתדלותו לבנין בית המקדש השלישי שיהיה בנין עדי עד. ומשם לביאת המשיח אשר בסוף כל התהליך הארוך הנכתב לעיל יחזיר את העולם לקדמותו כפי שהיה קודם החטא - וכל זה על ידי משיח בן דוד (וכידוע ראשי התיבות של אדם הוא א- אדם ד-דוד מ-משיח).

ובזה יבואר למה מתה רחל אמנו בדרך אפרת היא בית לחם, שבית לחם הוא מקום תחלת גאולת ישראל ולא בכדי שם המקום בית לחם כפי שהוסבר לעיל שהלחם הוא כינוי לתשובת האדם ותיקון העולם. ולכן אז באחרית הימים נצטרך לזכותה של רחל כמבואר בספרים הקדושים - וכן דוד המלך ע"ה נולד בבית לחם וזה

רנ. דברים (ח, ג).

רנא. שם (ב).

רנב. יש לציין אגב אורחא דבר נפלא שמלת 'הלחם' בגימטריא 'יחיה האדם'.

רנג. ערלה בקריאה הפוכה הוא - הירע.

מה שאנו אומרים בקבלת שבת בפיוט של רבי שלמה אלקבץ ז"ל "התנערי, מעפר קומי; לבשי בגדי תפארתך עמי, על יד בן ישי בית הלחמי, קרבה אל נפשי גאלה". ומדגישים שהגאולה תבא על ידי בן ישי "בית הלחמי" שכן דוקא אותו הבא מבית לחם, "בית תיקון העולם", רק הוא על ידי עבודת התיקון שלו של שייכות גמורה וקירבה גדולה לבורא העולם יכול להביא את התיקון השלם על ידי החזרה בתשובה ובנין ירושלים ובית המקדש.

עכשיו יתבאר הענין שהתחלנו בו שהוא הנוסח הבלתי מובן של ברכת המזון שמקושרים כמה עניינים הנראים כאינם שייכים זה לזה. הנה המקור לנוסח ברכת המזון הוא במסכת ברכות⁷¹: "תניא רבי אליעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו. נחום הזקן אומר צריך שיזכור בה ברית. רבי יוסי אומר צריך שיזכור בה תורה. פלימו אומר צריך שיקדים ברית לתורה שזו נתנה בשלש בריתות וזו נתנה ב"ג בריתות" וכך נפסק בשלחן ערוך⁷². כל ענין ברכת המזון מקשה אחת עשויה - הלחם והכרת הטובה והתודה עליה, היא תהליך מרכזי בהחזרת העולם לתיקונו ולקדמותו, ולכן הנוסח כולל בתוכו את כל פרטי התהליך: בריתו של אברהם אבינו, קבלת התורה, בנין ירושלים, מלכות בית דוד; כולם שרשרת אחת ארוכה שתביא לתיקון החטא.

ומטעם זה אמרו חז"ל שהבאת שתי הלחם בחג השבועות תביא ברכה בפירות האילן מפני שסיבת הבאת שתי הלחם דוקא בחג השבועות שהוא זמן מתן תורתנו הוא משום שעל ידי קבלת התורה בהר סיני פסקה זוהמתו של נחש ועמד החטא הראשון להיות מתוקן על ידי זה, אם לא היו מקלקלים בחטא עגל הזהב. ולכן שבועות הוא זמן הקרבת שתי הלחם שבזה הלחם יבא העולם על תיקונו וגאולתו, ורמז בשתי הלחם - אחד כנגד אדם ואחד כנגד חוה. ולכן לעתיד לבא אמרו חז"ל שעתידים אילנות שבארץ ישראל להוציא גלוסקאות יפות, כלומר שמיני מאפה יגדלו על העצים, וזהו ממש כפי שהיתה החטה קודם החטא כשהיה עץ הדעת שהוציא לחם מוכן לאכילה. רק לאחר החטא ירדה למדרגת חטה שאינה מוכנה, וגודלת כתבואה, ובימות המשיח תשוב טבע החטה לקדמותה.

רנד. (מח, ב).

רנה. אורח חיים (קפז סעי' ג).

● י"א ●

ענין ברכת הטוב והמטיב על נס הבאת הרוגי ביתר לקבורה הוא מפני שהתהליך של תיקון העולם נפסק לזמן על ידי חורבן בית המקדש, ונס ביתר הוא הנס הגלוי הראשון לאחר הבעת כעסו ומורת רוחו של הקדוש ברוך הוא עם כלל ישראל, והוא גם הנס הגלוי האחרון שלא כדרך הטבע לגמרי שראו בו כלל ישראל מעת החורבן ועד עתה. ואף על פי שראינו אלפי אלפים ורבי רבבות נסים כפולים ומכופלים בנס הקיום של כלל ישראל לכל אורך גלותינו מאז ועד עתה, אבל בכל זאת נס גלוי על-טבעי בהיקף גדול כזה כנגד דרך הטבע באופן פשוט הגלוי לעין כל, לא קרה מאז ועד עתה. ואם כן, נס ביתר הוא הגילוי הראשון - לאחר כעס החורבן - לאהבתו וחבתו של בורא העולם לעם סגולתו כפי שהבטיחנו בתורתו¹¹: לֹא מֵאֲסִתִּים וְלֹא גְעֻלֹתִים לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתְּם. לכן, נס הבאת הרוגי ביתר לקבורה מסמל את תחלת הגאולה העתידה בדרך לבנין בית המקדש השלישי והגאולה השלימה על ידי משיח בן דוד ומשיח צדקינו, ולכן, צרפווה חכמינו ז"ל ביבנה לנוסח ברכת המזון שכן כל ענין ברכת המזון הוא ביטוי לעריכת סדר תיקון העולם מן החטא הקדמון והגאולה השלימה העתידה ע"י עבודת ה"לחם" שעל ידה מתקשר האדם לבוראו. ואז ישוב ה' להיות מלך על כל הארץ ובוים ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ובזה הנס של ביתר הראנו הבורא שלא עזבנו ולא יעזבנו ולא יטשנו לנצח.

● י"ב ●

ולסיום נראה להעיר שמה שמצאנו בדברי חז"ל¹² שתכלית בריאת האדם בעולמו עם כח הבחירה בין רע לטוב הוא מפני שהבורא בחסדו חפץ לברוא את האדם באופן שיוכל לקנות את עולמו בזכות עצמו על ידי עמלו ויגיעתו, ובזה יגיע לו שכרו וגמולו הטוב לעד ולנצח נצחים ליהנות מזיו שכינתו ומחמתו וגדולתו האין סופית של הבורא, ולא שיקבל את הנאתו זו על ידי מתנת חסד. (וקראו למתנת החסד "נהמא דכיסופא"¹³ דהיינו "לחם חסד", דהיינו שיש לחם שהוא של חסד כעני בפתח המקבל מתנתו מיד הנותן מצד טוב לבו ולא מפני שהרויח את הזכות ללחם). ויש לחם שאינו של חסד אלא מפני שטרח ועמל בעבודתו, ובזה קנה את זכותו לקבל שכרו. ולפי מה שהוסבר לעיל, זהו הלחם אשר נתן הקדוש ברוך לאדם, "בזעת אפיק תאכל לחם", על דרך "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך".

רנו. ויקרא (כו, מד).

רנו. ירושלמי ערלה (פ"א ה"ג), ומובא ומבואר באורך בספר דעת תבונות (סי' יט).

רנח. ביטוי זה מקורו בספר מגיד מישרים (להבית יוסף) פרשת בראשית (ד"ה אור ליום שבת י"ד לטבת).

שהוא הלחם שאינו של חסד והיינו "נהמא דלא בכיסופא" שעל ידיו יתקרב האדם לבוראו בכחות עצמו על ידי בחירתו בטוב ויזכה לטובה וברכה בשני העולמות בזה ובבא.

נתיב יב

מעשה ער ואונן - וגדרי אביזרייהו דגילוי עריות

מבוא

הגאון החסיד מגדולי בעלי המוסר בדור האחרון רבי אליהו לאפיאן זצ"ל בעל "לב אליהו" שאל פעם את אחד מבחורי הישיבה למה הוא נוסע למקום פלוני, "וכי אין אתה חושש ממראות אסורים ומהרהורים לא טובים?" הבחור ענה שאיננו חושש מכך ומה שהוא רואה לא מפריע לו. לתדהמת הבחור הגיב רבי אליהו על תשובתו באופן חריף במיוחד ואמר לו, "אני זקן מופלג, וכשאני הולך ברחוב אני דואג מהשפעת הרחוב ומחסרון הצניעות שמא יזיק לי הדבר ברוחניות. ואתה בחור צעיר - עליך זה לא משפיע - היתכן?"

שמירת העיניים וטוהר המחשבה הם מיסודות קדושת עם ישראל, ובנושאים אלו במיוחד על כל יהודי מוטלת החובה להתייעץ עם רבותיו מה מותר ומה אסור וכיצד להתנהג כראוי לכן תורה ובאופן מאוזן, שכן מצד אחד האיסורים הנוגעים לעניני הצניעות חמורים מאד, ומצד שני כאשר האדם נוקט באמצעים קיצוניים יותר מהמחוייב בהלכה בלי הדרכה ראויה, הוא מכניס את עצמו ללחצים נפשיים העלולים להזיק לו בצורות שונות מלגדול ולעלות בדרך הטובה והישרה. צא ולמד מחטא אדם הראשון ועצת הנחש להחמיר ולטעון שגם הנגיעה בעץ הדעת כרוכה בעונש מות. מתוך חומרה זו באה האשה לידי קולא - וקלקול הדורות עד ביאת גואל. בודאי שיש להמנע מדרך זו המובילה לקלקול ולא לתיקון¹. בפרק זה יתבאר מקצת מהנושא החשוב הזה - ואינו אלא בגדר טיפה מן הים. - ואם לא באנו אלא לעורר את המחשבה בנושא, דיינו.

רנט. ולכאורה לזה התכוון הרמב"ם ז"ל בהלכות דעות (פ"א ה"ד) "שהדרך הממוצעת היא הדרך הנכונה שיבור לו האדם בחייו והיא היא דרך התורה". ובודאי שאין כוונתו לומר שעל האדם לשאוף לבינוניות ולא לגדלות, אלא כוונת הרמב"ם ללמדנו שהקיצוניות היא בעצם מדה רעה חוץ מבנסיבות ובמצבים יוצאי דופן. ורק בענין אחד על האדם להתנהג בקיצוניות דהיינו במידת האיוון שעליו להיות מאוזן באופן קיצוני, כלומר, שהצדיק האמיתי איננו קיצוני במהותו אלא מחשבותיו ופעולותיו נמדדים על ידו בדיוק נמרץ ובאיוון קיצוני.

■ האתגרים ■

מדוע התחייבו ער ואונן בהוצאת זרעם לבטלה בחיוב מיתה? הלא אין האיסור של הוצאת זרע לבטלה איסור דאורייתא (לדעת רוב הפוסקים), ומדין תורה אין העובר על האיסור חייב אפילו מלקות, ובפרט שהם חיו בתקופה של לפני מתן התורה.

כיצד יתכן שמצד אחד התורה והחכמים החמירו מאד בקורבה לעריות בהרחקות שונות ובסייגים רבים וכן גזרו על היחוד ואפילו של פנוי עם פנויה, ומצד שני אנו מוצאים אצל דוד המלך ע"ה שאבישג השונמית שמשה לו כסכנת?

● א ●

איתא במסכת נדה רס בשם רבי יוחנן, "כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה שנאמר 'וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו'. רבי יצחק ורבי אמי אמרי כאילו שופך דמים".

הדברים צריכים ביאור שהרי ער ואונן היו לפני מתן תורה ואף שהיו מבני ברית, מכל מקום הרי הוצאת זרע לבטלה לא היו מהדברים שנאסרו עליהם. ואפילו לאחר מתן תורה הרי איסור הוצאת זרע לבטלה על אף גודל איסורו וחומרתו אינו איסור תורה כמבואר בפוסקים. ואע"פ שאסמכתא לדבר ממעשה ער ואונן ומעוד פסוקים המובאים שם במסכת נדה, מכל מקום אינו נמנה במנין תרי"ג מצות כאחד מאיסורי לא תעשה מדאורייתא. ואם כן, למה נענשו על זה ער ואונן בעונש חמור כל כך - עונש מיתה?

במסכת יבמות רסא איתא "שלח ליה רבא בריה דרבה לרב יוסף, 'למדנו רבינו היכי עבדינן, א"ל, 'מיייתנן נהמא חמימא דשערי ומנחינן ליה אבי פוקרי ומקרי וחזינן ליה". ובהמשך שם, "אלא אמר אביי, 'מעברין קמיה בגדי צבעונין וכו"'. עיין שם. כלומר, שכשצריך לבדוק אם אדם זה הוא כרות שפחה או לא, אנו בודקים אותו באופן כזה הגורם לקרי וכשיוצא זרעו חזינן אם הוא כרות שפחה או לא.

ולכאורה צריך ביאור דהרי אמרינן שהוצאת זרע לבטלה שלא בדרך אישות הוא כאילו שופך דמים רסב ואיך נתיר לבדקו ע"י הוצאת זרע לבטלה?

● ב ●

במסכת סנהדרין רסג איתא "אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ובאו ושאלו לרופאים ואמרו, 'אין לו תקנה עד שתבעל', אמרו חכמים, 'מות ואל תבעל לו', 'תעמוד לפניו ערומה', 'מות ואל תעמוד לפניו ערומה', 'תספר עמו מאחורי הגדר', 'מות ולא תספר עמו מאחורי הגדר'. פליגי בה ר' יעקב בר אידי ור' שמואל בר נחמני, חד אמר אשת איש היתה, וחד אמר פנויה היתה. בשלמא למאן דאמר אשת איש היתה, שפיר, אלא למאן דאמר פנויה היתה מאי כולי האי? רב פפא אמר משום פגם משפחה. רב אחא בריה דרב איקא אמר כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות".

רס. (יג, א). (א).

רסא. (עו, א). (א).

רסב. כדאיתא בנדה (יג, א). (א).

רסג. (עה, א). (א).

וברור מהנ"ל שפסקו רבותינו זכרונם לברכה כי למגדר מילתא שלא יהיו בנות ישראל פרוצות בעריות הוא ענין כל כך חמור עד כדי כך שאין פיקוח נפש של אותו אדם שנכנס טינא בלבו דוחה את הענין הזה של צניעות בנות ישראל. וגם זה אומר דרשני כלשון הגמרא "מאי כולי האי".

לעומת זאת במלכים יס"ד לגבי דוד המע"ה כתוב וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיִּכְסְהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יָחַם לוֹ. וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יִבְקְשׁוּ לְאֹדְנֵי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְּתוּלָה וְעַמְדָּה לְפָנָיו הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי לוֹ סִכְנֵת וְשִׁכְבָּה בְּחִיקָךְ וְחַם לְאֹדְנֵי הַמֶּלֶךְ. וַיִּבְקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת אֲבִישַׁג הַשּׁוֹנַמִית וַיָּבֵאוּ אֹתָהּ לְמֶלֶךְ. וַהֲנַעֲרָה יָפָה עַד מָאד וַתְּהִי לְמֶלֶךְ סִכְנֵת וַתִּשְׂרָתְהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעָה.

והדבר נראה תמוה מאד. שהרי במסכת סנהדרין החמירו חכמים כל כך בענין הצניעות של בנות ישראל עד כדי כך שהוא דוחה פיקוח נפש, ואילו לגבי דוד המלך מצאו נערה בתולה היפה ביותר בכל גבול ישראל כדי שתשכב בחיקו לחממו, ומאי שנא הא מהא?

תלי תלים של הלכות נאמרו בפרשיות חמורות אלו ואין כוונת הדברים הנדונים במאמר זה לדון בצד ההלכתי של העניינים הנשגבים הללו, אלא אך ורק כדי להבין את מה שנראה תמוה מבחינה השקפתית בלבד, (ולהלכה למעשה כמובן מאליו לא תסור ימין ושמאל מכל אשר ירוך גדולי ופוסקי הדור.)

● ג ●

הרקע להבנת התמיהות הנ"ל הוא הבנת מהות "הטוב והרע בעיני ה'". אין לנו עסק בנסתרות אלא במה שגילה לנו הבורא יתברך שמו בתורתו לנו ולבנינו עד עולם וכבר התבאר במאמר "הגדרת הטוב והרע" יס"ה שהגדרת הרע הוא כניסה לרשות חבירו שלא ברשות שהיא בגדר גזל. ומכיון שהתורה הגדירה לנו את יסוד הטוב והרע במאמר אחד כדברי רבי עקיבא שהוא הכלל הגדול שבתורה, "ואהבת לרעך כמוך", וביארו חכמינו ז"ל שרעך זה הקדוש ברוך הוא, אם כן, רשותו של הבורא הוא העולם ומלואו ואין לנו רשות להשתמש בעולמו אלא אם כן אנו מקיימים את תנאי ההשתמשות דהיינו להישמע להוראות בעל הבירה. לכן, טוב הוא כאשר מתנהגים עם ה"רע" הקב"ה כרצונו, ורע הוא כשבוגדים בו על ידי השתמשות שלא ברשותו בכלים שהוא יתברך העניק לנו כפקדון.

הוצאת זרע באופן הראוי בין איש לאשתו לא רק שאיננה בגדר רע אלא להיפך היא שיא הטוב וגילוי רצונו של הבורא שברא את איברי האיש והאשה לצורך מצוה זו כי עולם חסד יבנה. ובחכמתו יתברך עיצב איש ואשה באופן שחיובו של כל בן זוג הוא לעשות רצונו של בן זוגו ולגמול חסד עמו. וכל כוונתו במצוה זו היא לא להרבות את הנאתו שלו (אף על פי שמותר לו ליהנות), אלא עיקר כוונתו צריכה להיות גמילת החסד וריבוי ההנאה לבן הזוג. התוצאה מיחסים אלו היא יצירת "מכונת חסד", שכן כל אחד מקבל את הנאתו לא מעצמו אלא מבן זוגו. וכתוצאה, שניהם נהנים באותה עעה ששניהם גומלים חסד אחד עם השני, והוא ממש דבר נפלא נחמד ונעים. וענין זה אינו מוגבל למצות פרו ורבו, שעם כל גודל חשיבותה ביחסי איש ואשתו היא איננה המצוה היחידה בענין הזיווג שבין איש לאשתו. שכן מצות עונה היא בתקפה גם כאשר האשה כבר מעוברת וגם כאשר איננה בעלת כושר הריון, ואפי' באשה עקרה חייב הבעל בעונתה.

● ד ●

הגדרת איסור הוצאת זרע לבטלה, כשמה כן היא כאשר הוצאת הזרע היא לבטלה, כלומר שלא לצורך מצוה, כי הבורא ברא את כח הוצאת הזרע ואת ההנאה שבה לצורך יצירת קשר אינטימי וחזק בין איש לאשתו, לצורך המשך הדורות לישובו של עולם, ולהבאת "כל הנשמות שבגוף"^{רסו} לעולם הזה כדי לאפשר להם לזכות לחיי נצח. וכל המשתמש בכח והנאה זו שלא כרצון הבורא הרי הוא מועל בפקדון, שכל כולו לא נוצר אלא לחסד והוא משתמש בו לצורך הנאה עצמית ואגואיסטית שלא למען הזולת, דהיינו בן זוגו, ובזה חטא חמור מאד ועבר על רצון בוראו. וכשהוא בזדון ובכוונה הוא שיא החוצפה והעזות. לכן, אין חומר האיסור תלוי ברמת האיסור מדאורייתא או מדרבנן כי עצם הענין מורה על רעות לב ואנוכיות מגונה מאד. לכן, ער ואונן בני יהודה קדוש ה' כאשר הם בגדו בבוראם למטרות אנוכיות נאמר עליהם "וירע בעיני ה' אשר עשה", ובפרט, כאשר ער ואונן חטאו בזמן שיכלו להשתמש בזרעם ליצירת חיי אדם צלם אלקים וביזו בזה את קדושת האדם עד לעפר. ובזה, לפי מדריגתם, נתחייבו מיתה.

● ה ●

במסכת יומא^{רסז} איתא "תני תנא קמיה דרב נחמן הרואה קרי ביום הכיפורים עונותיו מחולין לו, והתניא עונותיו סדורין, מאי סדורין סדורין לימחל. תנא דברי רבי ישמעאל הרואה קרי ביום הכיפורים ידאג כל השנה כולה, ואם עלתה לו שנה

רסו. ראה עבודה זרה (ה, א). (א).

רסז. (פח, א).

מובטח לו שהוא בן העולם הבא. אמר רב נחמן בר יצחק תדע שכל העולם כולו רעב והוא שבע. כי אתא רב דימי אמר מפי שׁי סגי ומסגי".

וראה זה פלא, שהרי קרי הוא דבר המביא טומאה והוא זרע לבטלה ואיך יתכן שמן השמים מראים לו לאדם על ידי ראיית קרי רס"ח שעונותיו מחולין וסדורין ושהוא מובטח להיות בן עולם הבא ושירבו לו בנים ובני בנים רס"ט? תשובת ענין זה הוא הפלא ופלא כאשר הובהר לעיל, דהיינו שאין הוצאת זרע דבר רע בעצם כאשר הוא בא ברצון הבורא. ואף על פי שברוב הפעמים אפילו אצל צדיקים גמורים וקדושים המקיימים מצות עונה כהלכה רובא דרובא של זרעם הולך לבטלה ולא ליצירת הולד, ואפי' כשהולד נוצר מהזרע, הוא רק ממיעוטא דמיעוטא שבו ורק חלק מיקרוסקופי מפרה את האשה בקבלתה את הזרע. אלא שבאמת אין זה נקרא לבטלה - כי ודאי הגדרת "לבטלה" הוא כאשר אין הזרע יוצא באופן המותר לפי רצון הבורא כאשר הורה לעם סגולתו בתורתו הקדושה. אבל באופן המותר - אינו חס ושלום בגדר לבטלה, אלא, אדרבה, למצוה נשגבה וקדושה תיחשב הוצאת זרע זו. ובזה שרואה קרי שלא במתכוון ביום הכיפורים הקב"ה העניק לו הנאה זו כדי להראות לו חיבה יתרה שאף על פי שכל העולם רעב כנוסח חז"ל בגמרא שם, הוא שבע מפני שהוא בן העולם הבא וכבר נמחלו לו עונותיו.

לכן, מה שהורה רב יוסף לרבא בריה דרבה ר"י לבדוק ספק כרות שפחה על ידי גרימת הוצאת זרע בהנחת לחם שעורים אבי פוקרי או על ידי העברת בגדי צבעונין של אשה, הוא מפני שלצורך מצוה הוא ואין זה בגדר הוצאת זרע לבטלה אלא הוצאת זרע לצורך בדיקת מצוה. ועיין בפוסקים שדנו רבות בזה בפירות הנושרים להלכה מנושא זה. אבל לצורך הנדון בזה, מספיק ההסבר הנ"ל להבנת הענין כראוי לפי השקפת חכמינו ז"ל.

● 1 ●

ובדומה לו ענין הקורבה לעריות הנידון במסכת שבת רע"א ובמסכת עבודה זרה רע"ב: "דאמר ר' פדת לא אסרה תורה אלא קורבה של גילוי עריות בלבד שנאמר 'איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה' ". עולא כי הוה אתי מבי רב הוה מנשק ליה לאחתיה אבי ידיהו ואמרי לה אבי חדייהו ופליגא דידיה אדידיה דאמר עולא אפילו שום קורבה אסור משום לך לך אמרי נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב" עיין בתוספות שם שעולא היו יודע בעצמו שלא יבא לידי הרהור שצדיק גמור היה

רסח. שלא ככוונה - ע"י רש"י שם.
 רסט. ע"י רש"י שם.
 רע. ביבמות (עו, א).
 רעא. (יג, א).
 רעב. (יד, א).

ודמיין עליה כי כשורא. ובמסכת כתובות רע"ג, "רב אחא מרכיב לה אכתפיה ומרקד, אמרי ליה רבנן אנן מהו למיעבד הכי, אמר להו אי דמיין עלייכו ככשורא לחיי ואי לא, לא". ומזה שהיה רב אחא מרכיב את הכלה על כתפו ומרקד עמה תהו בה תלמידיו אם דבר זה הוא בגדר היתר גם להם? והשיב להם שתלוי הדבר בתכונות האדם. אם הכלה שעל כתפו לא נחשבת אצלו אלא ככשורא וכל כוונתו אינה אלא למצות שמחת חתן וכלה אז אין בזה איסור; אבל אם יש שם אפילו חשש מועט להרהור, בודאי שהוא דבר אסור ומגונה.

וכן הוא במסכת ברכות רע"ב במעשה דרב גידל הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתב אשערי דטבילה. אמר להו 'הכי טבילו והכי טבילו', אמרי ליה רבנן 'לא מסתפי מר מיצר הרע'. אמר להו 'דמיין באפאי כי קאקי חיורי'. גם כן על זה הדרך שהדבר תלוי בגברא. אם הוא נקי במחשבתו מכל הרהור בגודל מדרגתו וקדושתו, אין איסור בזה; ואם יש חשש הרהור, בודאי שהוא אסור באיסור גמור.

המבואר מהנ"ל בהשקפה נכונה מנקודת המבט של תורתנו הקדושה, שענין הקורבה לעריות הוא ענין חמור מאד ומגונה ומתועב כאשר האדם מתקרב לעריות בדרך חיבה ותאוה. אבל כאשר ההתקרבות הוא מטעמים אחרים כקרבת אח לאחות, קרבה משפחתית, או משום צורך רפואה, בעצם הדבר אינו מגונה מחמת עצמותו של ענין הקורבה אלא הוא משום איסור דאמרינן לנזירא סחור סחור, לכרמא לא תקרב, והוא גדר לעריות החמורות משום שטבעו של אדם מתאוה להן מאד ולכן גזרו חכמינו ז"ל באיסור חמור שלא להתקרב לערוה בשום קורבה ואפילו אינה של חיבה ותאוה כדי למיגדר מילתא. לא הותר התקרבות שאינה של חבה ותאוה אלא לגדולי עולם צדיקים גמורים שברי להם שלא יכנס בלבם אפילו הרהור כל שהוא של תאוה וזנות. ולכן עולא ור' גידל ורבי יוחנן התירו לעצמם בידעם את כחות נפשם, אבל לשאר בני אדם, ואפילו לגדולי תלמידי חכמים וצדיקים, לא הותר הדבר.

ומשום זה אצל אותו אדם רע"ה שנכנס טינא בלבו באשה אחת שמקור מחלתו נבע מתאוה של זנות, אמרו חכמים "ימות ואל תספר עמו מאחורי הגדר", שכן מיאוס הדבר וחומרתו לגבי צניעות בנות ישראל משהו את הענין לאביזרייהו דגילוי עריות ואסרו לו חכמים להתרפאות על ידי איסור זה. בודאי שאין האשה מחוייבת לסייע ולהצילו על ידי שתחטא היא בהורדת מדריגת צניעותה, מה שאין כן אצל דוד המלך ע"ה ששלט ביצרו שליטה גמורה והוצרך לו הדבר מחמת רפואה שלא ימות מחליו. הוא לא דרש את זה, אלא עבדיו הרופאים רע"ו קבעו שרק על ידי זה ימצא מזור לחליו.

רעג. (יז, א).

רעד. (כ, א).

רעה. המסופר בסנהדרין (ע"ה, א).

רעו. כמו שביאר המלבי"ם שם.

והיא אבישג חשיבא ליה כי כשורא כעדות המקרא, וְהַמֶּלֶךְ לֹא יִדְעָהּ, והיא לא היתה לו אלא כסוכנת לרפואתו, לא רק שאין זה גנאי לדוד המלך אלא להיפך התנ"ך מעידה עליו בזה על גודל קדושתו ופרישותו שאף על פי שהיא היתה הנערה היפה בכל גבול ישראל, משום כבוד המלכות, לגבי דוד, לא נחשב יפיה לכלום. כמו שלאיש רופא מותר לטפל בנשים כמובא בפוסקים^{רעז}, כשאינן שם חיבת, תאוה, וזנות, מותר היה לה לאבישג לשמש כרפואה למחלתו של דוד המלך. ובודאי בלי שום ספק לשום אדם אחר גדול ככל שיהיה אם אינו גדול כמדריגת דוד המלך בשלטונו על תאוותיו ויצרו, היה הדבר אסור באיסור מוחלט, והיה מעשה מגונה מאד, בזה שסיפרו לנו בספר מלכים את המעשה הזה של דוד המלך ע"ה ואבישג השונמית, שם אנו מוצאים את גדלותו של דוד המע"ה. וזה ההסבר גם למה לא טרחו מפרשי התנ"ך לבאר נקודה זו מפני פשטותה בעיניהם.

רעז. ראה יו"ד (סי' קנז) ש"ך (סק"י), וביו"ד (סי' קצה) ש"ך (סק"כ).

נתיב יג

שכר ועונש לעומת צדיק ורע לו רשע וטוב

מבוא

אין אדם החי עלי אדמות בפרוודור החיים הנקרא ה"עולם הזה" שלא מתנסה בקשיים ובייסורין למיניהם, האחד פחות והאחד יותר. הצד השווה שבכל בני האדם היא העובדה שהעולם הזה אינו אלא "מחנה אימונים" בו מתנסה האדם ומתגבר על נסיונותיו ומצרף את נשמתו על ידי תיקון מדותיו. או, שבמקרה הגרוע הוא נכשל במשימתו במעט או בהרבה, ולפי תוצאות השתדלותו הרוחנית כך הוא נדון לחיי נצח לפי מדרגתו לחיוב או ח"ו לשלילה.

אחד הנסיונות הקשים ביותר היא סוגיית השכר והעונש - הצדק או אי הצדק בחיי האדם - כפי שהוא מבין את העולם מנקודת מבטו. תאר לעצמך תינוק שנולד אילו היה נולד כמבוגר בשכלו ובחושיו והיה שומע, רואה, ומבין כאדם מן השורה, מה היה חושב על מה שנעשה עמו - פתאום הוא מתעורר, והוא שומע את אמו צועקת מיסורים, אביו בוכה משמחה, ואילו הרופא לוקח זוג מספרים וחותר את טיבורו ומציג אותו ערום בלי בושה לפני הניצבים בחדר הלידה, לא שואלים אותו מה הוא רוצה, משפשפים את גופו, שוקלים אותו. הוא חושב לעצמו מה הולך פה? לאיזה עולם מטורף הגעתי? הסיבה לכך כי הוא מעולם לא קיבל הדרכה או שמע הרצאה לפני שנולד כיצד ייראה תהליך לידתו וכניסתו לעולם. כך הוא האדם החי בעולמו ללא הדרכה והסבר נאות על תכלית חייו וסיבת האירועים הקורים לו בחייו והוא עומד ומשתאה על אי הסדר והסתירות שהוא חווה בעולמו ללא הסבר, לכן, הוא פשוט מתבלבל ומגיע למסקנות שונות ומשונות. אבל האדם הפיקח שמבין שבדואי - לכל סיבה והסבר - אלא שעליו ללמוד את הנושא ואז הוא יתחיל להבין - בדיוק כמו אותו תינוק שלאחר שיתרגל וילמד את דרכי העולם ואת סדר לידת התינוק, שוב לא יכעס על קבלת הפנים שערכו לו בהכנסו לעולם הזה. כמו כן האדם שיחנך את עצמו וילמד היטב את סוגיית מטרת חייו האדם לעומקה יבין את תכנית החיים ומטרתה ויקבל בשמחה וברצון את אתגרי החיים שהם אשר יאפשרו לו להשיג את מטרתו לחיי נצח אשר עין לא ראתה א-להים זולתך.

האתגרים

"א-ל אָמוּנָה וְאֵין עֲנָל" רע"ה הוא הקדוש ברוך הוא; ואיך יתכן שאנו רואים במו עינינו שישנם צדיקים המתייסרים ביסורים נוראים ורשעים המתענגים בחיי מותרות שפע ובריאות?

איך יתכן שבורא העולם, שמהותו טוב ומטיב ורב חסד יאפשר בעולמו לרע לפעול ולהצליח?

ואיך אפשרי הדבר שהבורא הטוב יביא על העולם כל מיני פגעים צרות ו"אסונות טבע"?

האם אפשר להבין את הנושא בשכלנו?

● א ●

אחד משלש עשרה עיקרי האמונה שמונה הרמב"ם הוא "אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו".

הנה יש לצטט הפסוקים בתהלים י"ט: מִזְמוֹר לְאֶסָף אֲךָ טוֹב לִישְׂרָאֵל אֱלֹקִים לְבָרִי לִבִּי. וְאֲנִי כִמְעַט נְטִיו רַגְלִי כְּאִין שִׁפְכוּ אֲשֵׁרִי. כִּי קִנְאֲתִי בַהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אָרְאָה. כִּי אִין חֲרָצְבוֹת לְמוֹתָם וּבְרִיא אֹלָם. בְּעֵמֶל אָנוּשׁ אֵינָמוּ וְעַם אָדָם לֹא יִגְעֶנּוּ. לִכֵּן עֲנֻקְתָּמוּ גְאוּהָ יַעֲטֹף שִׁית חֲמָס לָמוּ. יֵצֵא מִחֻלָּב עֵינָמוּ עֲבְרוּ מִשְׁכִּיֹּת לִבִּי. יִמִּיקוּ וַיִּדְבְּרוּ בְרַע עֵשֶׂק מִמְרוֹם יִדְבְּרוּ. שְׁתוּ בְשִׁמְיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהְלַךְ בְּאָרֶץ. לִכֵּן יִשׁוּב עֵמֹ הָלֵם וּמִי מָלֵא יִמְצוּ לָמוּ. וְאָמְרוּ אֵיכָה יִדַע אֶל-וַיֵּשׁ דְּעָה בְּעֵלְיוֹן. הִנֵּה אֱלֹהֵי רְשָׁעִים וּשְׁלֹוֵי עוֹלָם הִשְׁגּוּ חֵיל. אֲךָ רִיק זְכִיֹּתִי לִבִּי וְאֶרְחֹץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי. וְאֵהִי נְגוּעַ כָּל הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לְבִקְרִים. אִם אִמְרַתִּי אֲסַפְּרָה כְּמוֹ הִנֵּה דוֹר בְּנֵיךְ בְּגִדְתִּי. וְאֶחְשְׁבָה לְדַעַת זֹאת עֵמֶל הוּא בְּעֵינֵי. עַד אָבוּא אֶל מִקְדְּשֵׁי אֶל-אֲבִינָה לְאַחֲרִיתָם. אֲךָ בְּחֻלְקוֹת תִּשִׁית לָמוּ הַפְּלִתָם לְמִשׁוּאוֹת. אֵיךְ הָיוּ לְשִׁמָּה כְּרָגַע סִפּוּ תִמוּ מִן בְּלָחוֹת. כְּחִלוֹם מִהִקִּיץ אֲדַנִּי בְּעִיר צִלְמָם תִּבְזֶה. כִּי יִתְחַמֵּץ לִבִּי וְכִלְיוֹתִי אֲשִׁתוֹנֵן. וְאֲנִי בְּעַר וְלֹא אֲדַע בְּהִמּוֹת הַיִּיִתִי עִמָּךְ. וְאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ אֲחֻזֶּת בְּיַד יְמִינִי. בְּעֻצְתְּךָ תִּנְחַנְנִי וְאַחֲרָ כָבוֹד תִּקְחֵנִי. מִי לִי בְשִׁמְיִם וְעִמָּךְ לֹא חִפְצָתִי בְּאָרֶץ. כֹּלָה שְׂאֵרֵי וּלְבָבִי צוֹר לִבִּי וְחֻלְקֵי אֱלֹקִים לְעוֹלָם. כִּי הִנֵּה רְחֻקֶיךָ יֵאֱבֹדוּ הַצְּמִתָּה כָּל זֹנְהָ מִמֶּנּוּ. וְאֲנִי קִרְבַּת אֱלֹקִים לִי טוֹב שְׁתִּי בַּה' אֱלֹקִים מְחִסִּי לְסַפֵּר כָּל מַלְאָכוֹתֶיךָ.

פירש רש"י (שם) "ואני מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי ושופכו אשורי לנטות מאחרי המקום".

זאת אומרת, אדם גדול כאסף מעיד על עצמו שבטרם שומו אל לבו את עומק הענין כמעט נטיו רגליו לנטות מאחרי הקדוש ברוך הוא מפני שכל כך העיק עליו ענין זה - שנראה כסותר את כל יסודות האמונה בהשגחת הבורא ובכל הענין של שכר ועונש שהוא מיסודות אמונת ישראל וכמו שמסיק בדבריו "ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני - עד אבוא אל מקדשי אל-אבינה לאחריתי", "ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך".

ואם עמל היה הדבר בעיני אחד מגדולי עולם כאסף, על אחת כמה וכמה שכאשר אנשים שאינם קרובים לגדלותו - ובפרט בדורינו שנתקטנו הדורות לאין שיעור - ענין זה של רשע וטוב לו וצדיק ורע לו מעיק על לבם של רבים וטובים מאחינו בית ישראל הנתונים בצרות שונות ומשונות, ועדים הם בכל יום לשלות הרשעים וליסורי

הצדיקים. ואין בידם לא מזה ולא מזה, כמאמר ר' ינאי במסכת אבות ר"ג, ושלא כאסף אין הם באים למקדשי א-ל שיבינו לאחריתם, וגורם הדבר להחלשת האמונה רח"ל.

● ב ●

על מאמר רבי ינאי הנ"ל "אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים", נאמרו פירושים שונים. אבל מה שברור הוא מהפירושים השונים שאין כוונתו לומר שאין תשובה לדבר אלא שאין בידינו לרדת לעומק העניינים ולסוף דעת הבורא בענין; אבל בודאי ובודאי בלי שום ספק יש הסבר לדבר כמסקנת אסף במזמורו בתהלים הנ"ל. אלא כוונת רבי ינאי לומר שאין אנו רואים את כל התמונה כראוי ולכן אין הדבר לפי שעה בידינו, כלומר, בתפיסתנו. או כפירוש היש אומרים ברש"י (שם) שאין הדבר מסור בידינו אלא בידיו של הקדוש ברוך הוא ורצונו לשלם לרשעים כאן בעוה"ז על מעט הטוב שלהם ולצדיקים לתת להם את מלא שכרם בעולם הבא. אם כן, בודאי שיש בידינו להסביר לפחות באופן כללי כדברי אסף "אבינה לאחריתם" את יסודות הנהגתו של הקב"ה בעולמו בנושא זה של צדיק ורע לו ורשע וטוב לו כדי לחזק ברכים כושלות בחיזוק האמונה.

● ג ●

הגדרת בעיה מחשבתית זו בתמציתה כך היא רפ"א: יסוד האמונה ושורש הידיעה של תורת עם ישראל היא שבורא העולם הוא ראשון והוא אחרון, הוא כל יכול, והוא אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו.

יסוד עקרוני נוסף הוא הידיעה שבורא העולם הוא טוב ומטיב והוא א-ל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא.

לכן נשאלת השאלה מכיון שאנו רואים שיש רע בעולם: (א) בני אדם רעים שמריעים לאחרים ואין מונע בעדם מלהפיק זממם, (ב) אסונות מחלות וכל מיני פגעים רעים הפוגעים בבני אדם חפים מפשע.

איך יתכן שהבורא שהוא כל יכול וכולו טוב וצדק יאפשר לרע לפעול בעולמו? הרי בזה הוא כביכול מסייע לרע להתגשם וזה נוגד את עצם מהותו ורצונו יתברך.

רפ. (ד, טו) ר' ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים. רפא. חלק מהדברים דלקמן הם מפרי מחשבתו של ידידי הרב הדגול ר' דוד גוטליב שליט"א מראשי ישיבת "אור שמח" בירושלים תובכ"א.

ואיך יתכן שהבורא שהוא אב הרחמים יביא על עולמו ובריותיו אסונות ופגעים וצרות וכל מיני צער? האין זה נוגד את העקרון הנ"ל שהבורא הוא טוב ומטיב לכל ורחמיו על כל מעשיו.

סעיף נוסף וחשוב לשאלות הנ"ל הוא ענין השכר והעונש שגם הוא מיסודות אמונת ישראל ככתוב בתורה כמה וכמה פעמים שהקדוש ברוך הוא משלם שכר טוב ליראיו ומעניש לעוברי רצונו. איך יתכן שבעינינו אנו רואים מקרים רבים בהם צדיק ורע לו ורשע וטוב לו - האם אין משפט וצדק וחס וחלילה בעולמו של הבורא אשר אנו מברכים אותו בכל יום שהוא מלך אוהב צדקה ומשפט?

יש צורך להדגיש שהשאלות דלעיל הנן שאלות מוצדקות אך ורק למי שמאמין באמונה שלימה ביסודות האמונה, דהיינו:

(א) שיש בורא אחד ויחיד לעולם.

(ב) שהבורא הוא טוב ומטיב לכל.

(ג) שהבורא יודע את כל הנעשה בעולם בכל שניה ושניה רגע ורגע ובכל עת ובכל שעה.

(ד) שהבורא כל יכול ובכחו לעשות הכל ולהתערב בכל מצב שהוא שכן הוא הבורא ומחיה את כל הבריאה בכל שניה ושניה וברצונו ומכחו קיים כל חלקיק אטום בכל הבריאה כולה שהרי אין עוד מלבדו.

אם האדם השואל את השאלות הנ"ל אינו מאמין אפילו באחד מיסודות האמונה הנ"ל אין לשאלתו שום הגיון שכן אם לדעתו אין בורא לעולם למי יפנה את שאלתו? וכי למה שלא יהיה העולם באנדרלמוסיה, הרי אין בורא לשיטתו ולית דין ולית דיין, או אם הוא לא מאמין שהבורא יתברך שמו הוא טוב ומטיב, אם כן מה היא שאלתו: או אם אין הבורא מודע לכל מה שקורה בכל מקום ועם כל אדם בכל עת ובכל שעה, מה היא הטענה עליו? וכן אם אין בכחו להשפיע ולנווט את כל המצבים בכל מקום בכל עת ובכל שעה של כל חלקיק ושל כל מלקולה וחיידק, שוב, איזו שאלה היא זו? הרי תשובתה בצדה שאין הדבר באפשרותו.

אם כן, רק אדם המאמין באמונה שלימה ביסודות האמונה הנ"ל לו בלבד זכות השאלה וזכות ההבנה להבין את הענין לאשורו לפי השקפת התורה וחכמינו.

● ד ●

בתפלת שחרית בברכה ראשונה של קריאת שמע אנו אומרים, "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל". ברכה זאת

אומרת דרשני: מה פירוש יוצר אור ובורא חשך - לשון יצירה אצל אור ובריאה אצל חשך? וכן, עשה שלום ובורא את הכל - למה מכוונים הדברים? הגאון רבי יעקב עמדין בסידורו מבאר שיצירה היא מלשון החלפת צורה, כלומר, שהדבר העצמי הגלמי קיים ואין צורך לבראו אלא לצור ממנו צורה חדשה. לכן, האור שהוא ביסודו רוחני קיים היה מאז ומתמיד בעולם הרוחני ולא היה צורך לבראו אלא להחליף את צורתו מרוחני לאור גשמי. לכן נאמר על האור לשון יוצר אור, מה שאין כן חשך. החשך הוא העדר האור שאינו קיים במציאות העולם הרוחני וכל כולו בריאה חדשה בעולם הגשמי שבו שייך העדר, ולכן עליו נופל הלשון "בריאה" שהוא בריאת יש מאין, "בורא חשך", שכן היה צריך לבראו בריאה חדשה שלא היתה קיימת מלפני בריאת העולם הגשמי.

עשה שלום ובורא את הכל. פירושו, שאור וחשך הם לכאורה מנוגדים זה לזה וכן הנה כל הבריאה שכן לכל דבר בבריאה צד חיובי ושלילי כמו באנרגיה המייצרת כח חשמלי חיובי ושלילי (פוזיטיבי ונגטיבי). כמו האטום שבכחו לייצר אנרגיה חיובית לתועלת העולם או פצצה אטומית שבכחה להשמיד את העולם כך ברא הבורא את עולמו והוא העושה שלום ביניהם לקיום העולם. כשם שהוא עושה שלום בין אור לחשך כך הוא ברא את הכל על פי הנהגה זו של ניגודים ושלום ביניהם.

כל הדתות והפילוסופיות שהתמודדו עם שאלת הטוב והרע שבעולם המציאו כל מיני המצאות דימוניות שבעצם אינן עונות מבחינה מחשבתית על השאלה, אלא מסתובבות סביבה ומנסות לעקוף אותה. ובסיכום הם יוצרים מצב של שתי רשויות בעולם הטוב והרע כמו הא-להים מצד אחד והשטן מצד שני, וכמובן שאין זו תשובה אלא עקיפת השאלה כי הרי אם השטן הוא בעל כח עצמאי אזי אין הבורא כל יכול ויש עוד מלבדו. ואם השטן שלוחו הוא, אם כן מה היא התשובה, הרי לדבריהם שוב הרע נובע מהבורא - והם פשוט עושים חוכא ואטלולא מעצמם בתשובות לא-תשובות אלו.

● ה ●

לתורת ישראל יש תשובה ניצחת ואמתית לשאלה זו שהיא מושתתת על כמה יסודות :

(א) ישעיה הנביא אומר^{רפב}, יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אָנִי ה' עשה כל אלה. זאת אומרת, שבורא העולם בעל הרחמים כפי שבידוע הוא שם הו"ה ברוך הוא, הוא זה שברא את הרע בעולם דהיינו שאפשרות הרע בעולם היא מרצונו יתברך, ומפני מה יברא הבורא, שהוא מקור הטוב, את הרע בעולם? והסיבה לזה היא

רפב. ישעיה (מה, ז).

מה שציוונו הבורא בפרשת נצבים^{רפג}, "רָאָה נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמְּנוּת וְאֶת הַרְעָל". ובהמשך שם^{רפד}, "וּבַחֲרַתְּ בַּחַיִּים לְמַעַן תַּחְיֶה אֶתְּךָ וְזָרְעֶךָ". כלומר, שכדי לאפשר את הבחירה החפשית בין טוב לרע ועל ידי כך לזכות את האדם בחיי נצח שהם הטוב האמתי והעונג בל ישוער, "אשר עין לא ראתה וזולתך", הוצרך לברא מצב בו הרע יכול להתקיים, ועל ידי התגברות האדם על יצרו הרע יוכל להגיע לבחירה בטוב ולשכרו בתורת קנין הראוי ולא כמתנת חסד של "נהמא דכיסופא".

(ב) באיוב^{רפז} כתיב, מי יתן טהור מטמא לא אָחָד. פירשו חכמינו ז"ל במדרש רבה^{רפו}, "כגון אברהם מתרח, חזקיה מאחז וכו', ישראל מעובדי כוכבים, העולם הבא מעולם הזה, מי עשה כן, מי צוה כן, מי גזר כן, לא יחידו של עולם"?

וביאור הדבר שבזה רצה הקדוש ברוך להודיענו וללמדנו שאין שתי רשויות בעולם, הטמא והטהור מבורא אחד נבראו למטרה אחת וכן הוא בטבע הבריאה. למשל תפוז הוא פרי מתוק וגרעיניו מרים, זאת אומרת שאותו עץ פרי המייצר את התפוז המתוק מייצר את הגרעין המר, וכאשר נוטעים את הגרעין המר לאחר כמה שנים נוכל שוב ליהנות מהתפוז המתוק שגדל על העץ שמקורו הגרעין המר להודיע לבאי עולם שאין שתי רשויות בעולם. ואף על פי שלמראית עין נראים המר והמתוק כנוגדים אחד לשני, על זה נאמר עשה שלום בין הניגודים ובורא את הכל שכן ה' אלקינו ה' אחד - ואין עוד מלבדו. ולכן ברכת יוצר אור ובורא חשך היא הקדמה לקריאת שמע בה אנו מצהירים שה' המסמל את מידת הרחמים הוא אלוקינו המסמל את מידת הדין ושני המידות יחדיו הן - ה' אחד באחדות גמורה.

(ג) באיוב^{רפז} כתיב, ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר, מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת. אָזָר נָא כְּגֹבֵר חֲלָצִיךָ וְאַשְׁאֲלֶךָ וְהוֹדִיעֲנִי. אֵיפֹה הֵייתָ בְּיַסְדֵי אֲרָץ הַגֹּד אִם יִדְעֶתָ בִּינָה. מִי שֵׁם מְמַדְיָהּ כִּי תִדְעַע אִם מִי נִטָּה עֲלֶיהָ קוֹ. עַל מֶה אֲדַנְיָהּ הִטְבְּעוּ אוֹ מִי יִרְה אָבֶן פְּנֵתָה. גאות האדם בעוכריו, כי הוא מאמין שהוא מבין ויודע פשר כל דבר בעולם, על זה אומר הקדוש ברוך לאיוב "אֵיפֹה הֵייתָ בְּיַסְדֵי אֲרָץ", ומהיכן אזרת כח ועזות לחשוב שהנך מתחיל להבין את קצה עומק דרכי; הלא גסות הרוח שאין כדוגמתה היא וכמאמר הפסוק, "מחשיך עצה במלין בלי דעת", נקודת הפתיחה של נקודת מבטו של היהודי מתחילה עם המלים בהם הוא פותח את עיניו בכל בוקר ואומר "מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה, רבה אמונתך", דהיינו שהרגשת היהודי היא, שלי לא מגיע כלום; הכל בא במתנת חנם מהבורא. לכן

רפג. דברים (ל, טו).

רפד. פסוק יט.

רפה. (יד, ג).

רפו. במדבר (פרשה ט).

רפז. (לח, א-1).

כל מה שיש לי הוא בחסד הבורא, וכל מה שבא עלי הוא בגדר "גם זו לטובה"^{רפח}. אין לי טענות ומענות, אמנם אני מתפלל ומבקש לזכות שוב ושוב בחסדי הבורא, אבל לא מפני שמגיע לי כי כמו שאמר יעקב אבינו ע"ה^{רפט} קִטְנֵתִי מְכַל הַחֲסָדִים וּמְפַל הַאֲמַת אֲשֶׁר עֲשִׂית אֶת עֲבֹדְךָ, לא מגיע לי כלום, ולכן אני מכיר טובה על כל דבר ודבר שאתה מעניק לי.

הגרי"מ טיקוצ'נסקי זצ"ל במאמריו הנפלאים והמתוקים מדבש בחלק ג' מספרו "גשר החיים" מסביר בטוב טעם ודעת את העובדה שבכל שנה מתים באופן "טבעי" מליוני אנשים בהגיע יומם, והוא שואל מדוע רק כאשר קורה "אסון" ונפטרים הרבה בני אדם ביום אחד שואלים בני האדם "איפה האלקים?" הרי אם רק יתבוננו יבינו שבכל יום ויום מתים אלפים רבים ובכל שנה ושנה מליונים של אנשים, מות שקוראים לו "טבעי". ואיפה האלוקים שם? כשם שאין הם מבינים את דרכי הבורא "בטבע", כך אין מכירים את דרכיו במה שנראה להם "לא טבעי". וכשם שיש סיבה לכל חיים ולכל מות "טבעי", כך בודאי יש הסבר לכל חיים ומות "לא טבעיים", אלא שכמובן קוצר דעת האדם מונע ממנו את הבנת דרכי הבורא. אבל כמובן לכל בר דעת, יש דין ויש דיין ויש חשבון וזמן לכל יציר נברא.

(ד) שכר ועונש הוא עקרון תורני ממדריגה ראשונה. בפרשת "והיה אם שמוע", אותה קורא כל יהודי פעמים באהבה בכל יום, הוא משנן לעצמו, "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה היום לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגן ותירשך ויצהרך וגו'. השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם". מסר זה חוזר על עצמו עשרות פעמים בתורה בנביאים ובכתובים.

(ה) מקום השכר והעונש העיקריים אינם בעולם הזה אלא בעולם הבא. אמנם, גם בעולם הזה מובטח לו לאדם שכר ועונש. אבל כל זה בגדר פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. ויסוד האמונה בחיים שלאחר החיים, הוא אחד מ"ג עיקרי האמונה של עם ישראל.

מובא ענין זה בתורה בנביאים ובכתובים ובדברי חז"ל שהרבו לבאר הרבה עניינים מביאת המשיח, תחיית המתים, והעולם הרוחני שלאחריו הנקרא בלשונם עולם הבא (לא כינו אותו "עולם הבא" מפני שאין העולם הבא קיים עדיין, אלא מפני שהאדם בא אליו לאחר חייו בעולם הזה הקודם לו). אמנם, ישנם דעות שונות בין

רפח. תענית (כא, א).
רפט. בראשית (לב, י).

הראשונים בפרטי העולם הבא ותחיית המתים, אבל אין שום צל של ספק בעצם האמונה בתחיית המתים והעולם הבא.

● 1 ●

כאשר נצרף את העקרונות הנ"ל נוכל לגשת לעצם הענין שהתחלנו בו, והוא הבנת הנהגת הבורא באופן כללי בעולמו בנושא שכר ועונש, ולמה יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו.

אך לפני שנצא לדרך נוכרח להבין את סוגי סיבות הטוב והרע, ונחלקם לשלשה חלקים:

(א) סיבות העבר.

(ב) סיבות ההווה.

(ג) סיבות העתיד.

(א) סיבות העבר. פירושו: אדם עשה מצוה בעבר מגיע לו שכר, עשה עבירה מגיע לו עונש. כפשוטו, אדם טוב מגיע לו טוב, אדם רע מגיע לו רע.

אמנם זה נשמע פשוט מאד, אבל כשנעמיק נראה שאין הדבר פשוט כלל וכלל.

דבר ראשון עלינו לברר מה היא הגדרת "אדם טוב" או "אדם רע". נתחיל במקרה הפשוט בו האדם המדובר נראה כאדם טוב כי כלפי חוץ הוא דיפלומט ומתנהג כ"ג'נטלמן", אבל לגבי בני ביתו וקרוביו הוא מתנהג בצורה גרועה ביותר. ולכן, מה שלגבי מכיריו הוא נחשב ל"טוב", לאלו שמכירים אותו מבפנים הוא לא בדיוק "טוב".

ונמשיך באדם שהוא אמנם באמת טוב לבריות ועושה חסד לכל אחד, אבל במה ששייך לאביו שבשמים שבראו ונתן לו את כל אשר לו, כולל כחו ומוחו, בהם הוא משתמש לבגוד בו ואף על פי שבכחו להבין שיש בורא לעולם בוחר הוא לשם נוחיותו להכתיר את עצמו בתואר "אתאיסט" (אינו מאמין). האם לזה יקרא אדם טוב? הרי הוא כאדם המטיב לכל ומתאכזר לאביו ואמו אשר ילדוהו, גדלוהו, וחנכוהו בטוב ובנעימים. הלזה נתייחס כאדם "טוב"?

אדם שגדל בשכונה של פושעים ופורקי עול שרובם ישבו בתקופה זו או אחרת בבית הסוהר, ואילו הוא לעולם לא עבר על החוק; הוא אמנם לא אדם כל כך נחמד אבל הוא ישר, הוא לא עושה טובות לאף אחד, לא מחייך, לא נעים לבלות עמו, אבל הוא אזרח שומר חוק. לעומתו חברו נולד וגדל בשכונת פאר, קיבל חינוך טוב, יש לו משפחה טובה, וחיי חיים טובים ונוחים מאד, הוא אדם נחמד לבריות חיוכו תמיד

על פניו, אבל הוא לא מעוניין לעזור לאחרים; ומלבד לעיתים רחוקות שהוא נותן כמה דולרים לצדקה, אין הוא נותן מהונו הרב הנספר במליונים לעניים ונצרכים. כלפי הבורא מי נחשב ל"טוב" ומי "לרע"?

הנה לדוגמא: אם נשאל את האזרח הפשוט מי מבין שני אלה הוא אדם נחמד, בודאי שהאדם האמיד החייכן והנעים ייחשב לאדם "טוב", ואילו חמוץ הפנים מהשכונה הלא טובה ייחשב לאדם "רע" שכן הוא לא נעים הליכות ואילו כלפי שמיא אצל בורא העולם האדם "הלא טוב" משכונת הפשע יוכל להחשב כצדיק יסוד עולם מכיון שמהיכן שהוא בא וחונק והוא עדיין שומר חוק ולא עושה רעה לאיש, הוא ממש צדיק גמור, שכן לפי סביבתו וחינוכו היה בקלות יכול להשתתף עמם בדרך חייהם הנלוזה והוא בבחירתו בחר לחיות חיי יושר, לעומת האדם משכונת הפאר שהוא סמל האנוכיות, שכן לפי רוב הטובה שהוא קיבל מהבורא, מסביבתו, וממשפחתו ואין הוא מכיר טובה ולא משתתף בצער קהלתו וצרכי עניי העיר, בעיני הבורא הוא כפחות שבפחותים ובגדר "רע" ייחשב.

ולכן קשה לבני אדם המוגבלים בהבנתם לעומק את יצר מחשבות לב האדם להחליט מי הוא באמת "אדם טוב" ומיהו "אדם רע".

וגם כאשר האדם הוא באמת טוב מבחינה כללית לפעמים יש ועשה מעשה רע אחד חמור שעל כך הוא נדון לרעה לפי שעה לכפרת עוונו.

אנשים טובים שסובלים, פעמים רבות סבלם בא כתוצאה מפעולותיהם, למשל: אדם מעשן ולוקה בסרטן. האם אפשר לשאול איך יתכן צדיק ורע לו - הוא אמנם צדיק אבל "ורע לו" בא מידיו.

הרגלי אכילתו גם כן יכולים לגרום ל"ורע לו" הרגלי אי ההתעמלות גם הם יכולים להצטרף ל-"ורע לו" שבא לו ממה שהוא גרם לעצמו.

כעס האדם וקנאתו גם כן משפיעים על בריאותו ומצבו - וכן גאותו ודאגתו המיותרת - מותרות יתר שעליהם הוא מבזבז את זמנו בריאותו ועצביו. גם הם מידיו באו לו - ולא דווקא כ"עונש" מאת בוראו.

מחדלי הציבור הכלליים כזיהום האויר - איבוד משאבים וכדומה גם הם תורמים ל-"ורע לו" הבא כתוצאה מרשלנות בני אדם ולא כתוצאה "מעונש".

ולכן כל המתבונן בסיבות העבר יבין שישנם פרטים מורכבים הנעלמים מעיני המתלוננים המביטים בנושא בשטחיות הגובלת בבורות והכוללים ביניהם את הגדרת ה"טובים" וה"רעים" ואת תרומת האדם עצמו לרע שפוגע בו.

(ב) סיבות ההוה. פירושו: שמה שנראה כעונש או כשכר אינו מסיבות שקרו בעבר אלא מסיבות מיידיות שהם תוצאות המצב העכשוי.

לדוגמא - אדם מממהר לשדה התעופה כדי לטוס לפגישת עסקים גורלית; בה הוא יוכל סוף כל סוף להשיג את מטרת חייו להתעשר מעסקת ענק זו. בדרך לשדה התעופה הוא מתנגש במכונית אחרת וגורם לתאונה קטנה עד שהוא מסיים את הסדרי הביטוח עם הנהג השני והוא מממהר "לתפוס" את הטיסה הוא מאחר בשלש דקות. הוא הפסיד את עסק חייו. הוא ממש לא יודע את נפשו מצער. אין מה לעשות. הוא חוזר הביתה ובדרך הוא שומע ברדיו שאותו מטוס בו הוא היה אמור להמריא התרסק שעה קצרה לאחר ההמראה. רק אז הוא מתחיל להכיר בנסו, שמה שנראה כ-"ורע לו" גדול, נהפך לנס גדול שהציל את חייו. ומקרים כאלו קרו וקורים בכל יום, ואמנם לא תמיד הדבר ברור כבדוגמא הנ"ל. אבל פעמים רבות רק לאחר זמן רב מתגלה הדבר.

סיבת ההוה החשובה ביותר היא סיבת הבחירה החפשית כפי שהוסבר לעיל, כי סיבת בריאת האדם בצורה בה הוא נברא - בעולם שיש בו טוב ורע - היא כדי לאפשר לו לבחור בין טוב לרע ובכך לזכות בחיי נצח, לא כמתנת חנם וכלחם חסד אלא כקניין של עמל ושכר צודק. ולכן, אם העולם היה מסודר באופן של שכר ועונש מידי, דהיינו כאשר האדם היה עושה פעולה טובה מיד יפתחו לו שערי ברכה והצלחה - מנייתו בבורסה יוכפלו בשוויים כפול אלף ואם יעשה מעשה רע מיד יחלה אנושות ויפסיד את רוב רכושו, אמנם בני האדם יבחרו לעשות טוב - אבל הם לא יהיו טובים באמת ובכנות, שכן סיבת עשייתם את הטוב תבא מסיבה אנוכית, דהיינו מפני שהם רוצים שמנייתיהם יעלו בשוויים כפול אלף, אבל הרי הדבר ברור שלא זו היא כוונת הבחירה בטוב וכן אם לא יעשו רע מפני פחד עונש מידי, גם זה יפגום בטהרת הבחירה. ולכן אף על פי שבדאי יש שכר ועונש בעולם ויש דין ויש דין, אבל אין השכר והעונש מידיים אלא לאחר זמן או לאחר זמן רב בעולם הבא ועל זה אמר אסף בתהלים (עג, יז) "עד אבוא אל מקדשי א-ל אבינה לאחרייתם", ואח"כ (בפסוק יט) "איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות", כי בסופו של דבר, השכר והעונש מגיעים לאדם בדיוק כפי מעשיו ומעלליו.

(ג) סיבות העתיד. פירושו: מכיון שתכלית בריאת האדם היא לצרפו ולהעלותו במדרגתו צירוף אחר צירוף כמו שאמרו חכמינו ז"ל ר"ב, "לא נתנה תורה אלא לצרף את הבריות", לכן להרבה ממה שקורה לאדם בחייו אין כל קשר לא עבר ואף לא להוה, אלא לעתידו.

לדוגמא: צעיר אמריקאי מתנדב לצבא, הוא פטריוט ורוצה להגן על מדינתו, והנה במקום לפנקו ולכבדו בעד מסירותו לעמו, מכניסים אותו למחנה אימונים מפרך. לא נותנים לו לישון, מריצים אותו עשרות קילומטרים עם משא כבד על כתפיו בחום ובקור בשלג ובבוץ, עד כדי שבירת רוחו כמעט. וכל כך למה? האם להענישו הם רוצים? בודאי שלא. אין הדבר אלא להכשירו לתפקידו כחייל טוב וכמפקד מצטיין כדי להתקדם בקריירה שלו ולהצליח במטרתו. כמו כן הוא האדם בעולמו: הוא פשוט במחנה אימונים וככל שתכבד עליו המלאכה, ואימוניו יהיו קשים יותר, כן יגדל ויתעלה למדרגות נעלות ונאצלות ויגיע לתכלית חייו בעולמו.

סטודנטים באוניברסיטה מתלוננים על בחינות הגמר ועל הלילות הארוכים והמפרכים לפני כל בחינה, אבל הם עושים זאת ברצון ומשלמים כסף רב עבור "הנאה" זו למה? הדבר פשוט כי זו הדרך להצלחה.

אדם שהיה לא כל כך נחמד הלך לרופא לבדיקה שנתית מוקדמת מכיון שלא הרגיש בטוב. לדאבונו הרופא הודיע לו בצער רב שהוא לקה בלוקימיה סרטנית ואין לו אורך חיים יותר משבעה עד שמונה חדשים. ואמנם הוא יוכל לחיות חיים כמעט רגילים על ידי תרופות נגד כאבים, אבל בסופו של דבר חייו נגמרים תוך תקופה קצרה. כמובן שהוא מדוכא מאד לשמע הבשורה הרעה. לאחר שהוא מתאושש מתדהמתו הוא מחליט להיטיב את דרכיו - הוא מתנצל לידידיו ולקרוביו אותם העליב לעתים תכופות, הוא משתדל לתקן את יחסיו העכורים עם השכנים, וגם מתנדב לעזור לחולים נצרכים; בקיצור, הוא נהפך לאדם אחר אדיב ונעים הליכות. השבעה חדשים כמעט מסתיימים ושוב הוא הולך לביקורו השבועי אצל הרופא. הפעם הרופא מתעכב זמן רב ולבסוף הוא חוזר לחדר לבן כסיד. הוא מודיע למיודעו החולה בלוקימיה שהוא מאד מאד מצטער אבל האבחנה המקורית בטעות יסודה; הוא מעולם לא חלה במחלת הלוקימיה אלא במחלה אחרת שלפי הבדיקות שארכו מחדש היא סך הכל מחלה שנבעה מחולשה גופנית והיא בסוף התהליך ובעוד שבוע שבועיים הוא יחזור לאיתנו לגמרי לחיים טובים וארוכים. כמובן שגם הפעם אדם זה מופתע לחלוטין אמנם לטובה. נחשוב לרגע מה עולה במחשבתו בשעה זו - האם פתאום הוא יחליט שמכיון שכל ענין מחלת הלוקימיה היתה בטעות הוא פשוט חוזר לסורו ויתחיל שוב להעליב את קרוביו ולהתקוטט עם שכניו? או שאמנם הוא בצדק יכעס על הרופא שגרם לו כ"כ הרבה צער ודאגה אבל מצד שני הלא הוא יהיה אסיר תודה לרופא שכן בגלל טעותו זו הוא נהפך לאדם אחר, טוב ונחמד ורגיש לאחרים.

● ז ●

לסיכום: הרבה ממה שקורה לאדם הן מבחינת הטוב והן מבחינת הרע. אין לו שום שייכות לעברו או להווה אלא למה שמקווה ממנו בעתיד ולקידום תכלית בריאתו הפרטית המיוחדת לעבודתו בעולמו.

סיבות העבר, ההווה, והעתיד משמשים כסיבות במכלול מקרי חיי האדם ולכן אין באפשרות האדם לדעת ולחשב מפני מה בדיוק קורים לו דברים שונים בין טובים בין רעים. שכן לפעמים הם באים מחמת סיבה אחת ממניי סיבות העבר או שנים או שלשה סיבות ולפעמים רק אחוז קטן מהסיבות הנוגעות לעבר ואחוז מסויים לאחת או כמה מסיבות העתיד ואחוז אחר לגמרי מסיבות ההווה. כך שאפשרויות צירופי הסיבות ואחוזיהם הם כל כך רבים ומסובכים ורק בורא העולם הכל יכול ויודע הכל מחשב בדיוק את חשבונם.

ומכיון שאין השכר והעונש באים באופן מידי כנ"ל, וכן רוב תוצאות מעשי האדם נשפטים לאחר סיום חייו עלי אדמות, אין אנו מודעים לתוצאות סופיות עד אשר נבואה אל מקדשי א-ל באחרית ימינו אנו, ואז נתוודע לכל האמת שבמשפטי הקדוש ב"ה.

וכן עלינו להבין שהרע נברא ע"י אותו בורא אחד ויחיד, שברא את הטוב ואת הרע למען הטוב התכליתי לקיום אפשרות הבחירה החפשית. היא היא סיבת זה לעומת זה, וברא האלקים בגדר "מִי יֵתֵן טְהוֹר מַטְמָא לֹא אֶחָד" ^{רצ"א}

מכיון שהכל ניתן לנו במתנה, אין היהודי בא בטרוניא עם בוראו ומקבל הכל באהבה. ולכן במחשבת היהדות אין "תאונות" ואין "טבע" כי אנו מאמינים בני מאמינים ש"הכל בכל מכל כל" בעולמו של הקדוש ברוך הוא, הוא בדיוק מדוקדק בתכלית הדקדוק, וחיי כל בריה ניתנו לאותה בריה במתנה מהבורא בחסדו הגדול, וברצונו נותנה וברצונו לוקחה ממנו כדכתיב בקרא ^{רצ"ב} "ה' נָתַן וְה' לָקַח יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ". ואם יכול אדם שקיבל במתנת חנם \$10,000.00 להתלונן על כך שחברו קיבל \$20,000.00? ובדומה לזה איך יעיז האדם שחי "רק" שלשים וחמש שנה על זה שהבורא לא העניק לו שבעים שנה?

החיים הם מושג רוחני נצחי ואין באפשרות האדם הגשמי להעריך את "איכות החיים" ואת "כמותם" שהרי "נצח" פירושו ללא הגבלת זמן. ואף אם יחיה האדם אלפי שנים, לעומת הנצח כל אלפי שנות חייו אינם אפילו כטיפה מן הים. ואם כן, איך יעריך הוא במוגבלותו השכלית את כמות החיים? וכן משום שהנאת הנשמה

רצא. איוב (יד, ד)
רצב. איוב (א, יא)

הרוחנית של שעה קלה גדולה באיכותה פי כמה וכמה מכל הנאות העולם הגשמי של מיליארדי אנשים במשך אלפי שנים גם יחד, כמאמר חז"ל במסכת אבות (פ"ד מכ"ב) "יפה שעה אחת בתשובה וכו' ו"יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה", הרי ברור שאין לו לאדם הן את כלי הקיבול והן את כלי המדה להבין להעריך ולשקול את "איכות" ו"כמות" החיים. לכן, השאלה היא הפוכה - דהיינו כיצד בקטנוניתו יכול הוא בחוצפתו להעיז פניו כלפי מעלה ולהקשות על בוראו איך? היתכן? ולמה? ואמנם אף על פי שאין בזה מן העזות לשאוף לדעת ולהבין את דרכי הבורא אלא אדרבה נכונה, נבונה, וטובה היא שאיפה זו, אבל היא צודקת רק כאשר היא נובעת מתוך ענוה ורצון להתקשר ולהתאחד עם דעת עליון ולא כאשר היא באה מתוך גסות רוח וגאווה מאוסה.

● ח ●

"שכר מצוה בהאי עלמא ליכא"^{רצג}, זאת אומרת, שלו נצבור את כל עוצמת הנאות העולם הזה של כל הדורות ושל כל באי העולם מבריאתו ועד עתה לא יהיה בכח אותה עוצמת הנאה לשלם עבור מצוה אחת בלבד, אפי' מצוה הקטנה ביותר. עד כדי כך היא כחה וזכותה של מצוה. ולכן כל מה שאדם מקבל בעולם הזה כשכר המצוה אינו אלא כפירות (רבית), אבל הקרן קיימת לו לעולם הבא.

לעומת זאת הרשעים מקבלים את שכרם בעולם הזה. ונשאלת השאלה אם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, כלומר שאין אפשרות לקבל שכר מצוה בעולם הזה אם כן איך אנו אומרים שסיבת ה - "רשע וטוב לו" בעולם הזה הוא כדי לקבל את שכר מעט הטוב שעשה הרשע בחייו - הרי אין אפשרות לקבל שכר בעולם הזה?

התשובה לדבר הוא שאמנם כן הוא; אלא שהרשע הזה לא יזכה לחיי העולם הבא. לכן, אמנם אין הוא מקבל את שכרו כמקבל שכר המצוה בשלימותה. משל למה הדבר דומה - לאדם שעולה לאוטובוס במרכז מנהטן בדרכו לנסיעה לפגישה עסקית גורלית בוואל סטריט והמוניות היום בשביתה והוא מוכרח להגיע לפגישה אלא דא עקא מחיר הנסיעה הוא דולר אחד אבל בניו יורק לא נותנים עודף ולו אין שטר אחר אלא שטר של מאה דולר. הנהג מורה לו לשלם והוא אומר מה אעשה - אני צריך עודף. הנהג משיב לו, "אדוני או שאתה שם את השטר של מאה דולר לקופסת התשלומים או שאתה יורד מיד מהרכב". בליט ברירה הוא שם את השטר בן מאה הדולרים ונוסע לפגישה החשובה. יוצא שהוא שילם מאה פעמים כפול המחיר הרגיל לנסיעה כזו. כך הוא הרשע בעולם הזה: מכיון שאין לו אפשרות אחרת שהרי לעולם הבא אין הוא מגיע, על כן הוא משלם בשטר ששוה מיליארדים של עונג רוחני

רצג. קידושין (לט, ב)

עבור "נזיד העדשים" שלו בעולם הזה. האם יש הפסד גדול מזה? לעומת זה הצדיק אמנם הרבה פעמים מסתפק במועט בעולם הזה - אבל חלקו בעולם הבא - עין לא ראתה אלקים זולתך, ואשרי הזוכה בזה. אף על פי שאחרי כל הדברים שנאמרו לעיל אין אנו יודעים את פרטי סיבות מקרי האדם, מה שאנו כן יודעים הוא שלכל מקרי האדם בחייו ישנם סיבות שכליות והגיוניות, ובאופן כללי אנו יכולים להבין, וצריכים להבין, שיש סדר בעולם ויש דין ויש דיין וכל אדם ואדם מקבל את המגיע לו גם בעולם הזה. אבל בעיקר בעולם הבא שכולו אמת.

נתיב יד

מחית עמלק לעומת צער בעלי חיים

מבוא

זכורני שבתחילת ימי ה"אינתיפדה" הידועה לשמצה נשאלתי את השאלה הבאה. בתורת ישראל אנו מחשיבים מאד את הענין של קידוש השם ברבים ואת חיוב מסירות הנפש כדי לקדש את שמו יתברך, ובהיסטוריה של העם היהודי ישנם המוני קדושים שנהרגו על קידוש השם והעם כולו מעריץ אותם מאד מאד. והנה עינינו רואות שישנם עשרות בני אדם שמוכנים להתאבד ולמסור את נפשם על אמונתם ולהם אנו קורים בבזיון "טרוריסטים", רוצחים, וכדומה ומה בין קדושינו הי"ד ל"קדושיהם"? (עפ"ל) עצם השאלה הזאת מזעזעת ומצמררת כי היא מבוססת לא רק על טפשות ובורות אלא על עיוות נורא של המציאות כמות שהיא.

הענין של קידוש השם מבוסס על ההכרה במציאות שהאדם מכיר ויודע שהוא כמובן לא ברא את עצמו אלא שהוא נברא על ידי בורא העולם שהעניק לו במתנת חנם את חייו ואת כל אשר לו. העניקה זו באה בתנאים מסויימים שהוא האדם מחוייב לקיימם כדי לזכות בזכות החיים עלי אדמות. אחת התנאים הללו הוא שאם ייווצר מצב בו הוא נאנס לעבור על מצות בוראו ולבגוד בו, הוא מחוייב להחזיר את המתנה שניתנה לו לבעליו החוקיים דהיינו בורא העולם. כלומר, שנאמנותו לבוראו קודמת לכל רצונותיו ושאיפותיו האנוכיים. וכל העומד בנסיון הקשה הזה מראה בזה את טוהר מדותיו ואצילות נשמתו ולכן קדוש ייאמר לו.

ההיפך הגמור של אצילות הנשמה וטוהר הערכים והמדות הוא כאשר אדם מוכן לא רק למסור את נפשו שלו אלא הוא מוכן לרצוח עשרות ומאות אנשים חפים מפשע למען אנוכיותו ותאוותיו השפלים והבהמיים ביותר. למפלצת וחית פרא אכזרית בצורת אדם כזאת התואר "רוצח" ו"טרוריסט" אין בכחו אפילו להתחיל לתאר את רשעותו ושפלותו. היהודי המדוכה על ידי הרשעים האנוסים אותו לעבור על רצון בוראו בשנאה ובאכזריות והוא מוכן למסור את כל כולו את גופו רכושו ונשמתו כדי לקדש את שמו יתברך ברבים, מצהיר לעולם את נאמנותו לבוראו ונכונותו לתת את כל אשר לו לבוראו-אוהבו ללא שום נגיעה אנוכית. ואך ורק משום צדקותו ואהבתו לבוראו וזכות נשמתו, כמה הדר גדלות אצילות הוד ויופי מתבטאים במסירות נפש זו. הרי

אי אפשר לבטאות מדרגה זו בלשון בני תמותה ובהבנה המוגבלת של בני אנוש.

לעומתו, הטרווריסט המתאבד פועל ממניעים האפלים ושפלים ביותר שהרי כידוע סיבת נכונות להתאבד היא משום שהוא מאמין שמובטח ש"בזכות" מעשה זה "יזכה" להנאות רבות של זנות וניאוף (שאינן להעלותם על הכתב). זאת אומרת, שהמנוול הזה מוכן למסור את חייו וחיי אנשים רבים חפים משפע כדי לבלות וליהנות מזנות וניאוף ללא הגבלה כחיות טרף ובהמות יער. הרי אכזריות ואנוכיות מסוג זה היא שיא טמטום המח גועל הנפש והרשעות.

מה שנראה בשטחיות משוועת כשני מצבים דומים מתברר לכל מי שאפילו מעט מח בקדקדו כשני הפכים המנוגדים זה לזה מן הקצה אל הקצה.

מסופר על אזרחים גרמניים בברלין בירת גרמניה הנאצית בתקופת מלחמת העולם השנייה שהתלוונו בעירייה של ברלין על מצבם של כלבי היהודים (שנשלחו למחנות ההשמדה) ה"מסכנים" שהסתובבו ברחובות כ"הומלסים" ללא קורת גג... באין מרחם עליהם... אבסורד ממדריגה ראשונה.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה... וכאן שואל הרשע (או לפעמים התם) שביניהם הרי גם בתורה אנו מוצאים פרדוקס מעין זה - שהרי נצטוינו למחות את זרע עמלק ללא רחם מצד אחד, ומצד שני נצטוינו לרחם על בעלי חיים מדאורייתא^{רצד}. ובמה שונים אנו מהגרמנים (יש"ו) (עפ"ל).

במאמר דלהלן יתבאר איך עלינו להקחות את שיניו (או לרפאות את "תמותו") לפי האמת המבוארת בדברי התורה במאמרי חז"ל ובדברי הפוסקים.

האתגרים

תורת ישראל היא תורת חיים של אהבת חסד דרכי נועם ונתיבות שלום. ואם כן איך יתכן שהתורה של בורא העולם אב הרחמים תצוה עלינו להכרית ולהשמיד עם שלם, אנשים נשים וטף, במצות מחית עמלק?

איך יתכן שאותה תורה המצוה עלינו להיות זהירים בדקדוקי רחמנות על בהמות וחיות, עד כדי כך שאסור לנו לאכול את ארוחתנו היומית לפני שנאכיל את בעלי החיים שברשותינו^{רצ"ה}. ואפילו דברים דוממים כמו לחם, עלינו להזהר בבשתם ולכן עלינו לכסות את החלות בשעה שאנו מקדשים על היין בשבת וביום טוב כדי שלא לבייש את הפת^{רצ"ו} - היא אותה התורה המצוה עלינו להתאכזר על עם שלם ולמחות את זכרם ללא רחמנות? ואותה התורה כופה עלינו לכבוש את הרחמנות היהודית הטבועה בעומק טבעינו ונשמתנו והמביעה את עצם מהותנו וזהותנו כדי לקיים מצוה זו. כיצד נוכל להבין את מה שנשמע כסתירה קיצונית?

מדוע צוה הבורא לעמו להעניש ולהרוג את הרשעים כבמקרה עיר הנדחת (כאשר יושבי העיר היהודים הסיתו והוסתו לעבוד עבודת אלילים), עמלק, אנשי מדין, שבע האומות הכנעניים. הלא הבורא הוא כל יכול והוא המאפשר להם לחיות ולפעול את פעולותיהם הנפשעות והמתועבות, ולמה אין הוא מענישם ישירות בעצמו או על ידי מלאך כפי שנהג בדור המבול ובאנשי סדום הרשעים? ומדוע יוטל נטל כבד זה על עם ישראל, עם של רחמנים בני רחמנים?

רצה. הובא להלכה בשו"ע (או"ח סי' קסז) ובמג"א (סקי"ח).
רצו. טור (או"ח סי' רעא) בשם הירוש'.

● א ●

בספר שמות כתיב רצ"ו וַיָּבֵא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיָדָם. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הוֹשִׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וַיֵּצֵא הַלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק. מָחָר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֱלֹקִים בְּיָדִי.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֶאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׂים בְּאָזְנִי הוֹשִׁעַ כִּי מָחָה אֶמְחֶה אֶת זְכָר עֲמֶלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם. וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּס יָ-הּ מִלְחָמָה לָהּ בְּעֲמֶלֶק מִדָּר דָּר.

ובספר דברים כתיב רצ"ח זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמֶלֶק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם. אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֵב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עִנְיָ וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹקִים. וְהָיָה בְּהִנִּיחַ ה' אֱלֹקֶיךָ לְךָ מִכָּל אִיְבֹיךָ מִסְבִּיב בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ נָתַן לְךָ נַחְלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זְכָר עֲמֶלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח.

מפשוטו של מקרא אנו למדים על רשעותו ואכזריותו של עמלק וגם על ציווי התורה למחות את זכר עמלק מתחת השמים. באופן קיום המצוה הנ"ל ישנם נקודות חשובות ורבות ונחלקו הדעות בין הפוסקים הראשונים והאחרונים בכמה מהם.

בראש וראשונה עלינו לברר ולהבין את שורש המצוה ועיקרה. מסופר על הרבי מקוצק שפעם כשנכנסו תלמידיו אצלו צייר על הקיר שלשה נקודות שחורות ופנה אל תלמידיו ושאלם "מה אתם רואים"? וענו כולם ואמרו "שלשה נקודות שחורות". "זה הכל"? נענה הרבי באכזבה "ומה עם הקיר"? האם אינכם רואים אותו? לימוד חשוב ועקרוני לימד הרבי שכאשר מסתכלים על דבר בהשקפה נכונה מוכרחים להביט לא רק על הנקודות אלא כל הרקע שבתמונה.

ולכן עלינו לשאול כהקדמה מי נתן את הציווי הזה? ולמי ניתן הציווי?

ובכן, הציווי של מחית עמלק ניתן לעם ישראל על ידי בורא העולם בכבודו ובעצמו - הקדוש ברוך הוא - כיצד אפשר לתאר את הבורא? כמובן שהדבר בלתי אפשרי כי אין לנו אפי' את המקצת שבמקצת של האמצעים הנדרשים, לכך מפני קטנות מוחינו וקוצר השגתינו. אבל מה שאנו כן יודעים בנושא זה הן מדותיו של הבורא, אותן גלה לנו בחסדו הגדול על ידי התורה. ומדברי נביאי האמת והצדק, יודעים אנו שהוא אב הרחמים חנון ורחום. מ"ג מדות הרחמים שגילה למשה עבדו יודעים אנו שהוא א-ל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. יודעים אנו שהוא שונא גזל בעולה, שהוא ורחמיו על כל מעשיו, שאוהבי ה' מוכרחים לשנאות את הרע - שהוא אוסר על בניו באיסורים חמורים ובעונשים קשים לא רק שלא לעשות שום עולה כל

רצו. שמות (יז, ח-טז).
רצח. דברים (כה, יז).

שהוא אלא אפילו להשהות בביתם או בכיסם משקלות פגומים^{רצט} שאפשר לעשות עול (יהא קטן ככל שיהא) על ידם.

ומי הם אלו שנצטוו במצות מחית עמלק? העם שבחר להיבחר ואמנם נבחר על ידי הבורא להיות לו לעם סגולה וקבל על עצמו ברצון גמור של נעשה ונשמע את כל קדוקי הלכות הצדקה החסד והרחמנות שבתר"ג מצות התורה.

מצות אלו כוללים: איסור צער בעלי חיים, איסורי הנאה ואונאה לשון הרע, לאכול לפני האכלת בעלי החיים שברשותו, נקימה ונטירה, חיובי פריקה וטעינה והקדמת פריקת בהמת השונא לאוהב, חיובי צדקה וחסד ותשלום שכר שכיר ביומו, ועוד כהנה וכהנה המלמדים ומחנכים את כל אדם מישראל להיות רחום וחנון גומל חסדים טהור הנפש ומצורף המדות.

ואם כן, הדבר ברורו כחמה לכל בר בי רב שיש לו שכל הישר ואפילו לקטן שבהם שלא יתכן בשום אופן שבעולם שהתורה תורת ה' תצוה עלינו מצוה שנוגדת את כל יסודי התורה והמוסר. לכן, כאשר התורה מצוה עלינו להכרית מכל וכל את זכרו של עמלק בהשמדת אומתו, מוטל עלינו לדרוש ולהבין את מהות המצוה וכיצד היא משתלבת בתורת ומחשבת ישראל.

● ב ●

בספר המצות להרמב"ם^ש כתב "היא שציוונו להכרית זרע עמלק לבד משאר זרע עשו, זכרים ונקבות, קטנים וגדולים. והוא אמרו יתעלה (ס"פ תצא) תמחה את זכר עמלק. וכבר קדם לנו אמרם שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להם מלך, ולבנות לה' בית הבחירה, ולהכרית זרעו של עמלק. ומלחמת עמלק היא מלחמת מצוה גם כן, וכבר התבארו משפטיה בפרק שמיני מסוטה (מד, ב).

ובמשנה תורה^{שא} פסק הרמב"ם "שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך שנאמר 'שום תשים עליו מלך', ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר 'תמחה את זכר עמלק', ולבנות בית הבחירה שנאמר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה'". ובהמשך דבריו שם^{שב}, "וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר 'תמחה את זכר עמלק', ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו, שנאמר

רצט. ע"י בפרשת כי תצא בסמיכות האיסור לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה וגו' (דברים כה, יג-טז) לציווי של מחית עמלק (שם, יז-ט).
 ש. מצות עשה (קפח).
 שא. הל' מלכים (פ"א ה"א).
 שב. (פ"ה ה"ה).

‘זכור את אשר עשה לך עמלק’. מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו”.

ובאופן עשיית המלחמה עם עמלק כתב הרמב"ם שם^{טז}, “אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו לשלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר ‘כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום’. אם השלימו וקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס, שנאמר ‘הי לך למס ועבדוך’; קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות או שקבלו העבדות ולא קבלו המס, אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם”.

ובהמשך שם^{טז}, “ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות, עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים, ובוזזין כל ממונם וטפם, ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר ‘הנשים והטף’, זה טף של זכרים. במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהוא עם שאר האומות, אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה שנאמר ‘כן תעשה לכל וגו’”. רק מערי העמים לא תחיה כל נשמה, וכן הוא אומר בעמלק ‘תמחה את זכר עמלק’, ומנין שאינו מדבר אלא באלו שלא השלימו שנאמר ‘לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון’ את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה’ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרים, מכלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו”.

ובהשגת הראב"ד שם, “אבל שבעה עממין ועמלק וכו’. א”א זה שבוש אלא שיכול לומר השלימו לקבל המצות”.

● ג ●

הנה לכשנדייק בדברי הרמב"ם הפוסק שאין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו לשלום ואפילו במלחמת מצוה כמלחמת עמלק, נבחין בקושיא על שיטתו מהא שכתב בסוף דבריו, “ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים ובוזזין כל ממונם וטפם ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר, ‘הנשים והטף’, זה טף של זכרים. במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהוא עם שאר האומות, אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו, אין מניחין מהם נשמה שנאמר, ‘כן תעשה לכל וגו’”, רק מערי העמים לא תחיה כל נשמה וכן הוא אומר בעמלק ‘תמחה את זכר עמלק”.

שג. הל' מלכים (פ"ו ה"א).
 שד. (ה"ד).

ולכאורה אי נקטינן דאיכא איסורא לעשות מלחמה עם שום אדם בעולם בלי לקרא לו לשלום וכדמשמע בפירוש מדבריו שאין הקריאה לשלום מוגבלת לכלל האומה אלא לכל יחיד ויחיד, וכן נקט הגר"ד הלוי סולובייצ'יק ראש ישיבת בריסק בירושלים בביאור דבריו ש^ה, וכן היתה דעתו ז"ל שכל יחיד יכול להשלים בפני עצמו וההשלמה מועילה אפילו לאחר שהתחילו במלחמה עי"ש, ואם כן צ"ב איך יתכן להרוג הקטנים הרי אין עושין מלחמה עם אדם בעולם בלי קריאת שלום, ואיך אפשר לצאת ידי קריאה לשלום בקטן?

ואי תימא שכיון שאי אפשר בכך תו לא מחוייבים לקרות להם לשלום, אין לך תימה גדולה מזו שהתורה מענישה את הקטנים יותר מן הגדולים, וזה דבר בגדר הבלתי אפשרי.

● ד ●

נראה לומר בפשטות וכפי שפירש הגר"ד הלוי ז"ל ש^ו שמצות מחית עמלק אינה מדין סתם הריגה אלא מדין מלחמה ודוקא ע"י מלחמה בשעת מלחמה ש^ז על ידי מלך ישראל שנתמנה למלך כראוי. ואם כן מה שהקטנים נהרגים הוא דוקא בשעת מלחמה בדרך מלחמה שבדרך כלל אין מענישין את הקטנים על מעשה עולה בעונשים חמורים כמיתה ומלקות. אבל במלחמת עמלק, אפי' אם הנלחמים בנו הם קטנים הורגים אותם כי בזה שלא השלימו והם נלחמים בנו נתחייבו למיתה על אף קטנותם. אבל שלא בדרך מלחמה כגון אותם שאינם נלחמים בנו כקטנים ביותר, ותינוקות בודאי דלא חל עליהו דין ההריגה, ולפי זה כוונת הרמב"ם במה שכתב ש^ח "אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה שנאמר 'כן תעשה לכל וגו'". וכן הוא אומר בעמלק 'תמחה את זכר עמלק', דווקא באותם שיתכן לומר בהם שלא השלימו. אבל באותם שאין שייכים בדין ההשלמה אינם בכלל לא תחיה כל נשמה ותמחה את זכר עמלק. כן נראה לבאר בפשטות דעת הגר"ד ז"ל, ומה שמצאנו בשאול שנצטוו להשמיד את עמלק מעולל ועד יונק אינה סתירה לדברינו שכן שאני התם שהיה ציווי על ידי נביא והוראת שעה היתה כמו שביאר הגר"ד ז"ל ש^ט והוכיח כן מדברי הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות עי"ש ש^י.

מה שאין ההלכה כן במלחמת הרשות שאין הורגים הנשים והקטנים אף על פי שהם נלחמים בנו, דלכאורה קשה אמאי לא, הרי יש להם דין רודפים וחייבים

שה. עיין בקונט' 'שירת הלוי' משיעוריו של הגר"ד סולובייצ'יק בעניני עמלק [מובא בקובץ ישורון (עמ' שפז)].
 שו. כפי שמובא בקונט' שירת הלוי (שם עמוד שפ).
 שז. שלא כדעת ספר החנוך בפרשת כי תצא שיש חיוב הריגתם אפי' שלא בשעת מלחמה.
 שח. הל' מלכים (פ"ו ה"ב).
 שט. מובא שם בשירת הלוי (עמוד שפא).
 שי. ועיין עוד במה שהובא בזה בשם הגרמ"ד סולובייצ'יק שליט"א בספר מאורי המועדים (עמ' ע).

מיתה מצד הרדיפה, יש לומר שמדובר כאן במקרה שאפשר למנעם מרדיפה על ידי תפיסתם או עכ"פ על ידי אחד או כמה מאבריהם, שאם היה אפשר בכך, שפיר היו מחוייבים לעשות כן מה שאין כן בעמלק ובז' עממין.

ולוא דמסתפינא הוה אמינא שאפשר שהלכה זו הנוגעת לקטני עמלק וז' עממין הוא בגדר מה שאמרו חז"ל שיי"א בנוגע עיר הנדחת וכן סורר ומורה שלא היו ולא נבראו ולא נתנו אלא להידרש ולקבל שכר, כי הרי אי אפשר להלחם עם שום אדם בעולם בלי קריאה לשלום, ובקטנים לא שייך קריאה לשלום מפני חסרון דעתם מחמת קטנותם. א"כ, כיון שאי אפשר לקיים בהם קריאה לשלום אי אפשר להרגם אפילו במלחמה. כנ"ל. והביאור בזה הוא שאף על פי שאינם למעשה, מ"מ נתנם הבורא לנו בתורת המחשה כדי להדגיש גודל חובת שנאת הרע עד כדי כך שאם היה זה בגדר האפשרי היה עלינו חיוב להתאכזר על עושי עולה, למרות העובדה שאנו עם סגולה ועדיני הרוח והנפש כי כל כך גדולה עוותתם ורשעותם ועלינו למאוס בדרכם בתכלית הקיצוניות.

● ה ●

לפי דעת הסמ"ג ש"ב והובא בהגהות מיימוניות ש"ג מצוה זו אינה נוהגת עד ימות המשיח לאחר כיבוש הארץ שנאמר "והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק". ולפי זה מצות מחית עמלק לא נתחייבו בה כל יחיד ויחיד מישראל בכל דור ודור אלא היא מצוה לכלל ישראל באחרית הימים בהגיע תקופת הזמן של "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", והרי אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק, ולכן נצטוונו למחות את שמו מתחת השמים.

ולפי דעה זו המלחמה נגד עמלק תנוהל ע"י המלך המשיח והוא בודאי ידע ונבואה איזה אדם הוא מזרע עמלק שאין רפואה לרשעותו ולכן חייב מיתה.

● ו ●

דעת מרן הגר"ז מבריסק ז"ל ש"ד שכל עיקר המצוה של מחית עמלק היא רק כשתבא נבואה מאת ה' להילחם, וזה פי' הפסוק "מלחמה לה' בעמלק מדר דר",

שיא. סנהדרין (עא, א).

שיב. (מצות לא תעשה רכו).

שיג. הל' מלכים (ריש פ"ב).

שיר. מובא בספר מאורי המועדים מבנו הגאון ר' משולם דוד סולובייצ'יק שליט"א, הובא לידעתי על ידי ידידי היקר הרה"ג ר' שמחה קליין שליט"א בענין ד' פרשיות (עמוד תיח) ותשו"ח לו.

דהיינו שכל המלחמה היא דווקא על ידי נבואה מה', והסביר שלכן לא נלחם יהושע בעמלק לאחר שנכנס לארץ כי לא קבל נבואה זו.

ולפי דבריו שהמלחמה בעמלק מנוהלת על ידי נביא ולכן הוא ממש שהקדוש ברוך הוא מורה על אדם זה ואומר הוא עמלקי והוא מסוכן לעולם ודינו כדין רודף ולכן יש להעבירו מן העולם, והרי אין לך ראייה ברורה מזה בעולם שאדם זה שהוא עמלק אין לו תקנה. לכן נגזרה עליו מיתה על ידי בורא העולם.

● ז ●

לסיכום: הפירות הנושרים מהליקוט הנ"ל למחשבה הן:

(א) מחית עמלק היא מצוה רק באותם בני עמלק שלא השלימו עם ישראל ולא קבלו עליהם שבעה מצות בני נח (רמב"ם).

(ב) אפילו יחיד מעמלק שרצה להשלים משלימים עמו ואסור להרגו (רמב"ם).

(ג) אפילו אם רצה להשלים לאחר שהתחילה המלחמה משלימים עמו ואסור להרגו (רמב"ם כהסבר הגר"ד סולובייצ'יק ז"ל המובא בקובץ 'ישורון' הנ"ל).

(ד) עמלקים אינם נהרגים אלא על ידי מלחמה בשעת המלחמה עמם ורק כשהמלחמה היא על ידי מלך ישראל שנתמנה למלכות כראוי (רמב"ם על פי הגר"ד ז"ל מובא ב'ישורון' הנ"ל).

(ה) קטני עמלק אינם נהרגים אלא בשעת המלחמה בדרך מלחמה (דהא בודאי לא עדיפי מגדולי עמלק (כנ"ל - ולפי הבנתנו בדברי מרן הגר"ז ז"ל על פי הגרמ"ד שליט"א - מאורי המועדים).

(ו) ואף בשעת מלחמה נראה שאין נהרגים אלא אותם הקטנים הנלחמים בנו שטו. ואותם שאינם נלחמים אין נהרגין משום שאי אפשר לקרוא להם לשלום ואין עושים מלחמה עם אדם בעולם, אפילו עם עמלק, בלא קריאת שלום (כדברי הרמב"ם) וקל וחומר שאין עושים מלחמה עם קטנים בלא קריאה לשלום (כנ"ל).

(ז) דין 'מעולל ועד יונק' הנאמר במלחמת שאול היה דוקא על פי נביא בהוראת שעה (כהוכחת הגר"ד ז"ל מדברי הרמב"ם).

שטו. וכן נראה לכאורה שאין נמנעים להרוג הגדולים בשעת המלחמה אף על פי שעל ידי כך ייהרגו הקטנים.

(ח) לשיטת הסמ"ג וההגהות מיימוניות אין מצוה זו נוהגת כלל לא בעבר ולא בהווה אלא בימות המשיח על ידי מלך המשיח. (ומלחמת שאול בעמלק היתה על ידי נביא בהוראת שעה כנ"ל.)

(ט) מצות מחית קטני עמלק במלחמה הוא בגדר לא היה ולא עתיד להיות (חוץ ממלחמת שאול שהיתה על פי נביא בהוראת שעה כנ"ל) ולא נתנה אלא להידרש ולקבל שכר עליה (כנ"ל).

● ח ●

אחת התמיהות במצות מחיית עמלק היא עצם המצוה הקשה הזאת שניתנה לעם ישראל. שהרי ענין ענישת הרע ועקירתו מן העולם במימדים גדולים היתה מאז ומתמיד נתונה ישירות לבורא העולם כמו בדור המבול כאשר השחית כל בשר את דרכו על הארץ, ובאנשי סדום אשר אמר ה' עליהם "זַעֲקֵת סְדוֹם וְעַמּוֹרָה כִּי רַבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד" הוא ית' הענישם בעצמו או על ידי מלאכיו עושי דברו. כן היה בקריעת ים סוף ובמקרים רבים אחרים. אם כן מפני מה ראה הקדוש ברוך הוא להעמיס את העול הכבד הזה על בניו חביביו, הרחמנים בטבעם הרוחני, להתנהג באכזריות גמורה לעמלקים, לכנענים, למדיינים, ולאנשי עיר הנדחת. וגם לשיטת הסמ"ג וההגהות מיימוניות שאין מצוה זו נוהגת אלא לימות המשיח בלבד, והוא הדין לדעת הגר"ז הנ"ל, שאין המצוה מוטלת על היחיד אלא על הציבור ואינה נוהגת בכל זמן אלא דווקא על ידי נביא, אכתי תיקשי כנ"ל מדוע הוצרכה התורה להכליל מצוה זו כחלק מתר"ג המצוות.

למעין בנושא יובהר שבכל מקום בו ציותה התורה להלחם, להשמיד, להרוג, ולאבד את שונאי עם ישראל, השנאה והצורך להלחם בהם נבע מתוך מניע רוחני. כלומר, כאשר הרשעים אשר כים נגרש לא הסתפקו ברשעותם שלהם אלא יצאו מגדרם להסית ולהדיח אחרים עמהם, אז נצטוינו לשנא אותם כמו שמצינו בפרשת פנחס, צָרֹר אֶת הַמְדִינִים וְהַקֵּיתָם אוֹתָם, כִּי צָרְרִים הֵם לָכֶם בְּגַלְתֵּיהֶם אֲשֶׁר נָכְלוּ לָכֶם עַל דְּבַר פְּעוֹר וְעַל דְּבַר קְזָבִי בַת נְשִׂיא מְדִיָן אֲחֹתָם הַמְכָּה בְּיוֹם הַמַּגֵּפָה עַל דְּבַר פְּעוֹר^{טז}, וכתב רש"י על מלת 'צרור' "כמו זכור שמור לשון הווה, עליכם לאייב אותם" כלומר שעם ישראל בעצם איננו עם ששונא, וענין השנאה בכלל הוא כנטע זר בתוכו, ולכן הוצרכו לציווי מיוחד: עליכם לאייב אותם. מדוע? כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור - המתועבת שבעבודות הזרות - וכן הדבר בעמלק שיצאו להילחם בישראל בלי סיבה וציננו את אימת שאר האומות מלהילחם עם בני ישראל וכנאמר בפסוק מלחמה לה' בעמלק מדר דר, וכן הוא

באנשי עיר הנדחת שהם שרש פורה ראש ולענה מבני ישראל אשר הדיחו את יושבי עירם לאמר גִלְכָּה וְנַעֲבֹדָה אֱלֹהֵימָם אַחֲרַיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתֶם בְּכָל הַקְּבוּצוֹת הַנִּלְחָד הַשּׁוּה שְׁבָהֶם הוּא שִׁרְשְׁעוֹתֶם מֵהוּה סִכְנָה קִיּוּמִית לְעַם יִשְׂרָאֵל שְׁבַעֲקָרָה הִיא סִכְנָה רֹחֲנִית בְּתוֹסֶפֶת לְסִכְנָה הַגִּשְׁמִית. לִכֵּן, אִף שְׁמִיּוֹתֵר לְהִסְבִּיר שֶׁהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יִכּוֹל לְהַשְׁמִידֵם בְּפַחוֹת מִכַּהֲרָף עֵינַי, אֵינִי הוּא מְשַׁמְדֵם כִּי רְצוֹנֵנו הוּא שְׂאֵנו, עִמּוֹ וְצֵאֵן מִרְעִיתוֹ, נֶאֱזוֹר חֵיל וְנִרְכּוּשׁ שְׁנָאָה עִמּוּקָה לְמַקּוֹר הָרַע וְהַרְשָׁע וְנִצְיָגִיו. וּמִשּׁוֹם כֵּךְ כֹּאשֶׁר לְהַסְכְּנָה הִיא סִכְנָה גּוֹפְנִית גִּשְׁמִית אִזֵּי הַקֶּב"ה מִתְעַרֵּב לְטוֹבוֹתֵינוּ וְנוֹקֵם אֶת נִקְמַתְנוּ. אֲבָל כֹּאשֶׁר לְהַסְכְּנָה וְהַמְלַחְמָה הִיא בְּמִישׁוֹר הָרוֹחֲנִי, חִפְץ הוּא לְמַסּוֹר אֶת הַהִנְהָגָה וְהָאֲחֲרִיּוֹת לִידֵינוּ כְּדֵי שֶׁעַל יְדֵי שְׁנֵאת הָרַע וְעִקְרִית הָרַע מִתּוֹכֵנוּ נִלְמַד לְעַקּוֹר וְלִשְׁרֵשׁ אֶת הָרַע שֶׁבְּקִרְבֵּינוּ, וְעַל יְדֵי זֶה נִזְכָּה לְמַעֲלוֹת רֹחֲנִיּוֹת נִשְׁגָּבוֹת וְנִסְרִי אֶת הַמְּנִיעוֹת וְהַמְּחִיצוֹת הַמְּפִרְדוֹת בֵּינֵנוּ לְבֵין אֲבִינוּ רֹעֵנוּ אוֹהֲבֵנוּ.

● ט ●

ובעומק הענין נמצא שבאמת עונשי הבורא מתחלקים לשני סוגים כלליים; האחד הוא כאשר הוא מעניש את הרשעים במדת הדין (המתבטאת בשם אל-לקים) הראויה להם על ידי משפט וענישה [ובזה הוא גומל חסד עמהם שכן אם לא היה מענישים והיה נותן להם את ההזדמנות להוסיף ולחטא אזי מכתם היתה חזקה ואיומה הרבה יותר ממה שנענשו מבעוד מועד]. ובמקרה זה הדין מתרכז על הרשע עצמו ובמה שנוגע לו להתנהגותו ולמעשיו.

הסוג השני של עונש בא מצד העוולה וההיזק שגרם הרשע לאחרים החפים מפשע, ובפרט לאומללים וקשי יום כעניים, אביונים, יתומים, ואלמנות ושאר מצבים של עיוות הדין ואי-צדק שאז מדת הרחמים של הבורא היא המייצגת את העונש היות והיא באה מצד הרחמנות על הנרדפים הנדכאים והמעונים ככתוב "הֲיִהּ כִּי יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי חָנוּן אֲנִי שׁ". ולא נאמר "כי אל-ל קנא ונוקם אני", זאת אומרת שמדת הרחמים הפרושה כמגן על אותם אומללים וכן על הצדיקים ועל החסידים, היא הנלחמת ברשעים. ובמקום שמדת הרחמים תמליץ טוב עליהם כמדתה, היא היא הנלחמת נגדם היות שבהתאכזרותם על אלו שמדת הרחמים אוהבת ומגינה עליהם הם גורמים שמדת הרחמים עצמה נלחמת כביכול עמהם, כי הרי רשעותם כלפי הנרדפים מעוררת את מדת הרחמים לרדוף את רודפיהם.

לכן אנו מוצאים בסודם ועמורה שכאשר נגזר עליהם כליה התורה מזכירה את הקב"ה בשם הוי"ה שהוא שם מדת הרחמים, וכן במכות מצרים ובקריעת ים סוף

גם כן אנו מוצאים "וַיֹּשֶׁעַ ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם. שִׁיחַ הַיּוֹצֵא מִזֶּה שְׂכָאֲשֶׁר נַעֲשִׂית עוֹלָה לְאַחֲרִים דוּקָא רַחֲמֵנוּת מַחִיבַת לַעֲשׂוֹת צְדָק וּמִשְׁפָּט לְמַעַן עֲשׂוֹת צְדָק עִם הַצְּדִיקִים אוֹ הָאוֹמְלִלִים. וּלְפִי זֶה הַשְּׂכָל מַחִיב שְׂדוּקָא אוֹתָהּ אִומָה שְׂמַהוֹתָהּ רַחֲמֵנוּת וְזוֹהוֹתָהּ צְדָק, הִיא הָאוֹמָה אֲשֶׁר עָלֶיהָ מוֹטְלַת הַחֻבָּה לְהַלְחֵם בְּרַשַׁע לְמַעַן הַצְּדָק. וּמִשׁוֹם כֵּךְ נִצְטוּיֵנוּ בְּמַחִית עִמְלָק. וְזֶה יְבוּאֵר לְמָה מִצְוָה זֹ נִוְהַגַת רַק עַל יְדֵי מֶלֶךְ וְנִבְיָא שִׁיחַ אוֹ בִימֹת הַמְּשִׁיחַ בְּלִבְדֵּי שִׁיחַ כִּי הִיוֹת וְהַמִּצְוָה בָּאָה מִצַּד מַדַּת הַרַחֲמִים, רַק אִלוֹ שְׂבָאֲמַת הַגִּיעוּ לְמַדְרִיגָה זֹ שֶׁל רַחֲמִים מִסּוּגָלִים לְקִיּוּם מִצְוָה זֹ בְּשִׁלְמוֹת כְּנֹדֶרֶשׁ וְכִרְאוּי.

דוד המלך ע"ה מגדיר לנו בתהילים שכא מי הם אוהבי ה' האמתיים: אֶהְבֵּי ה' שְׁנֹאוּ רָע, דְּהִינּוּ שְׂכָל מִי שֶׁהוּא אוֹהֵבֵי ה' בְּאֲמַת בְּהַכְרַח שֶׁהוּא יֵהִיָּה שׁוֹנֵא הֵרַע בְּתַכְלִית.

ובזה מבואר מדוע הבורא מצוה עלינו בתורתו הקדושה כמה וכמה פעמים על שנאת הרע בתכלית בציווי של וּבְעֵרְתָּ הָרָע מִקִּרְבְּךָ שִׁיחַ, ובציווי העונשים החמורים לכל הרשעים העוברים בזדון בחוצפה ובמרד על ידי שני עדים ולאחר שהוזהרו ואמרו בעזות שאף על פי כן הם רוצים לעבור על ציווי בוראו ולבגוד באדון הכל המטיב להם באהבה ובטובה רבה. וכל זה לא מיירי בעוברי רצונו מאומות העולם, אלא באותם שהם מזרע אברהם יצחק ויעקב אוהביו כפי שמצאנו בעיר הנדחת, שכל עובדי עבודה זרה שבה נהרגים והעיר כולה נחרבת ונשרפת ונשארת לבוז ולכלימה לעולם ועד. ולמרות זכות אבותם וזכות משפחתם וקרוביהם אין אנו מתחשבים בזה כי כל כך גדול חובת שנאת הרע לבני סגולה העם הקדוש לה' אלקיו.

ואם חובת שנאת הרע והרשע הוא גדול כל כך, אפילו כשמדובר בבני מלכים בני ישראל כנ"ל בודאי שאין חובת השנאה והבוז לרע ולרשע כאשר החוטאים הם משאר האומות פחותה מכך.

כל סיבת מצות מחית עמלק אינה אלא משום שעמלק מסמל את עומק הרע ואת תהום הרשעות בעולם כדברי הכתוב אֲשֶׁר קִרְף בְּדָרְךָ וַיִּזְנֵב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֵרֶיךָ וְאַתָּה עֵיף וַיִּגַע וְלֹא רָא אֱלֹקִים שִׁיחַ, שעמלק נלחם עם ישראל בלי שום סיבה. ולא זו בלבד אלא שנלחם בנחשלים שבך, וביודעו שאתה עיף ויגע בלא שום נצנוץ של

שיח. שם (יד, ל)

שיט. עיין במה שהובא לעיל בענין זה בשם הגרי"ז

שכ. כשיטת הסמ"ג וההגהות מיימוניות דלעיל

שכא. תהילים (צז, יט).

שכב. דברים (יג, ו; יז, יז; ועוד).

שכג. שם (כ"ה, יח)

רחמנות כחיות טרף. לכן נצטוינו לעקור רשעותם ותועבותם מן העולם ולאבד זכרם מכל וכל.

● י"א ●

לא חס ושלוש מטעמים אנוכיים ומתאוות הנקמה הרשעות והבהמית הטבועה ביצר האדם באנו לידי מחית עמלק, אלא ואך ורק כדי למלא את חובתינו ליוצרנו יוצר בראשית, הטוב והמטיב בתכלית, שציוונו לבער את הרע שבעולם ולשנוא את הרשע בשיא השנאה; ובזה נזכה להיות אוהבי ה' יתברך, אוהבי הבריות, ואוהבי תורת האמת.

וכן כתב הספורנו בפרשת המקלל שכ"ד שנאמר וַיִּצְיֵאוּ אֶת הַמִּקְלָל אֶל מְחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אֶבֶן וּבִנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. וקשה, שכן כבר נאמר שרגמו אותו אבן. למה חזר הכתוב ואמר "ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה"? וכתב שם, "שלא רגמוהו מפני שנאה על שהיה גר ושהתגרה באזרח אבל עשו לבלתי סור מן המצוה". דהיינו שמשום זה איכפל קרא ללמדנו שלא ענשוהו בני ישראל מתאות הנקמה אלא למען "בלתי סור מן המצוה", כי כך היא דרכה של תורה ודרכם של המחזיקים בתורת ה' התמימה ומשיבת נפש.

ולוא המצות הרבות, עול המוסר, ודקדוקי ההלכה שנתנו לעם ישראל בתורת ה' על מנת לצרף בהן את מדותינו צירוף אחר צירוף כל ימי חיינו, מצות וחיובים הכוללים איסורי לשון הרע, הלבנת פנים, הונאה ואונאה, נקימה, נטירה, צדקה, פריקה וטעינה, השבת אבידה, צער בעלי חיים, וכדומה מתר"ג המצות, לא היה הבורא מחייב אותנו במחית עמלק ובביעור הרע מן העולם, מכיון שבלי צרף המדות ותקון עצמינו בגדר "קשוט עצמך ואחר קשוט אחרים" היה קיום המצות הללו של מחית עמלק וביעור הרע משימה בלתי אפשרית לקיימה כראוי לשם ביעור הרע לשם שמים. ואם היינו מקיימים את המצוה, קיומה היה נובע מתאוותינו לנקמה באויבינו, ולא בזה חפץ הקדוש ברוך הוא. ולכן דווקא משום שאנו העם היחיד המשתדל לצרף את מדותיו ולתקן את תאוותיו, מאותה סיבה ממש, הטיל עלינו הקדוש ברוך הוא את המצות הללו המאתגרות והקשות מאד.

● י"ב ●

דווקא העם המוכן למסור את נפשו שלו על קיום מצוות התורה ולא לעבור על גילוי עריות, שפיכות דמים, ועבודה זרה, הוא העם הראוי לשליחות קשה זו של מחיית עמלק ועקירת הרע.

דווקא בניו של אברהם אבינו עמוד החסד ובניו של יצחק שהיה מוכן למסור את נפשו שלו על מזבח העקדה למלאת את רצון אביו שבשמים בורא העולם, הם הנדרשים למלא תפקיד רב אחריות וכבד נטל זה כמצות מחיית עמלק.

דווקא משום שטבע היהודי שאינו שש אל קרב והוא סולד בעומק נשמתו מברכת עשו של יַעֲלֵ חַרְבֵּךְ תַּחֲיֶה שׁכָּה, לוֹ ודווקא לו ניתנה מצוה זו של מחית עמלק וביעור הרע, שכן רק הוא מסוגל לקיימה באופן הראוי וכרצון מלך מלכי המלכים. לכן היהודי המשקיף על העולם מתוך השקפת התורה מתפלל שלשה פעמים לפחות בכל יום ומתחנן לפני מלך מלכי המלכים, עַל בְּנֵי נִקְנָה לָךְ ה' אֱלֹהֵינוּ לְרֵאוֹת מְהֵרָה בְּתַפְאֵרֶת עֲזָךְ. לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כְּרוֹת יִכְרֹתוֹן, לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרָאוּ בְּשִׁמְךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רְשָׁעֵי אָרֶץ. יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תַבַּל. כִּי לָךְ תִּכְרַע כָּל בְּרֵךְ. תִּשָּׁבַע כָּל לְשׁוֹן. לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפְלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יִקְרִי וַיִּתְנוּ. וַיִּקְבְּלוּ כָּלֵם אֶת עַל מַלְכוּתֶךָ. וַתִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד.

כי כל תאוות היהודי ורצונו והוא שכל בני האדם - כולל העם העמלקי - יקבלו עליהם עול מלכות שמים ולכן לא יהא צורך להלחם עמם ולהשמידם. רק אם על אף הכל הם לא ישלימו ולא יקבלו על עצמם את עול הבורא בקבלת שבעת מצות בני נח, רק אז ניאלץ להלחם עמם, לא משנאתנו אותם אלא משנאתנו את הרע שהם מייצגים ומאהבת הבורא אותו אנו אוהבים בכל לבבנו בכל נפשנו ובכל מאדנו.

קמג

קמה

קמז

קמט